

Tärkeimmät tulevaisuuskysymykset tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukselle

ASiantuntijoilta pyydettyjä näkemyksiä

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta
00102 Eduskunta
www.eduskunta.fi

Helsinki

ISBN 978-951-53-3816-7 (nid.)

ISBN 978-951-53-3817-4 (pdf)

ISSN 2342-6594 (painettu)

ISSN 2342-6608 (verkkojulkaisu)

Tärkeimmät tulevaisuuskysymykset tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukselle

ASiantuntijoilta pyydettyjä näkemyksiä

Sisällys

Tulevaisuusvaliokunnan esipuhe	6
 TUTKIMUSTAHOT, YHDISTYKSET JA POLIITTISESTI SITOUTUMATTOMAT AJATUSPAJAT	 15
Demo Finland - Puolueiden kansainvälisen demokratiayhteistyön tulevaisuuskysymykset	16
Eurooppa-tutkimuksen keskuksen tulevaisuuskysymykset	18
Gerontologian tutkimuskeskuksen tulevaisuuskysymykset	21
Itä-Aasian tutkimus- ja koulutus-keskuksen tulevaisuuskysymykset	23
Kestävyyspaneeeli - Kestävän kehityksen asiantuntijapaneelin tulevaisuuskysymykset	25
Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen tulevaisuuskysymys	31
Nuorisotutkimusseuran tulevaisuuskysymykset	35
Sitran tulevaisuuskysymykset	38
Suomalaiset kehitysjärjestöt - Fingon tulevaisuuskysymykset	42
Taiteen edistämiskeskus Taiken tulevaisuuskysymykset	46
Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tulevaisuuskysymykset	48
Tulevaisuuden tutkimuksen seuran tulevaisuuskysymykset	51
Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen tulevaisuuskysymykset	55
 PUOLUEISIIN KYTKEYTYVÄT AJATUSPAJAT	 58
Ajatuspaja Toivon tulevaisuuskysymykset	59
Kalevi Sorsa -säätiön tulevaisuuskysymykset	61
Maaseudun sivistysliitto, ajatuspaja Alkion tulevaisuuskysymykset	64

Suomen Perustan tulevaisuuskysymys	69
Tankesmedjan Agendas framtidsfrågor	70
Vasemmistofoorumin tulevaisuuskysymykset	74
ASiantuntijat	77
Toni Ahlqvist, tulevaisuudentutkimuksen professori: Muutoksen ymmärtämisen näkökulma	78
Marja Jylhä, gerontologian professori: Väestörakenteen muutoksen näkökulma	82
Osmo Kuusi, tulevaisuusvaliokunnan pysyvä asiantuntija 1999–2011: Tulevaisuusvaliokuntien työskentelyn näkökulma	85
Risto Linturi, futuristi: Teknologisoituvan yhteiskunnan näkökulma	88
Eero Paloheimo, tulevaisuusvaliokunnan 1. puheenjohtaja 1993–1995: Globaalin ongelmanratkaisun näkökulma	92
Risto Pelkonen, arkkiaatri: Taiteen, tiedon ja terveyden näkökulma	96
Kimmo Pietiläinen, kirjakustantaja, suomentaja: Globalisoituvan viestinnän näkökulma	99
Minna Ruckenstein, apulaisprofessori: Digitalisoituvan yhteiskunnan näkökulma	102
Heikki Saxen, tutkija: Bioetiikan näkökulma	107
Paula Tiihonen, tulevaisuusvaliokunnan 1. valiokuntaneuvos 1993–2016: Globaalien kehityskulkujen kärjistymisen näkökulma	113
Sture Udd, toimitusjohtaja: Kehitysnäkökulma	115

Tulevaisuusvaliokunnan esipuhe

Arvoisa lukija

Suomen ja maailman ensimmäinen parlamentaarinen tulevaisuusvaliokunta perustettiin vuonna 1993. Vaalikauden 2019–2022 tulevaisuusvaliokunta totesi kautensa alussa, että 2000-luvulla maailmalle oli syntynyt useita uusia tulevaisuusvaliokuntia, joiden luonteesta ja tehtävistä Suomen tulevaisuusvaliokunnalla tai millään muullakaan taholla ei ollut kokonaiskuvaa. Siksi valiokunta päätti kutsua koolle ensimmäisen tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen ja selvittää, minkälaisia yhteisiä piirteitä ja kiinnostuksen kohteita maailman tulevaisuusvaliokunnilla on. Kokousta ryhdyttiin järjestämään lokakuulle 2022. Tehtävässä auttoi merkittävästi ulkoministeriö, joka lähetystöjensä avulla selvitti syksyllä 2020 ja keväällä 2021, minkälaisia vastinvaliokuntia tulevaisuusvaliokunnalla on eri maissa.

Ensimmäiselle tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukselle ei haluttu valita vain yhtä teemaa, vaan valiokunnat päätettiin kutsua kertomaan toiminnastaan. Tarkoituksena oli luoda parlamentaariselle tulevaisuuskeskustelulle sopiva foorumi ja tutustuttaa maailman tulevaisuusvaliokunnat toisiinsa. Osana esittäytymistään valiokuntia pyydettiin kuitenkin tekemään ehdotuksia myöhempien maailmankokousten teemoiksi. Tavoitteena oli kartoittaa, minkälaiset tulevaisuusaiheet eri maiden kansanedustajat kokevat tärkeiksi yhteisiksi keskustelun kohteiksi. Ehdotusten dokumentointi tuottaisi samalla pohjamateriaalia, jota seuraavien maailmankokousten järjestäjätahot voivat hyödyntää kokousten agendan suunnittelussa. Osa tulevaisuusvaliokunnista teki tällaisia ehdotuksia, osa pitäytyi oman toimintansa esittelyssä.

Valiokuntaesittelyt mahdollisine teemaehdotuksineen löytyvät tulevaisuusvaliokunnan englanninkielisestä julkaisusta *The World Summit of the Committees of the Future 2022* (TUVJ 3/ 2022). Teoksessa on julkaistu myös maailmankokouksen tuloksena syntynyt, kokousten jatkamista koskeva julkilausuma.

Tuottaakseen omat viisi aihe-ehdotustaan Tulevaisuusvaliokunta pyysi ehdotuksia tärkeimmiksi tulevaisuuskeskustelun aiheiksi edustajien nimeämiltä asiantuntijatahoilta. Lausuntopyynnöt esitettiin keväällä 2022, ja 30 tahoa toimitti lausuntonsa touko-kesäkuussa 2022. Tulevaisuusvaliokunta päätti julkaista myös nämä lausunnot osana maailmankokouksen dokumentointia. Lausuntojen pohjalta on muokattu ja toimitettu tässä kokoelmassa julkaistavat artikkelit. Artikkelien sisältö vastaa alkuperäisiä lausuntoja, mutta niistä on toimitettu yhtenäinen kokonaisuus.

Alkuperäisessä lausuntopyyntöä selitettiin lausuntojen käyttötarkoitus. Tehtävänanto kuului seuraavasti:

Valiokunta pyytää teiltä 1–5 ehdotusta aiheiksi, joita eri maiden tulevaisuusvaliokuntien kannattaisi yhdessä käsitellä. Pyydämme teitä ilmaisemaan ehdottamanne aiheet kysymyksinä, joiden alle perustellette ehdotuksenne. Lausunnon maksimipituus on 5 sivua.

Lukija voi tämän julkaisun sisällysluettelosta tarkistaa ne tahot ja henkilöt, jotka vastasivat lausuntopyyntöön. Artikkelit on järjestetty kolmeksi kokonaisuudeksi: Ensimmäisessä ryhmässä ovat tutkimuslaitoksilta, yhdistyksiltä tai vastaavilta organisaatioilta saadut tulevaisuuskysymykset laatijan mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Toisessa ryhmässä ovat puolueisiin kytkeytyviltä ajatuspajoilta pyydetty tulevaisuuskysymykset ajatuspajojen nimien mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Kolmantena ryhmänä ovat yksittäisiltä asiantuntijoilta pyydetty teksti lausujan sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä. Asiantuntijoiden teksteille on annettu otsikoksi näkökulma, josta asiantuntija on tulevaisuuskysymyksensä esittänyt.

Osa artikkeleissa esitetyistä kysymyksistä on luonteeltaan sellaisia, että niiden ratkaiseminen edellyttää kansainvälistä yhteistyötä. Toinen osa jäsentyy pikemminkin suomalaisen yhteiskunnan ongelmista käsin. Jotkin ehdotukset sisältävät myös asiantuntijoiden erityisosaamisalueista ponnistavia ehdotuksia ratkaisumalleiksi.

Tutustuakseen asiantuntijoiden täsmällisiin kysymysehdotuksiin ja erityisiin ratkaisumalleihin lukijan kannattaa perehtyä kokoelman artikkeleihin. Seuraavassa on kuitenkin lyhyesti luonnehdittu, minkä tyyppeihin asioihin asiantuntijat keskittyvät teksteissään.

Päättäjien huomiota edellyttävinä kehityskulkuina ja haasteina asiantuntijat esittävät erityisesti seuraavat teemat:

- Väestörakenne muuttuu.
- Hyvinvointivaltion perusta on ajateltava uudelleen.
- Kehittyvä teknologia mahdollistaa niin hyviä kuin huonojakin asioita.
- Terveystuhojen kustannukset nousevat.
- Yhteiskunnat polarisoituvat.
- Demokratia ja luottamus ovat uhattuina.
- Maailmanjärjestyksen painopisteet ovat muutoskassa.
- Talouden globalisaatio on murroksessa.
- Hybridivaikuttaminen lisääntyy.
- Yllättävät kriisit lisääntyvät, ja voi syntyä myös uusi pandemia.
- On kyettävä hallinnoimaan toisiinsa liittyvien ilmiöiden kompleksisuutta ja systeemisyyttä.
- Planeetan kestävyvyn rajat uhkaavat ylittyä.

Seuraavat arvot taas nousevat artikkeleissa esiin säilyttämisen arvoisina muuttuvassa maailmassa:

- rauha ja kokonaisturvallisuus
- moniarvoisuus
- tasa-arvo
- demokraattinen päätöksenteko
- terveys ja hyvinvointi
- luotettava tieto
- teknologinen kyvykyys
- kulttuuri, taide ja luovuus
- nuorten osallisuus
- ikäystävällinen yhteiskunta
- planeetan elinkelpoisuus.

Vaikka kaikki asiantuntijalausunnat eivät suinkaan korosta samoja arvoja, on ehdotetuissa näkökulmissa ja keinoissa huomattavasti enemmän hajontaa kuin arvoissa ja tavoitteissa. Esimerkiksi hyvinvoinnin kysymyksiä lähestytään niin taloudellisina kuin luovuudenkin kysymyksinä.

Kokoelman artikkeleissa yhteiskuntarauhaa ehdotetaan turvattavan yhtäältä esimerkiksi maahanmuuttopolitiikkaa kiristämällä, toisaalta nuorten osallisuutta lisäämällä. Joissain teksteissä taas talouden uudistaminen nähdään elinehtona niin kansainvälisen kilpailukyvyyn kuin kestävämmän kehityksen saavuttamiseksi. Myös kulttuuria ja siitä ammentavia luovia keinoja esitetään mahdollisena ratkaisuna hyvin erityyppisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Niitä tarjotaan avaimeksi esimerkiksi silloin, kun halutaan tuottaa kestävä kehitys ratkaisuja tai kuvitella laadukkaammin parempaa tulevaisuutta.

Teknologisen kehityksen eettiset kysymykset otetaan esiin useissa artikkeleissa. Tähän liittyviä kysymyksiä ovat esimerkiksi seuraavat:

- Mitä tekoälyn seurausvaikutuksia emme tule ajatelleeksi?
- Miten ylläpitää ja vahvistaa yhteiskunnallista luottamusta algoritmien aikakaudella?
- Miten varmistaa teknologiakehityksen vastuullisuus?
- Miten varmistaa julkinen tila virtuaalimaailmoissa?

Tulevaisuuskypsykkyteen ja ennakoivampaan päätöksentekoon liittyvät kysymykset muodostavat oman selkeästi erottuvan kokonaisuutensa. Tähän liittyvät erityisesti seuraavat kysymykset:

- Millaista tulevaisuustietoa tarvitaan?
- Miten avata ajattelua ennakkoinnille ja vaihtoehdoille?
- Miten lisätä tulevaisuustietoisuutta yhteiskunnassa?
- Millaisilla tulevaisuudentutkimuksen menetelmillä tulevaisuusvaliokuntien työtä voitaisiin tukea?
- Mikä on maailman tulevaisuusvaliokuntien rooli?

Kun edustajat tutustuivat tässä julkaisussa esitettäviin näkemyksiin sekä valiokuntasihteeristön laatimaan yhteenvedoon tulevaisuusvaliokunnan tämän kauden painopisteistä ja linjauksista, tulevaisuusvaliokunta kokoontui keskustelemaan ja linjaamaan johtopäätöksiä. Syntyi seuraava kuvaus tulevaisuusvaliokunnan valitsemista viidestä tulevaisuuskysymyksestä, joka on julkaistu myös englanniksi maailmankokousjulkaisussa (TuVJ 3/2022).

Keskustelu järjestettiin työpajana eduskunnan luovissa tiloissa. Koska sää oli kaunis, hyödynnettiin luovien tilojen ulkoterassia. Puheenjohtaja pyysi kaikkia valiokunnan jäseniä vuoron perään esittämään vapaamuotoisen näkemyksensä aiheista, joita nämä mielellään näkisivät tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksissa nostettavan esiin. Puheenvuoroissaan edustajat kommentoivat toistensa esittämiä ajatuksia, huomauttivat aiheeseen liittyvistä näkökohdista, joita valiokunta oli aiemminkin esittänyt ja lisäsivät keskusteluun uusia ideoita, joita olivat pohtineet taustamateriaaliin perehtyessään. Valiokuntasihteeristö kokosi esitettyjä näkökohtia post it -lapuille, joita keskustelun aikana ryhmiteltiin kokonaisuuksiksi. Puheenvuoroja sai pyytää niin monta kuin halusi. Työpajassa saavutettiin yhteisymmärrys siitä, että syntyneet kokonaisuudet olivat tärkeitä koettuja sekä sopivasti valiokunnan ”näköisiä”.

Keskustelusta syntyi luontevasti viisi aihetta sekä niitä yhdistävä laajasti jaettu näkemys, jota edustajat alkoivat kutsua ”Tie 2222:ksi”. Sen mukaan maailmankokoukseen tulisi ehdottaa näkökulmia, jotka olisivat relevantteja 200 vuoden perspektiivillä, tai prosesseja, jotka tällä aikavälillä voisivat viedä kehitystä myönteiseksi koettuun suuntaan. Keskustelussa nostettiin myös esiin tavoitteiden välinen kytkeytyneisyys. Tähän liittyen tulevaisuusvaliokunta nosti esiin usein esillä pitämänsä periaatteen, jonka mukaan yksittäiset haasteet tulisi kohdata tavalla, joka samalla helpottaa muita tunnistettuja haasteita. Etenkin vihreän siirtymän tarve on niin ilmeinen, että käytännössä kaikessa päätöksenteossa tulisi pyrkiä ratkaisuihin, jotka aina samalla edistävät siirtymää kohti luonnon resursseja säästävää ja ympäristön pilaantumista hillitsevää kiertotaloutta ja tukevat yhteiskunnan kriisinsieto- ja uudistumiskykyä eli uudistavaa resilienssiä.

Alla on esitelty valiokunnan tätä taustaa vasten erityisesti esiin nostamat viisi toisiinsa kietoutuvaa tulevaisuuskysymystä.

Teknologian hyödyntäminen määrittää ihmiskunnan tulevaisuutta

Tulevaisuusvaliokunta on teettänyt laajasti selvityksiä radikaalien teknologioiden vaikutuksista pitkällä aikavälillä. Jos katsotaan nykypäivää 200 vuoden päästä, näemme, että vuosituhannen alkua määrittelevät internetin laajeneva hyödyntäminen sekä fossiilisen energian enenevä korvautuminen sähköenergialla. Tekoälyn ja avaruusteknologioiden laajamittainen hyödyntäminen ovat tuloillaan. Valiokunnan teettämien selvitysten perusteella esimerkiksi neuroverkot ja syväoppiminen, liikenteen ja logistiikan robotisaatio, kuvantamisen ja paikantamisen uudet ratkaisut, tekoälyllä toteutettujen alustapalveluiden lisääntyminen, perimän luennan ja muokkaamisen helpottuminen, aurinkoenergian kehitys, puheentunnistuksen ja synteettisen puheen teknologiat ja kymmenet muut radikaalit ratkaisut tuottavat muutoksia niin lukuisten eri teollisuudenalojen toimintaan kuin ihmisten arjen jäsentymiseen jo lähivuosikymmenten aikana.

Ne sosiotekniset instituutiot, jotka ovat mahdollistaneet esimerkiksi tiedonvälityksen, koulutuksen, puolustuksen ja päätöksenteon, ovat muuttumassa. Nämä muutokset voivat tuoda mukanaan uudenlaista hyvinvointia, mutta ne voivat myös johtaa uudenlaiseen pahoinvointiin. Myös hyvin- ja pahoinvoinnin jakautuminen voi muuttua.

Tässä ei ole sinänsä mitään uutta. Teknologian mahdollistamat uudet käytännöt ovat olleet muokkaamassa ihmiskunnan historiaa jo ensimmäisten työkalujen kehittämisestä lähtien. Maatalous- ja varastointiteknologiat mahdollistivat osaltaan erikoistumisen ja kaupungistumisen. Väestö alkoi kasvaa, ja samalla elämäntavat muuttuivat, kun tehostimme ruoantuotantoa, opimme hyödyntämään fossiilisia energialähteitä ja kehitimme teollista tuotantoa ja logistiikkaa. Viime vuosikymmeninä internetin nousu ja digitalisaation eteneminen ovat tuoneet kokonaan uudenlaisia vuorovaikutusmalleja niin arkeemme kuin talouteemme.

Olemme tilanteessa, jossa toisiinsa kytkeytyvät teknologiaratkaisut mahdollistavat yhä uusia olemisen ja tekemisen tapoja. Mutta samalla olemme kipeän tietoisia siitä, että ihmiskunta kuluttaa planeettamme resursseja nopeammin kuin ne ehtivät uudistua tai kiertää uudelleen käytettäviksi. Ihmiskunnan olemassaolon perustana toimiva biosfääri köyhtyy jatkuvasti.

Tulevaisuusvaliokunta toteaa, että ihmiskunnan historia on samalla teknologian historiaa. Ihmiskunnan tulevaisuuskin on samalla teknologian tulevaisuutta. Mutta menneet tapamme hyödyntää teknologiaa ovat saattaneet kotiplaneettamme kestäättömään tilanteeseen.

Tässä tilanteessa tulevaisuusvaliokunta kysyy, miten ohjaamme ihmiskunnan teknologisen potentiaalin globaalien ongelmien ratkaisemiseen, tukemaan talouden ekologista jälleenrakennusta?

Algoritmit manipuloivat sisäistä luolamiestämme

Tietoperustainen päätöksenteko sekä tiedon ja asiantuntijuuden luonne ovat nousseet monin eri tavoin esiin eri vaalikausien tulevaisuusvaliokuntien keskusteluissa. Valiokunta on esimerkiksi pitkään painottanut monipuolisten seurantaindikaattorien merkitystä kestävästä kehitystä ja vihreää siirtymää tavoittelevan päätöksenteon tukena. Työpajassaan valiokunta nosti esiin sen, että tiedonvälityksen algoritmisoitumisella on erityisen tärkeä merkitys yhteiskunnan kehitykselle.

Algoritmien avulla saadaan monia hyviä asioita automatisoitua. Tiedonvälityksen kentällä algoritmien hyödyntäminen on kuitenkin johtanut tilanteeseen, jossa nähtäväksemme tuotetaan automaattisesti psykologisesti koukuttavia, ärsyntyymistä tai innostumista aikaansaavia sisältöjä. Ne hämäävät ja provosoivat ”sisäistä luolamiestämme”, joka ohittaa lähdekritiikin, reagoi tunteella, hakeutuu samanmielisten ryhmään ja näkee vihollisen eri mieltä olevissa. Sisäiseen luolamieheemme parhaiten vetoavat algoritmit omistava taho pystyy tehokkaimmin ajamaan omaa agendaansa, jolla ei tarvitse olla mitään tekemistä yhteisen hyvän kanssa.

Valiokunta otti erityisesti esiin yritysten ja valtioiden harjoittaman tiedon kontrolloinnin. Ne tahot, joilla on valtaa hallita ja kehittää tiedonvälittämisen algoritmeja, saattavat saada informaatiovaikuttamisen, sosiaalisen median kautta tapahtuvan joukkomanipulaation ja jopa virheellisen ja vääristellyn tiedon ja vihapuheen levittämisen kautta merkittävän osan ihmisistä vakuuttumaan tieteelliseen tietoon pohjautumattomien näkemysten oikeellisuudesta.

Tulevaisuusvaliokunta huomioi, että ihmisten todellisuuskäsitysten erkaantuessa käsitykset maailman tilasta ja ratkaistavien ongelmien luonteesta ajautuvat erilleen ja yhteiskuntien sisälle syntyy uudenlaisia jakolinjoja. Tarkoitushakuisella algoritmien hyödyntämisellä saatetaan pyrkiä romuttamaan kansalaisten luottamus siihen, että edustuksellisen päätöksenteon kautta lainkaan kyettäisiin määrittelemään relevantteja yhteisiä ongelmia ja päättämään niihin ratkaisuja.

Tätä taustaa vasten tulevaisuusvaliokunta kysyy, mitä on tapahtumassa tiedolle? Miten voimme turvata luotettavan ja uskottavan tiedon maailmantilanteesta ja maailman tilasta? Miten hallita sananvapauden ja informaatiovaikuttamisen suhdetta algoritmien ohjaamassa digitaalisessa todellisuudessa?

Ihmisyys 200 vuoden päästä?

Teknologian, digitalisaation ja tekoälyn mahdollisuuksien seuranta on herättänyt tulevaisuusvaliokunnassa kysymyksen siitä, miten teknologisoituva elinympäristö vaikuttaa aivojemme ja hyvinvointimme kehitykseen pitkällä aikavälillä. Olemme kehittyneet käyttämään mieleemme lisäksi kehojamme, ja lajillemme on uusi tilanne viettä pitkiä aikoja digitaalisessa ja jopa virtuaaliympäristössä. Seuraukset ovat tuntemattomat. Kokeeko vuoden 2222 ihminen kehonsa ja sen terveyden, tai ihmisyyden, inhimillisyyden ja yhteisöllisyyden samalla tavalla kuin vuoden 2022 ihminen?

Samalla kun teknologiavälitteinen vuorovaikutus saattaa vaikuttaa tapaamme olla ihmisiä, erilaiset kriisitilanteet, joita planeetan rajojen ylittyminen lisää, voivat myös vaikuttaa arvoihimme, arvostuksiimme, elintapoihimme, taiteeseemme ja koko kulttuuriimme. Myös kokemus kriisitilanteista selviämisestä vaikuttaa meihin. Tulevaisuuden kriiseistä selvitäkseen ihmiskunnan on luultavasti pystyttävä kehittämään uudenlaisia elintapoja, arvoja ja itseilmaisua.

Tulevaisuusvaliokunta toteaa, että tulevaisuuden ihmisen hyvinvointi edellyttää uudenlaista teknologia- ja ympäristösuhdetta. Emme vielä tiedä, millainen se tulee olemaan. Mutta ekososiaalisen sivistyksen käsite hyvä lähtökohta: ekososiaalisesti sivistynyt ihminen kykenee kriittiseen ja systeemiseen ajatteluun, hallitsee yhteisöllisen oppimisen ja rakentavan vuorovaikutuksen taidot sekä arvostaa erityisesti ekologisuutta, ihmisten välisyyttä ja merkityksellistä elämää.

Tulevaisuusvaliokunta kysyy: miten tuemme ekososiaalisen sivilisaation kehitystä – ihmisyyttä, joka pyrkii tasapainotilaan ihmistoiminnan ja planeetan rajojen välillä?

Mistä toivo syntyy?

Tulevaisuusvaliokunta on valinnut yhdeksi vaalikauden painopisteekseen tulevaisuuden käsittelyn yksilötasolla. Tulevaisuutta ei tehdä vain institutionaalisilla ratkaisuilla ylhäältä alaspäin sanellen, vaan tulevaisuus tulee todeksi arjen valinnoissa, joita me joka päivä teemme. Jotta nämä valinnat tuottaisivat pitkällä tähtäimellä kestävää ja hyvää yhteiskuntaa, tarvitaan kansalaisille ymmärrettävissä olevia yhteisiä tavoitteita ja osallisuutta näiden tavoitteiden muokkaamiseen. Tarvitaan luottamusta siihen, että kaikilla on mahdollisuus toteuttaa potentiaaliaan tavalla, joka tuo yksilölle valtaa omaan tulevaisuuteensa ja edistää yhteistä hyvää.

Tarvitaan myös kansalaisten henkistä sieto-, palautumis- ja uudistumiskykyä eli resilienssiä, kun tavoitteiden saavuttaminen on haastavaa. Henkinen resilienssi auttaa selviämään arjen kriiseistä ja suuntautumaan tulevaisuuteen. Esimerkiksi ilmastoahdistus ja työuupumus heikentävät henkistä resilienssiä. Merkityksellisyden ja yhteisöön kuulumisen tunteet vahvistavat sitä. Ihmisten kokemukset mukana pysymisestä ja mahdollisuuksista rakentavat toivoa ja rauhaa. Jos ihmiset kokevat mahdollisuuksien ja toivon vähenevän, vähenee myös luottamus siihen, että päättäjät edistävät yhteistä hyvää.

Tulevaisuusvaliokunta korostaa, että etenkin nuorten toivoa on vaalittava. Samalla on tärkeää huolehtia, että kaikki – lapset, nuoret, työikäiset ja ikääntyneet – kokevat osallisuutta yhteisöön ja mahdollisuuksia toteuttaa potentiaaliaan tavalla, joka vie yhteiskuntaa parempaan suuntaan.

Tulevaisuusvaliokunta kysyy, mitä hyvän tulevaisuuden toteutuminen edellyttää yksilötasolla? Millä keinoilla parhaiten luomme kansalaisille henkistä resilienssiä, toivoa, yhteenkuuluvuutta ja luottamusta yhteiskuntaan ja yhteiseen hyvään?

Tarvitsemme tulevaisuustaitoja

Tulevaisuusvaliokunnan näkemyksen mukaan ihmisten tulisi myös voida tietoisesti vaikuttaa siihen, millaisessa tulevaisuudessa he itse ja tulevat sukupolvet elävät. Tulevaisuusvalta ei saa olla vain yhteiskunnan huipulla.

Ihmiskuntana olemme tulleet tilanteeseen, jossa on pystyttävä kuvittelemaan uudenlainen hyvä tulevaisuus. Tiedämme, että ei ole lastemme eikä planeettamme etu toivoa, että tulevaisuus syntyisi suoraan nykytrendien jatkumona. Viime vuodet ovat myös opettaneet, että maailma voi ravistua uusiin asentoihin riippumatta siitä, miten realistisina olemme näitä kehityskulkuja pitäneet. Tulevaisuuteen vaikuttaa paljon suurempi määrä tekijöitä ja toimijuutta kuin meille on mahdollista havaita ja hahmottaa. On käynyt selväksi, ettemme pysty ennustamaan tulevaisuutta, vaan olisi parempi oppia varautumaan monenlaisiin mahdollisiin kehityskulkuihin. Mutta miten kehittää tällaista joustavampaa ajattelua?

Suhdettamme tulevaisuuteen voidaan kuvata tulevaisuustietoisuutena. Sanna Ahvenharju, Matti Minkkinen ja Fanny Lalot ovat esittäneet artikkelissaan ”The five dimensions of Futures Consciousness” (Futures, 2018), että tulevaisuustietoisuus koostuu tavasta ajatella syy—seuraus-suhteista, sen ymmärtämisestä, miten asiat vaikuttavat systeemisesti toisiinsa, oman toimijuuden hahmottamisesta, koetusta vastuusta suhteessa ympäröivään maailmaan sekä avoimuudesta erilaisille vaihtoehdoille. Ahvenharju on todennut myöhemmin teoksessaan *Futures Consciousness as a Human Anticipatory Capacity* (Turun yliopisto, 2022), että tulevaisuustietoisuus pitää meidät avoimina ja toimintakykyisinä epävarmuuden edessä. Sen ansiosta voimme paitsi kuvitella erilaisia tulevaisuuksia myös toimia innostavien tulevaisuuksien puolesta ja uhkakuvia vastaan.

Tulevaisuuteen vaikuttamisen kannalta on oleellista ymmärtää tämä: tulevaisuutta ei vielä ole olemassa, joten käsityksemme siitä pohjautuu suurelta osin ajattelumme rakenteisiin ja kuvittelukykymme rajoitteisiin. Voimme lieventää näitä rajoitteita esimerkiksi perehtymällä erilaisiin ennakointiaineistoihin ja kyseenalaistamalla vakiintuneita oletuksiamme. Vaihtoehtojen tulevaisuuskuvien muodostaminen ja niistä keskustelu yhdistää näitä molempia. On hyvä tarkastella radikaalejakin hyviä mahdollisuuksia ja jopa dystooppisia riskejä ja kysyä myös, miksi ne kenties tuntuvat liian hulluilta tai epätodennäköisiltä ajateltavaksi. Ihmisen on helpompi toimia sellaisten uhkien ja mahdollisuuksien suhteen, joita on uskaltanut ennakkoon kuvitella.

Vaikka erilaisten tulevaisuuksien kuvittelemiseen voi olla haastavaa paneutua jokapäiväisten kiireiden keskellä, tulevaisuustaitoja on mahdollista kehittää. Valiokunta onkin esittänyt, että tulevaisuustaitojen tulisi olla yhteiskunnan läpäiseviä kansalaistaitoja, joiden vahvistaminen tulisi tuoda sekä koulujen opetussuunnitelmiin että hallinnon ja päätöksentekijöiden täydennyskoulutukseen. Esimerkkiä näytetään tulevaisuusvaliokunta on tilannut itselleen pilottivalmennuksen päättäjien tulevaisuustaitojen kehittämiseksi. Valmennusta kehitetään yhdessä Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen kanssa. Ensimmäiset etävalmennuksena tuotetut kokeilut osoittavat, että tulevaisuusvalmennus voi olla paitsi hyödyllistä myös merkitykselliseksi koettu ajattelutauko päättäjien kiireisessä arjessa.

Tulevaisuusvaliokunta nostaa esiin tulevaisuustaitojen merkityksen ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Tulevaisuusvaliokunnan näkemyksen mukaan tulevaisuustaidoista hyötyvät kaikenikäiset lapsista vanhuksiin. Tulevaisuustaidot mahdollistavat hyvien tulevaisuuksien kuvittelemisen ja tavoittelemisen ja pitävät ihmisen toimintakykyisenä epävarmuuden edessä. Yhteiskunta hyötyy, mikäli julkisella sektorilla, järjestöissä, yrityksissä ja politiikassa työskentelee tulevaisuustaitoisia ihmisiä.

Tulevaisuusvaliokunta kysyy, miten tulevaisuustaidoista tehdään lukutaidon veroinen kansalaistaito?

Tulevaisuusvaliokunta esitteli nämä ehdotuksensa tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen toisena päivänä. Maailmankokouksen ei kuitenkaan ollut tarkoitus tehdä heti valintaa seuraavien kokousten teemoiksi. Sen sijaan maailmankokouksessa laadittiin julkilausuma, jonka mukaisesti maailmankokouksista tulee vuosittainen, lokakuussa järjestettävä tapahtuma. Kokouksen isäntävaliokunta valitaan aina edellisessä maailmankokouksessa. Isännöivä valiokunta voi valita kokouksen teemat, agendan ja mukaan kutsuttavat valiokunnat. Vuoden 2022 ensimmäisessä, Suomen tulevaisuusvaliokunnan isännöimässä tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa valittiin seuraavan kokouksen isännäksi Uruguayn tulevaisuusvaliokunta. Tätä esipuhetta kirjoitettaessa ei ole vielä julkistettu, millaisia teemoja Uruguayn tulevaisuusvaliokunta aikoo valita kokouksen agendalle.

Nyt käsillä olevan julkaisun merkitys ei kuitenkaan ole pelkästään maailmankokouksessa. Nämä nykyisen tulevaisuusvaliokunnan viimeisessä julkaisussa esitetyt ehdotukset tarjoavat arvokasta ajateltavaa kaikille, jotka pyrkivät ennakoimaan tulevaisuuden kehityskulkuja. Ne ovat myös arvokas viestikapula jätettäväksi seuraavan vaalikauden tulevaisuusvaliokunnalle. Myöhemmin kokoelma toimii erinomaisena dokumenttina siitä, miltä maailma näytti suomalaisesta näkökulmasta, suomalaisille päättäjille esitettyinä kysymyksinä, loppukeväästä 2022.

Tulevaisuusvaliokunta kiittää lämpimästi kaikkia ehdotuksensa tulevaisuusvaliokunnalle lähettäneitä asiantuntijoita ja asiantuntijatahoja arvokkaasta työstä ja sen tuloksena saaduista kiinnostavista kysymyksistä.

Helsingissä 17.2.2023

Tulevaisuusvaliokunta

Joakim Strand, puheenjohtaja (r.)

Pirkka-Pekka Petelius, varapuheenjohtaja (vihr.)

Jäsenet

Marko Asell (sd.)

Merja Mäkisalo-Ropponen (sd.)

Harry Harkimo (liik.)

Arto Pirttilahti (kesk.)

Mari Holopainen (vihr.)

Kristiina Salonen (sd.)

Katja Hänninen (vas.)

Sari Tanus (kd.)

Ville Kaunisto (kok.)

Sinuhe Wallinheimo (kok.)

Pasi Kivisaari (kesk.)

Anu Vehviläinen (kesk.)

Ari Koponen (ps.)

Jussi Wihonen (ps.)

Antti Lindtman (sd.)

Tutkimustahot, yhdistykset ja poliittisesti sitoutumattomat ajatuspajat

Demo Finland – Puolueiden kansainvälisen demokratiayhteistyön tulevaisuuskysymykset

Anna Antila, dialogiasiantuntija, Demo Finland

Voidaanko puolueiden välisellä yhteistyöllä ja dialogilla rakentaa laajempaa luottamusta poliittiseen järjestelmään?

Tulevaisuusvaliokunnan ensimmäisessä mietinnössä vuodelta 1994 todetaan: ”Valiokunnan keskeisin tavoite on palauttaa luottamus poliittiseen järjestelmään ja sen eri instituutioihin” (TuVM 1/1994). Silloin luottamuspulan taustalla olivat maailmanpoliittiset mullistukset Neuvostoliiton hajotessa ja Suomen taloudellinen lama. Nyt luottamus poliittiseen järjestelmään on horjunut globalisaation vaikutusten, polarisaation, koronaviruspandemian, ilmastonmuutoksen ja sotien myötä. Edustuksellisen demokratian on kuvattu olevan kriisissä, ja kansainvälisten tutkimuslaitosten demokratiaraportit kertovat demokratian heikkenemisestä sekä rapautumisesta (International IDEA 2021, Varieties of Democracy 2022). Edustuksellisessa demokratiassa puolueet ovat kuitenkin elintärkeitä demokratialle eikä mikään muu taho voi hoitaa kaikkia puolueille kuuluvia, yhteiskunnalle tärkeitä tehtäviä. Puolueet asettavat ehdokkaat vaaleihin, muodostavat parlamentin ja hallituksen, kanavoivat kansalaisten tarpeita ja näkemyksiä poliittiseen keskusteluun sekä antavat kansalaisille mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon.

Tarvitaan siis edelleen luottamuksen rakentamista poliittista järjestelmää kohtaan. Millainen on puolueiden yhteistyön ja dialogin rooli tässä: voidaanko toimivalla yhteistyöllä ja dialogilla vahvistaa kansalaisten laajempaa luottamusta poliittiseen järjestelmään?

Kuinka voimme kehittää tulevaisuuden päätöksentekoa niin, että hitaasti etenevät demokratiat selviävät nopeasti etenevistä kriiseistä?

Monet aikamme kriisit, kuten ilmastonmuutos, turvallisuusympäristömme muutos sekä pandemia, etenevät nopeasti. Kriisien ratkaisemiseksi, hillitsemiseksi ja ennakkoimiseksi tarvitaan kuitenkin pitkäjänteistä yhteistyötä sekä selkeitä visioita. Suuri merkitys on myös sillä, että ihmiset jakavat ja hyväksyvät nämä visiot ja voivat vaikuttaa politiikan suuntaan. Etenkin politiikassa jo nyt aliedustettujen ryhmien, kuten nuorten, tulee olla entistä vahvemmin mukana vaikuttamassa yhteiskuntamme tulevaisuuteen.

Demokraattiset valtiot pystyvät vastaamaan haasteisiin paremmin kuin autoritaariset valtiot muuntautumalla, joustavilla toimintatavoilla sekä innovaatioilla (International IDEA 2017), toisin sanoen olemalla resiliентtejä. Miten demokraattista päätöksentekoa voitaisiin kehittää niin, että kriiseihin ei vain reagoitaisi, vaan niitä myös entistä enemmän ennakoitaisiin, rakennettaisiin rohkeasti tulevaisuuden visioita ja varauduttaisiin erilaisiin skenaarioihin? Miten kansalaiset otetaan osallisiksi päätöksentekoon niin, että myös kriisejä kohdattaessa tehdään parhaita mahdollisia demokraattisia päätöksiä, joihin kansalaisetkin voivat sitoutua?

Kirjallisuus

International IDEA (2017) *Democracy and Resilience: Conceptual approaches and considerations*. Background paper.

International IDEA (2021) *Building resilience in a pandemic era*. Global State of Democracy Report 2021.

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 1/1994 vp Valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta. TuVM 1/1994.

Varieties of Democracy (V-Dem) Institute (2022) *Autocratization changing nature?* Democracy Report 2022.

Eurooppa-tutkimuksen keskuksen tulevaisuuskysymykset

Timo Miettinen, akatemiaturkija, Eurooppa-tutkimuksen keskus, Helsingin yliopisto

Mikä on liberaalin demokratian tulevaisuus?

Ajatus liberaalin demokratian tai ylipäänsä liberalisminkin kriisistä on ollut yksi viime vuosien polttavimpia puheenaiheita. Eurooppalaisessa keskustelussa sitä ovat ilmentäneet muun muassa oikeistopopulismien ja kansallismielisyyden nousu, maahanmuuttovastaisuus ja kasvava kielteinen suhtautuminen kansainväliseen sääntöpohjaiseen järjestelmään. Liberaalidemokraattisten instituutioiden kriisiytymisestä ovat olleet esimerkkejä vuodesta 2008 käynnistynyt finanssikriisi, Iso-Britannian EU-ero eli brexit, Donald Trumpin vaalivoitto sekä Puolan ja Unkarin oikeusvaltiokehitys. Unkarin pääministerin Viktor Orbánin mukaan olemmekin astumassa *illiberaalin demokratian* aikakauteen, joka on nostamassa yksilönvapauden edelle perheen, tradition ja kansallisen edun kaltaiset ideat.

1990-luvun alun ajatukset liberaalin demokratian väistämättömästä voittokulusta ovat korvaantuneet pessimistisillä arvioilla liberalismiin ja demokratian tulevaisuudesta. Maailmanpolitiikan näkökulmasta olemme astuneet uuden moninapaisuuden aikaan, jossa sääntöpohjaista järjestystä haastavat Kiinan ja Venäjän kaltaiset epäliberaalit valtiot, joiden ei odoteta kääntyvän lähiaikoina merkittävien poliittisten uudistusten tielle. Myös läntisissä demokratioissa, kuten Yhdysvalloissa, on merkittäviä sisäpoliittisia voimia, jotka tähtäävät liberaalidemokraattisten instituutioiden horjuttamiseen. Esimerkiksi noin 25 vuotta sitten ”historian loppua” povannut Francis Fukuyama on viime aikoina korjannut käsityksiään liberalismiin lopullisuudesta ja pitänyt identiteettipolitiikkaa sen keskeisenä haastajana.

Liberalismin kriisi ei ole rajoittunut vain perinteisiin politiikan ja talouden instituutioihin. Usein esitetyn näkemyksen mukaan se on merkinnyt myös perinteisen tiedontuotannon ja liberaalin julkisuuden kriisiytymistä. Median kaupallistuminen on osaltaan avannut tilaa populistiselle poliittiselle tyylille ja poliittisille ääriilikkeille. Uusien digitaalisten ja verkottuneiden mediateknologioiden myötä murrokseen on kytkeytynyt myös viestinnällisten keinojen kasvu. Yhtäältä on uskottu, että ne kasvattavat liberaalien ihanteiden mukaisesti kansalaisten viestinnällisiä vapauksia ja mahdollisuuksia osallistua julkiseen keskusteluun. Samalla niihin liitetyt uhkakuvat – valeutiset, disinformaatio, ulkopuolinen informaatiovaikuttaminen, julkisuuksien kuplautuminen, keskustelun polarisoituminen ja algoritmien valta – ovat kärjistäneet niitä liberalismiin sisäisiä ristiriitoja, jotka koskevat tiedontuotannon ja osallistumisen vapautta. Pisimmälle vietyjen analyysien mukaan olemme astuneet *totuuden jälkeiseen aikaan*, jossa journalismin ja tiedonvälityksen suhde on kokenut pysyvän vaurion.

Liberalismin ristiriitaista luonnetta ovat viime vuosina analysoineet muun muassa John Ikenberry (2011), Yascha Mounk (2018), Wolfgang Streeck (2014), Patrick Deneen (2018), John Gray (2018) ja Nancy Fraser (2013). Näille lähestymistavoille on usein ollut tyypillistä keskittyä tiettyyn näkökulmaan: liberalismiin teoreettisena tai historiallisena ideologiana, liberalismiin politiikan tai hallinnon tekniikkana tai liberaalin julkisuuden kriisiin. Asialla ovat olleet myös bestseller-tietokirjailijat: Yuval Noel Harari nimeää teoksessaan Homo Deus (2016) liberalismin keskeiseksi uhaksi epätasa-arvoa ruokkivan teknologisen kehityksen. Eurooppalaisen liberalismin pää-äänenkannattaja The Economist peräänkuulutti 175-vuotisjuhlamanifestissaan ”uudistuskypisempää liberalismia”. Kuitenkin erilaiset arvo- ja asennetutkimukset ovat viime vuosina osoittaneet, että talousliberaaleiksi itseään luonnehtivat suhtautuvat varauksellisesti demokratiaan.

1700-luvun aateperinnöstä kehittynyt liberaali demokratia on perustavalla tavalla jännitteinen liike, jota ovat määrittäneet vahvasti ristiriitaiset teoreettiset ja käytännölliset intressit. Liberalismi on ymmärretty vapausaatteenä, mutta liberaalit poliittiset instituutiot ovat usein joutuneet tukeutumaan vapautta ja itsemääräämistä rajoittaviin toimiin. Demokratian ihanteet ja vallan kolmijako-opin periaatteet ovat keskeinen osa liberalismin perintöä, mutta sen konkreettiset sovellukset ovat rajanneet merkittävästi demokraattisen politiikan alaa ja keskittäneet valtaa toimeenpaneville instituutioille. Liberaalidemokratian teoria on tukeutunut vahvasti neutraaliin, tieteelliseen rationaalisuuteen, mutta se on jatkuvasti joutunut nojaamaan moraalifilosofiin, poliittisiin ja jopa kansanpsykologisiin argumentteihin.

Liberaalidemokratian tulevaisuutta voidaan hahmottaa myös muutaman tarkentavan alakysymyksen avulla:

Mikä on liberaalidemokraattisten instituutioiden suhde taloudelliseen epätasa-arvoon? Voidaanko liberaalidemokraattisia instituutioita puolustaa irrallaan taloudellisesta tasa-arvosta?

Mikä on liberaalidemokratian suhde tiedontuotantoon, ennen kaikkea vapaaseen journalismiin ja tieteelliseen tietoon? Miten tukea objektiivista tiedonvälitystä tavalla, joka ei tukahduta liberaalidemokratialle ominaista mielipiteenmuodostusta?

Millaisia uudenlaisia kansalaistaitoja liberaalidemokratia edellyttää? Millaisia haasteita uudet digitaalisen viestinnän välineet, ennen kaikkea sosiaalisen median alustat, asettavat liberaalidemokratialle?

Autoritääriset hallinnot esittävät usein oman historiansa menestystarinana tai yksinkertaisena uhrikertomuksena. Onko liberaalidemokratialla erityinen suhde historiaan ja sen kriittiseen analyysiin?

Lähteet

Adler, David (2018) Centrists are the most hostile to democracy, not extremists. New York Times, 23.5.2018.

Deneen, Patrick (2018) Why liberalism failed? Lontoo: Yale University Press.

Fraser, Nancy (2013) Fortunes of feminism: from state-managed capitalism to neoliberal crisis. Brooklyn, New York: Verso Books.

Gray, John (1984) Hayek on liberty. Oxford: Blackwell.

Ikenberry, John (2011) Liberal Leviathan: The origins, crisis, and transformation of the American World Order. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Mounk, Yascha (2018) The people vs. democracy. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Pinker, Steven (2018) Enlightenment Now: The case for reason, science, humanism, and progress. New York: Viking Press.

Strange, Susan (1996) The retreat of the state. Cambridge: Cambridge University Press.

Gerontologian tutkimuskeskuksen tulevaisuuskysymykset

Taina Rantanen, professori, Gerontologian tutkimuskeskus ja liikuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto

Anu Siren, professori, Gerontologian tutkimuskeskus ja yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto

Katja Kokko, tutkimusjohtaja, Gerontologian tutkimuskeskus ja liikuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto

Miten varautua elinajan pidentymiseen? Mitä jos elämä jatkuukin keskeltä?

Meillä on nykyään käytettävissä paljon enemmän elinaikaa kuin aiemmilla sukupolvilla, ja siitä syystä voimme miettiä elämänvaiheita uudella tavalla. Alle viidessäkymmenessä vuodessa olemme saaneet toistakymmentä vuotta lisää elinaikaa. Ennustetaan, että vuosituhannen alussa syntyneistä henkilöistä puolet elää yli sata vuotta. Heidän vanhempensa ikäluokasta, joka syntyi 1970-luvulla, samaan pääsee noin 20 prosenttia. Isovanhempien, 1940-luvulla syntyneiden, ikäluokasta noin 5 prosenttia elää 100-vuotiaiksi.

Eliniän piteneminen ei johda pelkästään vanhuuden pitenemiseen. Vanhuus alkaa painaa ihmistä noin kymmenen vuotta ennen kuolemaa, ja pari vuotta ennen kuolemaa hyvinvointi heikkenee merkittävästi ja hoivan tarve kasvaa. Tämän määritelmän mukaan Suomessa vanhuus alkaa tällä hetkellä noin 80 vuoden iässä, jolloin odotettavissa oleva keskimääräinen elinaika on 10 vuotta. Mikä ikävaihe sijaitsee perinteisen vanhuuden rajan, 65 ikävuoden, ja todennäköisen vanhuuden rajan, 80 ikävuoden, välillä, jos se ei ole vanhuus? Olemme ehdottaneet, että tätä elämänvaihetta voisi kutsua myöhäiskeskä-iäksi. Tutkimukset osoittavat, että 75-vuotiaat eivät yleensä tunne itseään vanhoiksi ja monet kertovat olevansa työkykyisiä ja -haluisia.

Pidempi elämä on perusteena pidemmälle työuralle, jossa on samalla enemmän vapaa-aikaa. Esimerkiksi nelipäiväinen työviikko yhdistettynä siihen, että töitä jatketaan 75-vuotiaaksi saakka, voi olla hyvä ratkaisu. Tässä visiossa työvoimapula, työelämän uudistukset ja eliniän kasvu johtavat monisukupolvisen työelämän edistymiseen. Myös ikääntyvien ihmisten työssäkäynti eri muodoissa yleistyy, ja heidän merkityksensä eri yhteiskunnan sektoreilla kasvaa. Ennakkoluulot iäkkäitä työntekijöitä kohtaan vähenevät, koska perheissä on yleisesti neljä, jopa viisi sukupolvea. Työelämän joustojen lisääntyessä yhä useammat ihmiset työskentelevät jopa 80-vuotiaiksi asti ja elinaikainen työuran pituus kasvaa 50–60 vuoteen. Samalla tarvitaan uudistuksia myös eläkejärjestelmään.

Tilastokeskus kertoo, että 65–74-vuotiaista ihmisistä käy työssä 4,5 prosenttia. Työssäkäynti on lisääntymään päin: vuonna 2000 tästä ikäryhmästä kävi töissä 2 prosenttia. Työssäkäynti on sitä yleisempää, mitä korkeampi koulutus henkilöllä on. Käynnissä oleva myönteinen koulutuskehitys ja eliniän pidentyminen edistävät sitä, että tulevaisuudessa yhä suurempi osuus perinteisesti eläkeikäisistä ihmisistä käy työssä.

Miten varautua pidentyvän elinajan yksilötason vaikutuksiin?

Samalla kun on yhä enemmän hyvin vanhoja ihmisiä, jokainen yksittäinen elämä on suurella todennäköisyydellä hyvin pitkä. Lapsuuden, nuoruuden ja keski-ikäen kokemukset ja ympäristöt jättävät ihmisiin jälkensä, jotka näkyvät etenkin vanhuudessa. Erilaiset haavoittuvuudet kasautuvat pitkän elämän aikana, samoin kuin kasautuvat hyvinvoinnin aineksetkin. Eriarvoisuuden lisääntyminen on ollut yhteiskunnallinen kehityskulku viime vuosikymmeninä, ja sillä on erityisen iso merkitys, kun ajatellaan pitkää elämää. Eriarvoistumisen seurauksista puhuttaessa tulisikin pohtia asiaa myös pitkien elämänkulkujen näkökulmasta.

Yksilötasolla pitkään eliniänodotteeseen liittyy tasapainoilu varmuuksien ja epävarmuuksien välillä. Yhteiskunnan ja väestön tasolla eliniänodote pitenee varmuudella. Yksilötasolla tällaista varmuutta ei ole, koska yksilö ei tiedä, koska hänen elämänsä loppuu. Yksilöiden odotetaan tekevän päätöksiä, jotka perustuvat kasvavaan todennäköisyyteen, että elämä on yhä pidempi. Yksilöiden pitäisi varautua vanhuuteen, ylläpitää terveyttä, ottaa vakuutuksia, säästää eläkkeeseen, pohtia, kuinka pitkään jatkaa työelämässä, miettiä, riittävätkö säästöt eläkeiän ajan vai menevätkö ne hukkaan, jos ei saakaan elää vanhaksi. Kun samaan aikaan hyvinvointiyhteiskunta on murroksessa ja vastuuta elämän riskeistä siirretään yksittäisille ihmisille itse kannettaviksi, voi tällainen ennakkoinnin vaatimus olla ylivoimainen ja joillekin se voi tulla yllätyksenä.

Miten tukea vanhuutta tyydyttävänä elämänvaiheena?

Mielikuvat ikääntyneiden ihmisten elämäntilanteesta ja toimintakyvystä ovat usein kielteisesti sävyttyneitä, ja perinteisesti vanhuutta kuvataan aikana, jolloin terveys ja sosiaalinen elämä heikkenevät jatkuvasti. Puhutaan muistisairauksista, masentuneisuudesta, yksinäisyydestä ja niiden aiheuttamista kärsimyksistä ikääntyville ihmisille itselleen, heidän omaisilleen ja yhteiskunnalle. Tosiasiassa ikääntyvät ihmiset raportoivat usein, että ovat tyytyväisiä elämäänsä, kokevat elämänsä tarkoitukselliseksi, elävät oman näköistään elämää ja tuntevat sosiaalisen ympäristönsä hallittavaksi. Tutkimusten mukaan edellä mainituilla myönteisillä asioilla on suuri merkitys ikääntyvien ihmisten muun toimintakyvyn kannalta.

On tärkeää lisätä ymmärrystä siitä, kuinka vanhojen ihmisten mielenterveyden pulmia voi vähentää tunnistamalla ja tukemalla mielen hyvinvoinnin vahvuuksia. Mielen hyvinvoinnilla on mielenterveyden pulmista riippumatonta ennustearvoa esimerkiksi hyvän fyysisen toimintakyvyn, suotuisamman terveystyytymisen, päivittäisten toimintojen ylläpidon, vähäisemmän terveyspalvelujen käytön, pienentyneen sairaalassaoloajan ja pidemmän eliniän kannalta. Mielen hyvinvointi kytkeytyy myös suotuisiin selviytymiskeinoihin, kun kohdataan vastoinikäymiä ja menetyksiä. Menetysten todennäköisyyksien kasvaessa iän myötä myös mielen hyvinvoinnin merkitys lisääntyy.

Olisi ajankohtaista pyrkiä aktiivisesti ymmärtämään ja vahvistamaan hyvää psyykkistä ja fyysistä toimintakykyä ja hyvinvointia ongelmien ehkäisyn rinnalla. Tavoitteena olisi korjata käsitystä ikääntyvistä ihmisistä taakkana ja nähdä heidät inhimillisenä ja yhteiskunnallisena voimavarana. Vanhuuskäsityksen muuttuminen monipuolisemmaksi vähentäisi ikään liittyvää syrjintää esimerkiksi työelämässä ja loisi vanhuudesta kuvaa tavoittelemisen arvoisena elämänvaiheena.

Itä-Aasian tutkimus- ja koulutuskeskuksen tulevaisuuskysymykset

Professori Lauri Paltemaa, johtaja, Itä-Aasian tutkimus- ja koulutuskeskus, Turun yliopisto

Minkälaiset yhteiskunnat kestävät paremmin ilmastonmuutoksen tuomia ongelmia?

Ilmastonmuutos muuttaa nopeasti myös itäisen Aasian valtioiden toimintaympäristöä ja lisää tulevaisuudessa kriisien ja konfliktien määrää ja voimakkuutta alueella. Itäisen Aasian arvioidaan olevan yksi niistä alueista, jotka kärsivät ilmastonmuutoksesta globaalisti eniten, mikä johtuu muun muassa merenpinnan noususta ja alueelle elintärkeän monsuunikierroon häiriintymisestä. Yhteiskuntien tulee varautua muutokseen, mikä vaatii poliittista päätöksentekoa, mutta mitä ovat esimerkiksi ne instituutiot, kansalliset ja kansainväliset yhteistyömuodot, varautumistavat, jotka vahvistavat yhteiskuntien kestävyyttä ilmastonmuutoksen edetessä? Vaikka uudet vihreät teknologiset ratkaisut tulevat olemaan tärkeitä ilmastonmuutoksen hallinnassa, ne eivät tule yksin riittämään eikä niitä välttämättä edes käytetä samalla tavoin erilaisissa taloudellisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. Siksi on käytävä keskustelua myös kansallisten piirteiden ja erojen vaikutuksesta sopeutumiseen. Samoin on keskusteltava instituutioiden, kansallisen ja ylikansallisen päätöksenteon ja yhteistyön sekä kansanedustuslaitosten roolista tulevassa sopeutumisessa.

Kuinka hallita paremmin jännitteitä, joita lisääntyvä ruoka- ja energiaepävarmuus aiheuttaa?

Ilmastonmuutos ja kansainväliset konfliktit, kuten Venäjän käymä sota Ukrainassa, viittaavat ruoka- ja energiavarmuuteen liittyvien konfliktien lisääntymiseen jo lähitulevaisuudessa. Itäisen Aasian maiden ruoka- ja energiaomavaraisuus on yleisesti matalalla tasolla. Alue on siten tässä suhteessa haavoittuvainen jo nyt, ja se voi ilmetä alueellisina konflikteina, aggressiivisempänä ulkopoliittikkana ja sisäisenä epävakautena jo lähitulevaisuudessa. Tähän vaikuttavat Kiinan nousun mukanaan tuomat jännitteet Yhdysvaltojen ja yleisesti lännen kanssa. Myös alueelliseen historiaan liittyvät tavanomaiset konfliktit ja jännitteet ovat lisääntyneet, mikä lisää haavoittuvuutta. Onkin kysyttävä, miten voidaan paremmin hallita jännitteitä, joita yhä lisääntyvä ruoka- ja energiaepävarmuus luo alueella ja globaalisti, ja siten välttää ja hillitää näitä monimutkaisia konflikteja.

Kuinka lisääntyvä globaalihallinta voitaisiin demokratisoida?

Edellä esitettyihin kysymyksiin liittyy globaalihallinnan demokratiavajeen ongelma, jonka ratkaisussa parlamentaarisella diplomatialla on selkeä tehtävänsä. Lisääntyvät kansainväliset yhteistyöelimet, kuten G20, vastaavat osalta myös globaalien ongelmien hallinnan kysymyksiin, mutta yleisesti ottaen ne kärsivät demokratiavajeesta. Olisikin

tärkeää miettiä, miten kansalliset kansanedustuslaitokset voisivat tulevaisuudessa kasvattaa rooliaan kansainvälisten elinten, järjestöjen ja yhteistyömuotojen päätösten teossa. Tällöin parlamentaarinen diplomatia voisi olla suuremmassa osassa, kun ratkotaan monimutkaisia globaaleja ongelmia. Tämä toisi samalla ongelmanratkaisuun lisää siihen tarvittavaa demokraattista valvontaa ja legitimitettä.

Kuinka vastata uusien teknologioiden ja niitä kehittävien autoritaaristen valtioiden muodostamaan uhkaan demokratioille?

Uudet teknologiat, esimerkiksi kasvontunnistus ja tekoäly, tulevat lisäämään mahdollisuuksia digitaaliseen, yli valtionrajojen tapahtuvaan piilovalvontaan. Myös mahdollisuudet piilossa tapahtuvaan pahantahtoiseen informaatiovaikuttamiseen, joka tähtää demokraattisten järjestelmien epävakauttamiseen, tulevat lisääntymään. Kiina on esimerkki valtiosta, joka käyttää näitä mahdollisuuksia jo nyt ja kehittää niihin liittyvää uutta teknologiaa sekä oman väestönsä että Kiinan valtionrajojen ulkopuolisten kohteiden ja toimijoiden valvontaan ja niihin vaikuttamiseen. Uudet teknologiat autoritaaristen valtioiden käytössä ovat siten selkeä tulevaisuudessa voimistuva haaste ja uhka demokratioille. Tämä vaatii ilmiön tunnistamista ja keskustelua siitä, miten tulevaan kehitykseen voidaan varautua paremmin, jotta teknologisesti edistyneet pahantahtoiset toimijat eivät pysty tulevaisuudessa vaarantamaan demokratioiden peruspiirteitä, kuten sanan- ja lehdistönvapautta, oikeusvaltiota ja vapaita vaaleja.

Kuinka ikääntyvät yhteiskunnat vaikuttavat tulevaisuuden politiikkaan?

Ikääntyminen koskettaa kaikkia teollisuusvaltioita ja kiihtyy tulevaisuudessa. Itä-Aasian yhteiskunnat tarjoavat jo nyt johtavan esimerkin ikääntyvistä yhteiskunnista, joiden väestöt tulevat tulevaisuudessa paitsi ikääntymään myös pieneneään huomattavasti. Iso kysymys onkin, kuinka tällaisissa olosuhteissa pidetään yllä hyvinvointia ja kuinka ikääntyminen tulee vaikuttamaan yhteiskuntien politiikkaan ja toimintaan laajemmin. Kuinka ratkaistaan ikääntymisen tuomat taloudelliset haasteet, ja kuinka ikääntyneet yhteiskunnat toimivat kansainvälisesti? Ikääntyvät yhteiskunnat ovat kuitenkin samalla todennäköisesti myös rauhanomaisempia. Ikääntymiseen liittyy myös sukupolvinäkökulma, sillä ikääntyvä väestö kasaa paineita nuorempien ikäpolvien harteille tavalla, jonka kestävästä hallinnasta tulisi myös keskustella.

Kestävyyspaneeli – Kestävän kehityksen asiantuntijapaneelin tulevaisuuskysymykset

Eeva Furman, Kestävyyspaneelin puheenjohtaja (2022), professori, Suomen ympäristökeskus

Nina Janasik, Kestävyyspaneelin koordinaattori (2022), FT, Helsingin yliopisto

Lassi Linnanen, Kestävyyspaneelin varapuheenjohtaja (2022), professori, Lappeenrannan-Lahden teknillinen yliopisto

Jari Lyytimäki, Kestävyyspaneelin koordinaattori (2022), FT, Suomen ympäristökeskus

Mikko Mönkkönen, Kestävyyspaneelin jäsen (2022), professori, Jyväskylän yliopisto

Katriina Siivonen, Kestävyyspaneelin varapuheenjohtaja (2022), dosentti, Turun yliopisto

Katriina Soini, Kestävyyspaneelin koordinaattori (2022), FT, Luonnonvarakeskus

Millaista tietämystä tarvitaan kestävän tulevaisuuden luomisessa?

Kestävyysmurroksen toteuttaminen on ihmiskunnan tärkein tulevaisuuskysymys. Voimme päästä kestävään tulevaisuuteen monia ja eri tavoin mutkittelevia reittejä pitkin. Lisäksi voimme edetä valitsemallamme kulkuväylällä erityyppisten välineiden avulla. Parhaita reittiä ja kulkuvälinettä ei ole välttämättä mahdollista tunnistaa etukäteen. Suunnistuksessa on kuitenkin sitä helpompi onnistua, mitä kattavampaan ja luotettavampaan tietoon tiekartta perustuu.

Paras tapa tuottaa luotettavaa tietoa on tutkimus, mutta tutkimustietoon ja sen käyttökelpoisuuteen päätöksenteossa liittyy paljon rajoitteita. Yksi keskeinen haaste on eri ilmiöiden ja kehityskulkujen välisten yhteisvaikutusten huomiointi, joka ei onnistu liian tarkasti rajattujen tutkimuskysymysten ja toisistaan eriytyneiden tieteenalojen kautta. Kestävän tulevaisuuden edellytys on tieteidenvälinen tieto eri systeemien ja toimijoiden yhteisvaikutuksista. Tähän voidaan päästä esimerkiksi systeemisellä, tieteidenvälisellä tutkimuksella tai arvioinneilla, joissa tutkijat kollektiivisesti yhdistävät laajaa tietopohjaa synteeseiksi (Furman ym. 2020). Lisäksi tarvitaan tieteellisen tiedon yhdistämistä muuhun tietämykseen esimerkiksi kokeilujen avulla ja tukemalla aktiivista kansalaistoimintaa.

Kestävyyspaneeli on yhdessä eri tutkimushankkeiden kanssa tehnyt seuraavia huomioita kestäväysmurrosta koskevista tietotarpeista (Apajalahti ym. 2021):

- Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää erilaisten kestävyystavoitteiden väliseen vuorovaikutukseen, niin että ratkaisujen mahdolliset myönteiset yhteisvaikutukset löydetään ja maksimoidaan.
- Ongelmat ja ehdotetut ratkaisut ovat liian usein eri mittakaavassa: on paljon hyviä aloitteita, mutta järjestelmien rakenteissa on isoja valuvikoja, jotka estävät kestävyystavoitteiden valtavirtaistumisen.

- Kestävyyismurroksen orkestrointi ja johtaminen edellyttävät nykyistä systemaattisempia suunnitelmia vallankäytöstä, vastuusta, kannusteista, voimaannuttamisesta ja uusien kykyjen rakentamisesta kestävyystavoitteiden toteuttamiseksi. Kaikkia tarvitaan kestävyismurroksen edistämässä.
- Läpinäkyvyyden puute niin päätöksenteossa kuin haittojen ja ulkoishyötyjen hinnoittelussa vaikeuttaa tietoon perustuvien, reilujen ja pitkäjänteisten päätösten tekoa ja toteutusta.
- Kestävyyismurrosta koskevaa ymmärrystä parantavan tiedontuotannon edellytykset pitää turvata riittävällä ja pitkäjänteisellä rahoituksella.

Miten tunnistamme ja korjaamme muutosharhat?

Moniin tulevaisuutta koskeviin käsityksiin liittyy harhaanjohtavia oletuksia. Ne voivat koskea esimerkiksi odotettavissa olevien muutosten todennäköisyyttä tai ominaislaatua, muutosten taustatekijöitä, syitä ja seurauksia tai muutosten hallintakeinoja. Kaikkiin näihin voi liittyä virheitä, väärinkäsityksiä, puutteellisuuksia ja harhoja. Jos harhaanjohtavat oletukset ovat kulttuurisesti syvään juurtuneita, niitä on vaikea tunnistaa ja korvata kattavammalla ja luotettavammalla tiedolla. Tällaisia muutosharhoja ovat esimerkiksi jatkuvuusharha, irtikytken illuusio ja hankaluusharha (Furman ym. 2022).

Jatkuvuusharhassa rakennetaan huomista eilisen kehityksen saumattomaksi jatkumoksi eikä järki ja tunne anna tilaa radikaalisti muunlaisille tulevaisuuksille. Tämä on ongelmallista maailmassa, jossa muutoksia voimistavat globaalien keskinäisriippuvuuksien arvaamattomuudet, uudet teknologiat sekä ilmastokriisin ja luontokadon riskit. Aiemmin vallinneet toiminnan reunaehdot muuttuvat ja voivat murentua perinpohjaisesti. Jatkuvuusharhaa ruokkii myös ajatusmalli erilaisten tulevaisuuksien epärealistisuudesta, kun on varmaa, että tulevaisuus tulee joka tapauksessa olemaan toisenlainen kuin nykyisyys.

Jatkuvuusharhaan liittyy myös irtikytken illuusio eli kuvitelma siitä, että pystymme samanaikaisesti kasvattamaan taloutta ja pienentämään ympäristön kuormitusta. Tutkimusnäytön perusteella bruttokansantuotteella mitatun talouskasvun irtikytkeä ympäristökuormituksen kasvusta ei ole mahdollista saavuttaa. Lisähaasteena on nyky-mallinen tuotannon haittojen ulkoistaminen ulkomaille, mikä synnyttää ylioptimismia esimerkiksi ilmastopäästöjen vähenemisestä ja vihreän siirtymän toteuttamisesta Suomessa. Samalla kun yhteiskunnallinen paine vihreään siirtymään kasvaa, sen tosiasiallinen merkitys uudistuksia suuntaavana tekijänä laahaa jäljessä ja näyttäytyy tässä hetkessä pienenä.

Hankaluusharha on yleinen ensivaikutelma. Kestävään tulevaisuuteen johtava yhteiskunnallinen ja kulttuurinen murros saattaa aluksi vaikuttaa korostetun vaikealta ja hankalalta kimpulta hallitsemattomasti toisiinsa kytkeytyviä haasteita. Hankaluusharhaan liittyy usein ajatus, että nykyisistä saavutuksista ja tulevaisuuden odotuksista joudutaan luopumaan. Tarvitaan karttuvan kestävyystiedon merkityksellistämistä

uudenlaisiksi ajattelu- ja toimintatavoiksi. Vaihtoehtoisesti voidaan nähdä, että kestävyysmurros pystytään hallitsemaan yhteistyöllä ja se voi toimia elämää rikastavana ja sujuvana siirtymänä kohti uusia ja kokonaisuudessaan kestäviä, planetaarisiin rajoihin asettuvia käytäntöjä.

Tarvitsemme parempaa kykyä ymmärtää polkuriippuvuudet, tunnistaa muutosten luonnetta ja tuottaa tavoitteellista, ihmisen ja luonnon hyvinvointia tukevaa muutosta epävarmassa maailmassa. Tulevaisuustietoisuuden vahvistamisella voidaan luoda ymmärrystä vaihtoehtoisista tulevaisuuksista, kykyä systeemiseen ajatteluun, toimijuutta muutosten hallitsemiseksi ja huolenpitoa toisista. Esimerkiksi digitalisaation myötä syntyy ennakoimattomia hallinnan haasteita, mutta myös oivaltavia uusia käytäntöjä ja toimijoiden uudelleen rooliutumista kestävyysmurroksessa. Kompleksisen kokonaisuuden hallinnassa tarvitaan ymmärrystä muutostoitimien haitallisten sivuvaikutusten torjunnasta ja odottamattomien hyötyjen maksimoinnista. Miten vastuut ja yhteistyö rakennetaan, jotta tulevaisuustietoisuus vahvistuu sekä nopeasti että pitkällä aikavälillä?

Miten opimme ottamaan opiksemme kriiseistä?

Yhteiskunnat kohtaavat toistuvasti kriisejä, joihin reagoidaan enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Kiinasta vuonna 2019 influenssaepidemiana alkanut ja nopeasti pandemiaksi muuttunut covid-19 ilmentää kouriintuntuvasti eri yhteiskuntien erilaisia kykyjä kriisien hallintaan. Covid-19-pandemiassa nähtiin myös globaalitason kyvyttömyyttä ongelman ehkäisyyn silloinkin, kun ongelma olisi helposti ennakoitavissa. Tutkimusperustaista tietoa uusien eläinvalitteisten tautien riskeistä on ollut runsaasti saatavilla, ja 2000-luvulla on kohdattu useita konkreettisia varoittavia esimerkkejä uusista herkästi leviävistä taudeista, kuten MERSistä, SARSista, sikainfluenssasta ja zikaviruksesta. Oppia on ollut mahdollista ammentaa myös historiallisista esimerkeistä, kuten isorokon hävittämiseen vaadituista toimista tai espanjantaudiksi nimetystä influenssasta, joka lähti maailmanvalloitukseen yli sata vuotta sitten Yhdysvalloista ja levisi ensimmäisen maailmansodan siivittämänä. Nykyään ihmisiä on noin kuusi miljardia enemmän kuin espanjantaudin aikaan ja vilkas kansainvälinen liikenne mahdollistaa taudinaiheuttajien helpon siirtymisen tunneissa mantereelta toiselle.

Infektioautien hallinnasta on runsaasti tietoa, mutta covid-19-pandemian synty voidaan silti nähdä oireena nykyisten sosioekonomisten systeemien haavoittuvuudesta ja kriisialttiudesta. Se herättää kysymyksen yhteiskuntien toimintaa ohjaavista paradigmoista, erityisesti lyhytjänteisestä tehokkuusajattelusta ja taloudellisen edun kapea-alaisesta tavoittelusta yhteiskuntien pitkäjänteisen resilienssin kehittämisen kustannuksella (Halme ym. 2021). Vaikka pandemian käsittelyssä nähtiin monia oivaltavia toimintatapoja niin kansallisesti kuin kansainvälisesti ja sekä systeemisesti että yksittäisinä ratkaisuin, voidaan pandemia kokonaisuudessaan kuitenkin nähdä ”synkkänä kenraali-harjoituksena” yrityksille ratkaista kertaluokkaa syvällisempiä ongelmia: Ilmaston kuumentuminen kiihtyy, elonkirjo hupenee rajusti ja helposti hyödynnettävät luonnonvarat ehtyvät. Alueelliset konfliktit aiheuttavat globaaleja ruoka- ja turvallisuuskriisejä, ja yhteiskunnallista luottamusta horjuttaa ihmisten eriarvoistuminen niin varallisuuden, hyvinvoinnin kuin toimintamahdollisuuksien osalta.

Ihmiskunta tarvitsee sekä kykyä että halua oppia menneistä, meneillään olevista ja ennakoituista kriiseistä. Keskeistä on tunnistaa ne oletukset, toimintatavat ja toimintaa ohjaavat rakenteet, jotka erityisesti altistavat yhteiskuntia tulevaisuuden kriiseille. Toisaalta kriisit tulisi nähdä myös mahdollisuuksina uudistaa rakenteita ja toimintatapoja.

Kannattaisiko kestävän kehityksen politiikka ja tulevaisuustyö integroida yhteen?

Suomessa on valtion tasolla vahvat perinteet sekä kestävän kehityksen politiikan edistämiseksi että tulevaisuustyössä. Osoitus tästä on esimerkiksi kestävän kehityksen toimikunnan ja eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan jo varhain alkanut, vakiintunut ja maailman mitassa urauurtava työ. Sekä kestävän kehityksen politiikan että tulevaisuustyön yhteiskunnallinen painoarvo on kuitenkin jäänyt vähäiseksi verrattuna vaikkapa talouspolitiikkaan. Tulevaisuuspolitiikka, joka tähtää ajallisesti kauas, jää käytännön päätöksenteossa herkästi akuutteina pidettyjen huolien varjoon, ja spesifit kysymykset menevät laaja-alaisen kestävyystavoitteiden edelle.

Kestävän kehityksen politiikan painoarvoa lisää YK-johtoinen kansainvälinen kestävän kehityksen tavoitteenasettelu, jossa on myös vahva tulevaisuusulottuvuus. Suomi on esimerkiksi sitoutunut kansainväliseen kestävän kehityksen toimintaohjelmaan (Agenda 2030) ja tavoitteisiin (Sustainable Development Goals). Käytännössä nämä tavoitteet jäävät kuitenkin alisteisiksi kansalliselle päätöksenteolle eli niitä toteutetaan pontevimmin silloin, kun ne ovat samansuuntaisia kansallisten prioriteettien kanssa. Kansainvälisten kestävyystavoitteiden toteuttamatta jättämistä ei ole myöskään tehokkaasti sanktioitu.

Sekä kestävän kehityksen politiikka että tulevaisuuspolitiikka tähtäävät sellaisen tulevaisuuden rakentamiseen, joka varmistaa hyvinvoinnin pitkällä aikavälillä. Molempien politiikkalohkojen haasteena on päästä asemaan, jossa ne luovat aidosti perustan kaikelle muulle päätöksenteolle. Tällainen päätösten kokonaisvaltainen perusta jää herkästi näkymättömiin, kun päätöksiä tehdään keskittyen kapea-alaisempiin sektoreihin ja kunkin sektorin omista lähtökohdista. Onkin aihetta kysyä, tulisiko kestävyys- ja tulevaisuustyö yhdistää yhdeksi kokonaisuudeksi. Olisiko tällainen integroitu kestävä tulevaisuuspolitiikka yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisempaa kuin erikseen toteutettava kestävyys- ja tulevaisuustyö?

Parhaimmillaan kyse voisi olla synergiaa tuottavasta symbioosista, jossa kokonaisuus olisi enemmän kuin osiensa summa. Esimerkiksi kestävän kehityksen vahvan indikaattori-seurannan yhdistäminen tulevaisuuden skenaaroiden luomiseen tarjoaa mahdollisuuksia kokonaisvaltaiseen, vakuuttavaan ja vaikuttavaan päätöksenteon tietopohjaiseen tukemiseen. Toisaalta on mahdollista, että näiden politiikka-alueiden yhdistäminen vähentäisi niiden yhteenlaskettua yhteiskunnallista painoarvoa varsinkin Suomen kaltaisissa maissa, joissa tulevaisuus- ja kestävyystyöllä on jo oma vakiintunut asema. Muissa maissa integrointi voisi tässäkin tapauksessa olla järkevä lähtökohta.

Miten kestävyys ja resilienssi nousevat vakavasti otetuksi tavoitteeksi?

Kestävässä kehityksessä talouden ja yhteiskunnan toiminnan perustana on planeetan rajojen tinkimätön kunnioittaminen. Yhteiskunnan tehtävänä on jakaa vaurautta ja toimintamahdollisuuksia niin, ettei planeetan systeemin kyky tuottaa kaikille ihmisille hyvinvointia vaarannu. Ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta määrittää nykyajan yhteiskunnassa kuitenkin syvä dilemma (Paloniitty ym. 2022). Yksilö voi olla erkaantunut luonnosta, ja yhteiskunnan rakenteet ohjaavat häntä yhä kauemmas luontoympäristöstä. Toisaalta yksilöt ovat yhä edelleen täysin riippuvaisia sosioekologisesta järjestelmästä, jonka varaan heidän hyvinvointinsa rakentuu. Tätä riippuvuutta on vaikea paeta, sillä riskinä on, että mitä enemmän taloudellista turvallisuutta maksimoidaan, sitä enemmän sosioekologinen turvallisuus vaarantuu ja hupenee. Yksilötason hyvinvoinnilla ja turvallisuudella ei kuitenkaan ole suoraa ja itsestään selvää linkitystä yhteisöjen sosioekologiseen eli järjestelmätason turvallisuuteen. Kestävän ja resilientin tulevaisuuden on sisällettävä ainakin jonkinlainen toimiva ratkaisu yksilön ja yhteisön väliseen jännitteeseen.

Resilientin kestävyuden rakentamisessa keskeinen tulevaisuuden haaste on myös varautuminen mustiin joutseniin eli tapahtumiin, joita emme ole osanneet ennakoida. Epätodennäköisiinkin kehityskulkuihin on osattava suhtautua vakavasti. Pelkkä määrällinen riskinarviointi ei tässä riitä. Kulttuurin ja taiteen avulla voidaan tukea 1) ihmisten muutoskestävyyttä eli sosiokulttuurillista resilienssiä, 2) havahtumista muutostarpeeseen ja 3) aktiivista muutoksen rakentamista luomalla yhteisesti uusia käytänteitä, jotka tunnustavat kestävyysmurroksen tarpeen ja ihmistoiminnan planetaariset rajat (Siivonen ym. 2022). Ehdotammekin lopuksi, että yksi tapa nostaa resilienssi kestävyys vakavasti otetuksi tavoitteeksi on tarkastella sitä käsitteen *tulevaisuusresilienssi* yhteydessä. Tällä käsitteellä ei tarkoiteta niinkään jonkin tietyn sosioekologisen järjestelmän itsensä resilienssiä vaan sen strategisen hallinnan resilienssiä: hyytymättömyyttä ja vankku-mattomuutta niin sosioekologisten kuin sosiokulttuurillistenkin yllätysten edessä (Ahvenainen ym. 2021). Tulevaisuusresilienssi on näin ollen kyvykkyyttä suunnata ja muokata strategisia päämääriä joustavasti, kun erinäiset yllättävät kriisit iskevät yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämättömiin järjestelmiin.

Kirjallisuus

Ahvenainen, M., Janasik, N., Lehtikoinen, A., Reinekoski, T. (2021) *Tulevaisuusresilienssi ja strateginen ennakkointi: kriisinkestävyyden harjoittelua bayeslaisella kausaalimallinnuksella*. Futura 4/2021.

Apajalahti, E-L., Lammensalo, L., Lyytimäki, J., Soini, K. (toim.) (2021) *Kuuden polun kestävyysmurrokset: tabuista toimintaan*. Kestävyyspaneeli, Helsinki. <https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2021/10/Kuuden-polun-kestavyysmurrokset-tabuista-toimintaan.pdf>.

Furman, E., Siivonen, K., Linnanen, L., Halme, M., Jaakkola, J., Mönkkönen, M., Saari, J., Salonen, A. O., Toivonen, T., Tolvanen, A., Soini, K., Schönoch P., Lyytimäki, J. (2020) *Kuusi polkua kestävyteen: evästyket systeemisen kestävyysmurroksen edistämiseksi Suomessa*. Kestävyyspaneeli, Luonnonvarakeskus, Suomen ympäristökeskus & Helsingin yliopiston kestävyystieteen instituutti. https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2020/02/Kuusi-polkua-kestavyteen_julkaisu2020.pdf.

Furman E., Siivonen K., Linnanen, L., Halme M., Jaakkola, J. J. K., Mönkkönen, M., Saari, J., Salonen, A. O., Toivonen, T., Tolvanen, A., Lyytimäki, J., Soini, K., Apajalahti, E-L. & Lammensalo, L. (2022) *Myönteinen tulevaisuus Suomelle*. Kestävyyspaneeli, Helsinki.

Halme, M., Furman, E., Apajalahti, E-L., Jaakkola, J., Linnanen, L., Lyytimäki, J., Mönkkönen, M., Salonen, A. O., Soini, K., Siivonen, K., Toivonen, T., Tolvanen, A. (2021) From efficiency to resilience: systemic change towards sustainability after COVID-19 pandemic. Teoksessa: Böhm, S. & Sullivan, S. (toim.) (2021) *Negotiating Climate Change in Crisis*. Open Book Publishers, Cambridge, UK. s. 13–24. <https://doi.org/10.11647/OBP.0265>

Paloniitty, T., Janasik, N., Levänen, J., Linnanen, L., Mustalahti, I., Peltonen, L. (2022) Kestävyysmurros ja rakenteet. Teoksessa: Halonen, T., Korhonen-Kurki, K., Niemelä, J., Pietikäinen, J. (toim.) (2022) *Kestävyiden avaimet: Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo*. Gaudeamus, Helsinki.

Siivonen, K., Cantell, H., Ihanainen-Rokio, O., Kurenlahti, M., Laakso, S., Latvala-Harvilahti, P., Pietikäinen, J., Salonen, A. O. (2022) Kestävyysmurroksen keinot. Teoksessa: Halonen, T., Korhonen-Kurki, K., Niemelä, J., Pietikäinen, J. (toim.) (2022) *Kestävyiden avaimet: Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo*. Gaudeamus, Helsinki.

Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus

Cuporen tulevaisuuskysymys

Marjo Mäenpää, johtaja, Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore

Miten pystytään paremmin tunnistamaan ja tunnustamaan taiteen ja kulttuurin merkitys ja saadaan sitä kautta paremmin käyttöön niiden potentiaali yhteiskunnallisessa kehityksessä ja hyvän elämän edellytysten luomisessa?

Taiteen ja kulttuurin aseman ja roolin tiedostaminen yhteiskunnallisessa kehityksessä on elintärkeää. Kestävä yhteiskunnallinen kehitys ei ole mahdollista ilman ymmärrystä ympäröivästä kulttuurisesta todellisuudesta ja kulttuuristen näkökulmien huomioimista. Taiteesta ja kulttuurista saatavien positiivisten vaikutusten edellytyksenä on taiteen ja kulttuurin alojen elinvoimasta huolehtiminen.

- Miten päätöksenteossa voidaan paremmin tiedostaa ja tunnistaa taiteen ja kulttuurin merkitys ja rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä sekä ymmärtää ympäröivän kulttuurisen todellisuuden vaikutukset yhteiskunnallisen kehityksen taustalla?
- Miten kulttuuriset näkökulmat voidaan ottaa paremmin huomioon konkreettisissa yhteiskunnalliseen kehitykseen tähtäävissä, hallinnon rajat ylittävissä toimenpiteissä?
- Miten voidaan paremmin pitää huolta taiteen ja kulttuurin alojen elinvoimasta ja tätä kautta myös mahdollistaa taiteen ja kulttuurin positiivisia vaikutuksia yhteiskuntaan?

Taiteella ja kulttuurilla on tutkitusti vaikutuksia sekä yksilöiden hyvinvointiin ja terveyteen että laajemmin elinvoiman ja hyvän elämän edellytysten kehittämiseen yhteiskunnassa (esim. Mercer 2002; Sacco 2012).

Sivistys ja koulutus ovat keskeinen väline yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämisessä ja syrjäytymisen ehkäisemisessä. Aktiivisen osallistumisen sekä taide- ja kulttuuritoiminnan kautta ihmiset saavat tietoa, taitoja ja kokemuksia, jotka auttavat heitä pärjäämään yhteiskunnassa (esim. Anheier ym. 2016). Taide- ja kulttuurikasvatuksen on todettu vahvistavan lasten ja nuorten kulttuurista pääomaa ja valmiuksia toimia aktiivisesti yhteiskunnassa (Anttila ym. 2017). Kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan yhteistyö on todettu hyväksi tavaksi huolehtia heikommassa asemassa olevien ihmisten kulttuurisista perusoikeuksista ja vahvistaa heidän hyvinvointiaan (Lehikoinen & Rautiainen 2016).

Taiteen ja kulttuurin soveltamisen kautta voidaan tukea organisaatioita ja niiden työteki-
jöitä vastaamaan monimutkaistuvan ja muuttuvan maailman haasteisiin (Rantala &
Korhonen 2012, 5). Työyhteisön taidetoiminnalla voidaan tavoitella esimerkiksi työ-
hyvinvoinnin tai luovuuden kasvua tai tuottavuuden lisääntymistä (Turunen ym. 2018;
Ansio ym. 2017). Taide- ja kulttuuritoiminnalla on sekä suoria tai epäsuoria taloudellisia
vaikutuksia että erilaisia epäsuorasti hahmotettavia vaikutuksia paikalliseen tai alueelli-
seen elinvoimaan ja kehitykseen, kuten alueen tai kaupungin imagoon, pitovoimaan tai
vetovoimaan (Kainulainen 2005, Ruokolainen ym. 2019).

Keskeinen kysymys tulevaisuudessa on taiteen ja kulttuurin asema ja rooli kestävässä
yhteiskunnallisessa kehityksessä. Taiteen ja kulttuurin tuottama inhimillinen aineeton
pääoma ja sivistyksellinen resurssi ovat keskeisiä kestävä kehityksen näkökulmasta.
Kulttuurin perustan vahvistaminen on työtä huoltovarmuuden vahvistamiseksi.
Tutkimuksissa on todettu yhteys esimerkiksi kulttuurisen aktiivisuuden sekä kansalais-
aktiivisuuden ja demokratian välillä (Campagna ym. 2020; Bowler ym. 2003). Ymmärrys
kulttuurista elämäntapana painottaa kulttuuria kehityksen voimavarana ja edellytyksenä,
siis kaiken kehityksen pohjana (esim. Soini & Dessein 2016).

Taiteen ja kulttuurin toimijat kokevat vastuuta yhteiskunnallisista kehityskuluista ja
haluavat olla mukana edistämässä positiivista kehitystä. Esimerkiksi Taiteen ja kulttuurin
barometrikyselyyn 2021 vastanneista suomalaisista taiteilijoista (n = 1056) selkeä
enemmistö näkee paljon potentiaalia siinä, että taiteilijoiden ammattitaitoa hyödynnet-
täisiin laajemmin yhteiskunnassa erilaisilla toimialoilla ja erilaisissa tehtävissä. Monet
taiteilijat työskentelevät ja käyttävät ammattiosaamistaan jo nyt laajasti monilla eri
toimialoilla, esimerkiksi koulutuksessa, sosiaali- ja terveyspalveluissa tai rakentamisessa.
Taiteilijat ovat myös halukkaita hyödyntämään osaamistaan laajasti. (Ruusuvirta ym.
2022.) Taiteen ja kulttuurin potentiaali yhteiskunnallisessa kehityksessä ja kehityksen
voimavarana tunnustetaan siis jo laajasti ainakin tutkimusten ja strategia- ja ohjelma-
dokumenttien tasolla. Silti tätä potentiaalia ei tällä hetkellä saada esiin tai sitä hyödyn-
netään hyvin rajoitetusti.

Taiteen ja kulttuurin rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä kytkeytyy vahvasti kysymyk-
seen taiteen ja kulttuurin asemasta ja arvostuksesta yhteiskunnassa. Kulttuuri ei ole vain
kulttuurihallinnon tai kulttuurin toimialan asia, vaan se liittyy tavalla tai toisella kaikkeen
yhteiskunnalliseen kehitykseen. Tällä hetkellä poliittisessa päätöksenteossa korostuvat
vahvasti nykyhetken ongelmat, jolloin laajemmat, monimutkaisuutta ja epävarmuutta
enemmän sisältävät kysymykset ja teemat jäävät helposti taka-alalle (Koskimaa & Rapeli,
2020). Kulttuurin ja kehityksen suhteiden ymmärtäminen ja niiden huomioon ottaminen
pätöksenteossa ja konkreettisissa toimenpiteissä on monimutkaista ja hankalaa, mutta
välttämätöntä kestävä tulevaisuuden turvaamiseksi.

Nykypäivän monimutkaisessa ja moniulotteisessa yhteiskunnassa tavoitteisiin pääse-
minen vaatii niiden toteuttamista tukevia, hallinnon rajat ylittäviä rakenteita. Mikään
sektori tai toimiala ei pääse tavoitteisiin yksin. (Hirvi-Ijäs ym. 2020; Koskimaa & Rapeli
2020.) Myös monet julkisen sektorin strategia- ja ohjelmadokumentit korostavat poikki-

hallinnollisen yhteistyön tärkeyttä. Sektoreista yli pääseminen on kuitenkin osoittautunut hyvin haasteelliseksi. Poikkihallinnollista yhteistyötä estävät muun muassa rakenteisiin, käytäntöihin ja resursseihin sekä asenteisiin liittyvät kysymykset. (Esim. Jakonen ym. 2018.)

Taiteen ja kulttuurin positiivisten vaikutusten ja potentiaalin hyödyntämisen edellytyksenä ovat elinvoimaiset taiteen ja kulttuurin alat. Tällä hetkellä toiminnan olosuhteet taiteen ja kulttuurin aloilla vaihtelevat ja aloilla esiintyy eriarvoisuutta ylläpitäviä rakenteita. Esimerkiksi enemmistö Taiteen ja kulttuurin barometriin vastanneista suomalaisista taiteilijoista epäilee yhteiskunnan halua parantaa taiteentekijöiden asemaa ja päätöksentekijöiden ymmärrystä taiteilijan työtä ja taiteen tekemistä kohtaan. Myös kokemus arvostuksen puutteesta on taiteilijakunnan keskuudessa tavallinen. Yhtenä ratkaisuna taiteen aseman ja arvostuksen parantamiseksi taiteilijat näkevät yleisesti sen, että taiteesta puhuttaisiin yhteiskunnassa enemmän. (Ruusuvirta ym. 2022.)

Kirjallisuus

Anheier, H., List, R. A., Kononykhina, O. & Leong, C. J. (2016) *Cultural participation and inclusive societies*. A thematic report based on the Indicator Framework on Culture and Democracy. Strasbourg: Council of Europe.

Ansio, H., Houni, P., Seppälä, P. & Turunen, J. (2017) *Taide vahvistaa työhyvinvointia*. ArtsEqual toimenpidesuositus 3/2017. http://www.artsequal.fi/documents/14230/0/PB_ty%C3%B6hyvinvointi/a4ab1d7f-8e78-4174-893c-fbc6e6dbe728

Anttila, E., Jaakonaho, L., Juntunen, M.-L., Martin, M., Nikkanen, H. M., Saastamoinen, R. & Turpeinen, I. (2017) *Peruskoulu: Suomen suurin kulttuurikeskus*. Arts Equal toimenpidesuositus 2/2017. <https://www.artsequal.fi/fi/-/artsequalin-toimenpidesuositus-koulusta-suomen-suurin-kulttuurikeskus>

Bowler, S., Donovan, T. & Hanneman, R. (2003) Art for democracy's sake? Group membership and political engagement in Europe. *The Journal of Politics*, Vol. 65, No. 4, s. 1111–1129.

Campagna, D., Caperna, G. & Montalto, V. (2020) *Does culture make a better citizen? Exploring the relationship between cultural and civic participation in Italy*. Social Indicators Research (2020), s. 149:657–686. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02265-3>

Hirvi-Ijäs, M., Kanerva, A. & Ruusuvirta, M. (toim.) (2020) *Kaupunkikehittäminen ja kulttuuripolitiikka. EspooCult-tutkimuksen tuloksia*. Cuporen verkkojulkaisuja 59. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/kaupunkikehittaminen-ja-kulttuuripolitiikka>

Jakonen, O., Renko, V., Ruusuvirta, M. & Sokka, S. (2018) *Kulttuuri ja poikkihallinnollinen yhteistyö*. EspooCult -tietokortti 2. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/fi/tietokortit/espooCult-tietokortti-2-kulttuuri-ja-poikkihallinnollinen-yhteistyoe>

Kainulainen, K. (2004) Kulttuuriteollisuuden ja aluetalouden kehityksen moniulotteinen yhteys. Teoksessa Sotara, M. & Kosonen, K. (toim.) (2004): *Yksilö, kulttuuri, innovaatioympäristö. Avauksia aluekehityksen näkymättömään dynamiikkaan*. Tampere University Press.

Koskimaa, V. ja Rapeli, L. (2020) *Tulevaisuuteen katsova päätöksenteko Suomessa: ongelmat, onnistumiset ja kehittämismahdollisuudet*. Participation in Long-Term Decision-Making (PALO) Policy Brief 1/2020 https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/tiedon-kayttajalle/politiikkasuositukset/politiikkasuositukset/20_01_tulevaisuuteen_katsova_paatoksenteko_suomessa.pdf

- Lehikoinen, K. & Rautiainen, P. (2016) *Kulttuuristen oikeuksien toteuttaminen osaksi sote-palveluja*. ArtsEqual toimenpidesuositus 1/2016.
<https://www.artsequal.fi/fi/-/artsequalin-toimenpidesuositus-taidetta-sote-rakenteisiin>
- Mercer, C. (2002). Towards cultural citizenship: tools for cultural policy and development. The Bank of Sweden Tercentenary Foundation. Sida & Gidlunds förlag.
- Rantala, P. & Korhonen, S.-M. (toim.) (2012) *Uutta osaamista luomassa. Työelämän kehittäminen taiteen keinoin*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 61. Lapin yliopisto.
- Ruokolainen, O., Sokka, S., Kurlin Niiniaho, A. & Tohmo, T. (2019) *Taide- ja kulttuurilaitokset osana Jyväskylän kehitystä ja hyvinvointia*. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen verkkojulkaisuja 56. Helsinki: Cupore. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/taide-ja-kulttuurilaitokset-osana-jyvaskylaen-kehitysta-ja-hyvinvointia>
- Ruusuvirta, M., Lahtinen, E., Rensujeff, K. & Kurlin Niiniaho, A. (2022) *Taiteen ja kulttuurin barometri 2021. Tulevaisuuden taiteentekijät*. Cuporen verkkojulkaisuja 69. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/tulevaisuuden-taiteentekijaet>
- Sacco, P. L. (2012) *Kultur 3.0. Konst, delaktighet, utveckling*. Nätverkstan, Skriftserie 002.
- Soini, K. & Dessein, J. (2016) Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework. *Sustainability* 2016, 8 (2), 167 DOI: 10.3390/su8020167.
- Turunen, J., Ansio, H. & Houni, P. (2018) *Taidetoiminnan vaikutusten taloudellinen arviointi työyhteisöissä*. Taiteen edistämiskeskus, Taiteen käytön, hyvinvoinnin ja osallistamisen kehittämisohjelma. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus, Työterveyslaitos.

Nuorisotutkimusseuran tulevaisuuskysymykset

Tomi Kiilakoski, FT, nuorisotutkimuksen dosentti, vastaava tutkija,
Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura

Sofia Laine, VTT, nuorisotutkimuksen dosentti, tutkimusprofessori,
Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura

Miten löydetään kestäviä ratkaisuja koronakriisin jälkeisiin nuorten hyvinvointieroihin?

Koronakriisi on vaikuttanut eri tavoin eri ikäisiin ihmisiin. Käytämme sukupolvivaikutuksen käsitettä kuvaamaan koronan hoidon seurausten eriäviä vaikutuksia sukupolvien elämiin ja koronan tapauksessa myös kuolemiin. Erityisesti nuorempien sukupolvien elinympäristössä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Ympäri maailmaa on rajoitettu kasvokkaisia kokoontumisia, kuten myös lasten ja nuorten oikeutta ja pääsyä vapaa-ajan harrastuksiin sekä lähikoulutukseen. Näiden rajoitusten aiheuttamien merkittävien sukupolvivaikutusten käsitteleminen on olennaista post-pandeemisessa maailmassa.

Nuoruus on elämänvaihe, jossa ystävät ja muut nuorten ryhmät ovat erityisen merkityksellisiä. Vapaa-aika sekä koulun ja kodin ulkopuoliset tilat ovat tärkeitä viihtymisen ja kasvun areenoita. Lisäksi nuoruudessa opitaan tulevaan elämään, esimerkiksi työllisyyteen, kansalaisuuteen ja ihmisyyteen, keskeisesti vaikuttavia asioita. Koulun ulkopuolista oppimista on ryhdytty kutsumaan non-formaaliksi oppimiseksi, ja sen merkitystä nuorille on korostettu esimerkiksi Euroopan unionin ja Euroopan neuvoston nuorisopolitiikassa (Kiilakoski & Kauppinen 2021).

Sukupolvivaikutuksia korostaa se, että korona on tautina haitallisin vanhimmille ikäluokille, mutta myös nuoremmilta ikäluokilta on edellytetty uhrauksia. Koska nuoruus on vertaisvetoinen elämänvaihe, jossa vapaa-ajan merkitys on suuri ja jossa oma hyvinvointi rakentuu osallisuudesta paitsi kaveripiiriin myös erilaisiin virallisiin ja epävirallisiin yhteisöihin, koronapandemialla ja sen torjuntaan liittyvillä toimenpiteillä on väistämättä ollut vaikutuksia nuoriin. Nämä vaikutukset ovat kohdentuneet eri tavoin eri taustaisiin nuoriin.

Suomalaisissa tutkimuksissa on havaittu korona-ajan aiheuttaneen hyvinvointieroja nuorten keskuudessa. Esimerkiksi Nuorisotutkimusseuran alkukesästä 2021 toteuttamassa koronakyselyssä ”41,5 prosenttia naisista vastasi kokevansa stressiä vähintään melko paljon. Nuorilla miehillä ... luvut olivat 25,1 (ei stressiä) ja 16,6 (vähintään melko paljon stressiä). Miesten kohdalla 15–19-vuotiaat raportoivat harvemmin stressin kokemuksia kuin 20–24-vuotiaat.” (Lahtinen, Laine & Pitkänen 2021.) Vastaavia tuloksia on saatu myös muissa kyselyissä.

Koronan aiheuttamat hankalat kokemukset jakautuvat epätasaisesti eri nuorten välille, ja on aihetta pelätä koronan voimistaneen ja kiihdyttäneen sitä edeltäviä hyvinvointieroja. Tutkimuskielellä todeten on perusteltua pelätä koronan lisänneen yhteiskunnallista polarisaatiota. Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu korona-ajan vaikutuksissa eroja

eri maiden välillä, eikä yhden maan kokemusta voida automaattisesti yleistää muihin maihin. Toisaalta korona-ajalla on myös joukko yhteisiä vaikutuksia. Eurofoundin raportin mukaan Euroopassa nuoret ovat kärsineet työttömyydestä muita ikäryhmiä enemmän, heidän mielen hyvinvointiinsa on kohdistunut riskejä (jotka ovat jakautuneet epätasaisesti) ja he ovat myös kohdanneet joukon sosiaalisia ja taloudellisia riskejä. Raportti suosittelee, että post-pandeemisissa politiikkaratkaisuisa kiinnitettäisiin erityistä huomiota nuoriin. (Eurofound 2022.)

Olennaista on erotella toisistaan ne nuoret, jotka ovat kärsineet muita enemmän koronasta, ne nuoret, joiden resilienssi eli pärjäämiskyky on ollut riittävä pääsemään yli korona-ajasta ja ne nuoret, joiden elämään pandemia on tuonut positiivisia vaikutuksia.

Millä tavalla nuoret otetaan mukaan erityisesti kestävästä kehitystä koskevaan päätöksentekoon?

Nuorisobarometrin 2018 mukaan ihmisen aiheuttama ilmastonmuutos on keskeisin 15–29-vuotiaille huolta tai epävarmuutta aiheuttava aihe. Lisäksi juuri tämän aihepiirin nostattama huoli tai epävarmuus oli lisääntynyt merkittävästi. (Myllyniemi & Kiilakoski 2019, 73–75.) Carol Hickmanin ja tutkimusryhmän vuonna 2021 toteuttama laaja kansainvälinen vertaileva tutkimus osoitti, että tulevaisuutta koskevat huolet ovat yhteisiä nuorille maailmanlaajuisesti. Aihealue aiheuttaa merkittävää huolta ja tuottaa lisäksi pelkoa ja ahdistusta tulevaisuudesta. (Hickman ym. 2021.)

Lisäksi IPCC:n vuoden 2018 raportin myötä maailmanlaajuisesti noussut ja runsasta huomiota kerännyt nuorten ilmastoliike osoitti, että kestävä kehitys ja luonnon monimuotoisuus ovat nykynuorten keskeinen poliittinen painopiste. Nuorten poliittisen liikehdinnän on ylipäätään nähty kumpuavan pettymyksestä nykyisen elämäntavan ja päätöksentekojärjestelmän seurauksiin sekä päätöksentekijöihin, jotka koetaan kyvyttömiksi käsittelemään nuorille keskeisiä kysymyksiä (della Porta 2019). Suomalaiset nuorisotutkijat ovat esittäneet, että nuorten yhteiskunnallista liikehdintää leimaa ekososiaalinen pettymys eli kokemus siitä, etteivät aiemmat sukupolvet ole saaneet turvattua elinmahdollisuuksia tuleville polville. Pettymyksen voimakkuutta vahvistaa se, että päätöksentekijöiden ei koeta tehneen riittävän syväluotaavia ratkaisuja, jotka olisivat suhteessa kriisin voimakkuuteen. (Piispa, Kiilakoski & Ojajärvi 2021.) Pettymys kohdistuu ekokriisiin jo nyt havaittaviin sekä tulevaisuudessa odotettavissa oleviin seurauksiin omassa elämässä, mutta myös siihen, millä tavalla asiaan ylipäätään on suhtauduttu päätöksenteossa.

Ilmastotematikalla on ilmeinen sukupolvipoliittinen ulottuvuus. Olennaista tämän kriisin ratkaisemisessa on se, missä määrin nuorten oma toimijuus ja näkemykset pystytään mukauttamaan päätöksentekoon. Tämä tulisi toteuttaa toisaalta tavalla, joka ei ruoki pettymyksen mahdollisesti vahvistamaa radikalisaatiota, ja toisaalta tavalla, jonka voivat hyväksyä myös ne nuoret, jotka pitävät ympäristöteemoja vähemmän tärkeinä. Molemmat teemat edellyttävät nuorten tilanteen selvittämistä ja heidän osallistamistaan päätöksentekoon.

Miten tuetaan nuorten osallisuutta rauhan ja turvallisuuden lisäämiseksi?

Suomalaiset nuorisojärjestöt olivat avainroolissa, kun YK:n turvallisuusneuvoston historiallista Nuoret, rauha ja turvallisuus -päättölauselmaa (2250) rakennettiin ja kirjoitettiin. Päättölauselma on YK:n turvallisuusneuvoston ratifioima, ja se velvoittaa jäsenmaita tukemaan nuoria aktiivisina toimijoina ja rauhanrakentajina. Päättölauselma tunnustaa, että nuorilla on merkittävä rooli aktiivisina toimijoina kestävän rauhan puolesta. Päättölauselma myös pyytää YK:n jäsenvaltioita ottamaan nuorten tarpeet ja näkökulmat entistä paremmin huomioon päätöksenteossa sekä kehottaa ottamaan heidät mukaan rauhanprosessien kaikkiin vaiheisiin. Rauhantyön on oltava osallistavaa. On myös syytä nähdä nykyistä paremmin nuorten potentiaali väkivallan ja ääriliikkeiden torjumisessa.

Päättölauselma edistää yhteistyötä YK:n, hallitusten, kansalaisyhteiskunnan, nuorisojärjestöjen, yksityissektorin ja muiden toimijoiden välillä. Tähän tarvitaan mukaan myös aktiivisesti ja moniroolisesti akateemista ja soveltavaa tutkimusta tekeviä asiantuntijoita, kuten nuorisotutkijoita. Päättölauselma pyytääkin YK:n pääsihteeriä tekemään tutkimusta nuorten positiivisesta myötävaikutuksesta rauhantyössä ja konfliktien ratkaisussa. Tutkimuksien avulla voidaan suunnitella tehokkaampia käytäntöjä ja ohjelmia. Tähän mennessä haasteena on ollut päättölauselman täytäntöönpano ja sen seuraaminen. Päättölauselman tavoitteiden edistymisestä tulisi käydä vuosittaista keskustelua niin paikallisesti, kansallisesti, maanosittain kuin turvallisuusneuvostossa.

Kirjallisuus

Eurofound (2022) The Impact of COVID-19 on the mental health of young people. Policy Responses in European Countries. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/news/resources/eurofound-impact-covid-19-young-people-eu> (haettu 22.2.2023).

Hickman, Caroline & Marks, Elizabeth & Pihkala, Panu & Clayton, Susan & Lewandowski, R. Eric & Mayall, Eloise B. & Wray, Britt & Mellor, Catriona & van Susteren, Lise (2021) Young people's voices on climate anxiety, government betrayal and moral injury: a global phenomenon. *Lancet* 5(12), e863-e873. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2542519621002783> (haettu 22.2.2023).

Kiilakoski, Tomi & Kauppinen Eila (2021) Oppiminen nuorisotyössä. Kiistanalainen käsite käytännössä. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* vol 22, 85–111. <https://doi.org/10.30675/sa.102979>

Myllyniemi, Sami & Kiilakoski, Tomi (2019) Tilasto-osio. Teoksessa Elina Pekkarinen & Sami Myllyniemi (toim.) *Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Nuorisotutkimusseura & Valtion nuorisoneuvosto, 9–112.

Piispa, Mikko, Kiilakoski, Tomi & Ojajarvi, Anni (2021) Mikä ilmastoliike? Nuorten ilmastoaktivistien poliittinen toimijuus ja ilmastokeskustelut. *Nuorisotutkimus* 39(2), 8–26.

della Porta, Donatella (2019) Deconstructing generations: Concluding remarks. *American Behavioral Scientist* 63 (11), 1578–1596.

YK (2015) Resolution 2250 Adopted by the Security Council at its 7573rd meeting, on 9 December 2015. <http://unoy.org/wp-content/uploads/SCR-2250.pdf> (haettu 22.2.2023).

Sitran tulevaisuuskysymykset

Katri Vataja, ennakointi- ja strategiajohtaja, Sitra

Mikko Dufva, johtava asiantuntija, Sitra

Christopher Rowley, asiantuntija, Sitra

Tässä artikkelissa nostamme esiin kysymyksiä, jotka liittyvät ennakointitiedon hyödynnettävyyteen ja edellytyksiin tukea päätöksentekoa postnormaalissa ajassa. Kysymykset pureutuvat ennakointia ja tulevaisuustietoa ohjaaviin ajattelumalleihin ja lähestymistapoihin sekä ohjaavat käsityksiä siitä, mitä ennakkoinnilla ymmärretään ja mitä siltä odotetaan suhteessa päätöksentekoon ja muutosten tekemiseen. Keskeinen on kysymys siitä, millaista postnormaalin ajan ennakointi on ja miten se haastaa ennakointia uudistumaan. Tähän pääkysymykseen päästään pureutumaan esittämällä tarkentavina kysymyksiä muun muassa:

- Miten tunnistaa ja haastaa vanhoja tulevaisuuskuvia?
- Miten sisäistää nykyhetken muutokset ja kytkeä ne päätöksiin ja toimintaan?
- Miten laajentaa tulevaisuusvaltaa?
- Miten arvioida erilaisia ennakkoinnin käytäntöjä?

Millaista on postnormaalin ajan ennakointi ja miten se haastaa ennakointia uudistumaan?

Olemme siirtyneet postnormaaliin maailmaan, jossa yllätykset, epäjatkuvuudet ja ristiriitaisuudet yleistyvät. Aiemmin melko abstraktilta tuntunut postnormaalin käsite on tullut hyvin konkreettiseksi niin koronapandemian kuin Ukrainassa käytävän sodan myötä. Käsillä on merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia, mutta yhteiskuntamme toiminta ei nykyisellään riittävästi tue reilun, kestävän ja innostavan tulevaisuuden rakentamista. Olemme kiinni vanhoissa ajatusmalleissa ja tulevaisuusoletuksissa ja kyvyttömiä kuvittelemaan erilaisia innostavia tulevaisuuksia. Tulevaisuuskeskustelu on helposti yksipuolista, eivätkä pohdinnat kytkeydy päätöksiin ja valintoihin.

Ennakkoinnille on useita määritelmiä, mutta yleisesti ottaen se on pohdintaa nykyhetken muutoksista sekä vaihtoehtoisista tulevaisuuksista ja toimenpiteistä, joilla toivottuun tulevaisuuteen voitaisiin päästä. Tarkkojen ja suoraviivaisten, tehokkuutta painottavien toimenpidesuunnitelmien tekeminen on kuitenkin käymässä sekä hyödyttömäksi että mahdottomaksi, eikä keskittyminen jatkuvuuksiin ja normaaliin paluuseen ole hyödyllinen tapa hahmottaa maailmaa. Postnormaali aika haastaa täten myös ennakkoinnin arkea ja tulevaisuustyön käytäntöjä.

Kysyntää ja maaperää ennakkointitiedolle on runsaasti. Emme jatkossa voi kuitenkaan keskittyä yksinomaan tulevaisuustiedon tuottamiseen, sillä nykyhetkessä tarvitaan ennen kaikkea moniäänistä keskustelua toivottavista tulevaisuuksista, kykyä tarttua yllättäviin ilmiöihin sekä sopeutumista ja ratkaisuja uusiin tilanteisiin. Kyse on siis paitsi tiedon ja ymmärryksen rikastamisesta suhteessa tulevaisuuteen, myös kyvystä käyttää tulevaisuustietoa nykyhetkessä tehtävien päätösten tukena.

Mitä uudistumistarpeita ennakkointiin kohdistuu? Millaista postnormaalin ajan ennakkointi voisi olla?

Keskeisiä uudistumistarpeita voi hahmotella niin sanotun tulevaisuuskolmion avulla. Siinä mahdolliseen tulevaisuuteen nähdään vaikuttavan kolme asiaa: menneisyyden paino, nykyhetken työntö ja tulevaisuuden imu. Menneisyyden painolla tarkoitetaan kaikkia sitoumuksia, polkuriippuvuuksia, muutoksen esteitä ja ajatusmalleja, jotka rajoittavat sitä, mikä on mahdollista. Nykyhetken työntö pitää sisällään nyt käynnissä olevat muutokset. Tulevaisuuden imu puolestaan kuvaa unelmia, toiveita, suunnitelmia ja innostavia tulevaisuusnäkyelmiä, joita kohti pyrimme. Postnormaali aika pakottaa lähestymään näitä kolmea asiaa uudella tavalla. Seuraavassa avataan näitä tarkemmin kysymysten kautta.

Menneisyyden paino: Miten tunnistaa ja haastaa vanhoja tulevaisuuskuvia?

Ei ole sattumaa, että olemme nykyisessä tilanteessa. Nykyhetki on menneiden valintojen seurausta, ja nuo valinnat vaikuttavat myös siihen, mikä on tulevaisuudessa mahdollista. Emme voi ajatella tulevaisuuksia puhtaalta pöydältä, vaan meidän tulee tiedostaa polkuriippuvuudet ja ottaa nykyisen tilanteen asettamat haasteet tosissaan. Ongelmana on, että haluamme pitää kynsin ja hampain kiinni vanhasta ja suljemme silmämme siltä muutokselta, joka on jo tapahtunut.

Sen lisäksi, että tiedostamme jo tapahtuneet muutokset, on tärkeää tunnistaa ne tulevaisuutta koskevat oletukset, jotka eivät enää vie meitä eteenpäin. Olemme jatkuvuusaddikteja eli tulleet riippuvaisiksi nykytilan jatkumisesta, vaikka tiedostamme yhä selvemmin, että se ei ole meidän ja planeettamme etu. Tämä näkyy esimerkiksi ilmastomuutosta ja luontokatoa koskevista asenteista, ajattelumalleista ja toimenpiteistä. Pidämme kiinni vanhoista tulevaisuuskuvista, jotka ovat saattaneet aiemmin olla hyödyllisiä, mutta ovat tällä hetkellä suorastaan haitallisia. Näitä oletuksia ja tulevaisuuskuvia tulee haastaa.

Haastamisesta saattaa tulla mieleen asioiden vastustaminen. Siitä ei kuitenkaan ole kyse, vaan ajattelun laajentamisesta ja useampien näkökulmien huomioimisesta. Haastettaessa nykyisiä oletuksia ja tulevaisuuskuvia niihin toki suhtaudutaan kriittisesti, mutta samalla niistä voi avautua uusia piirteitä. Haastaminen ei siis tarkoita kaiken nykyisen hylkäämistä, vaan tilan luomista uudelleenajattelulle. Haastaminen ei myöskään ole faktojen kieltämistä. Ilmastokriisi tai pandemia eivät katoa minnekään, vaikka niitä kuinka haastaisi. Haastamisessa on itse asiassa kyse faktojen ottamisesta tosissaan.

Edellä mainittujen syiden vuoksi on tärkeää keskustella siitä, millaisia haitallisia tulevaisuuskuvia ja oletuksia meillä on tällä hetkellä ja miten niitä voisi tunnistaa ja haastaa.

Nykyhetken työntö: Miten sisäistää nykyhetken muutokset ja kytkeä ne päätöksiin ja toimintaan?

Haastaminen auttaa vapautumaan opituista ajatusmalleista, jotka eivät ole enää hyödyllisiä reilun, kestävän ja innostavan tulevaisuuden rakentamisessa. Tällöin on mahdollista tarkastella myös nykyhetken muutoksia uudesta näkökulmasta. Ennakoinnissa keskitytään usein juuri nykyhetken työntöön, eli trendeihin ja nykyisiin kehityskulkuihin. Niitä tarkastellaan kuitenkin helposti kapeasti ja toisistaan erillään. Niistä on runsaasti tietoa, mutta vähemmän sisäistettyä ymmärrystä niiden merkityksestä tai mahdollisista vaikutuksista.

Yksittäisten trendien sijaan postnormaalissa ajassa korostuu muutoksen kokonaiskuvan hahmottaminen ja keskittyminen kehityspolkujen välisiin jännitteisiin. Mitkä kaikki asiat muuttuvat, millaisia ristiriitaisuuksia niihin liittyy ja millaisia näkemyseroja muutoksen toivottavuudesta vallitsee? Millaiselta muutos näyttää eri alueilla ja eri ihmisten näkökulmasta? Mitä muutokset ja niiden väliset jännitteet oikeastaan tarkoittavat ihmisten arkipäivässä?

Jos tulevaisuuspohdinnat jäävät yleiselle tasolle, niitä on hankala sisäistää. Kuitenkin juuri muutosten sisäistäminen ja herkkyys niiden herättämille tunteille ja ajatuksille on tärkeää postnormaalissa ajassa, jossa on toimittava epävarmuuden keskellä. Tulevaisuutta ei voi varmuudella kuvailla, minkä vuoksi se jää helposti etäiseksi ja irralleen arjen päätöksenteosta ja valinnoista. Erilaisia mahdollisia tulevaisuuksia voi kuitenkin pyrkiä kokemaan, jotta pystyisi toimimaan viisaammin nykyhetkessä. Tulevaisuuksien kokeminen ja sisäistäminen ovat avain myös monipuolisempaan keskusteluun siitä, mitä oikeastaan halutaan tulevaisuudessa tapahtuvan.

Olisikin tärkeää keskustella, millä keinoilla saadaan nykyhetken muutokset ja niiden väliset jännitteet helpommin sisäistettäviksi ja kytkettyä ne päätöksiin ja toimintaan.

Tulevaisuuden imu: Miten laajentaa tulevaisuusvaltaa?

Postnormaalissa ajassa on siis tärkeää tunnistaa ja haastaa vanhoja tulevaisuuskuvia sekä sisäistää tämän hetken muutokset, sillä siten luodaan pohja toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelulle ja niistä keskustelemiselle. Yhteiskunnallista visiointia vaivaa mielikuivituksen puute, ja päällekkäin kasautuvat kriisit kaventavat perspektiiviä ja tulevaisuusnäkyymiä entisestään. Tarvitaan uusia, innostavia ja toivoa luovia tulevaisuuskuvia, jotka ottavat nykyhetken haasteet tosissaan.

Samalla tarvitaan kriittistä tarkastelua tulevaisuusvallasta eli siitä, mistä nämä tulevaisuuskuvat tulevat, kuka niissä näkyy, millaisia intressejä ne edustavat ja millaiseen toimintaan ne ohjaavat. Tulevaisuusvaltaa voi lähestyä useasta suunnasta. Näkyvin ja helpoiten lähestyttävä suunta on katsoa tulevaisuuskuvia tai väittämiä: mitä tulevaisuudesta oikein sanotaan? Tulevaisuusväittämien kautta pääsee myös kiinni toimijoiden ja prosessien tasolle: kuka tai ketkä ovat väittämien takana, millaisen prosessin myötä ne ovat syntyneet, millaisia rakenteita tulevaisuuskeskusteluun ylipäänsä on olemassa? Tämän kaiken taustalla on kysymys ihmisten mahdollisuuksista ja edellytyksistä osallistua tulevaisuuskeskusteluun, sillä siihen vaikuttaa paitsi yksilön tulevaisuuslukutaito, myös yleinen asennoituminen ja ajatusmallit tulevaisuuksien suhteen.

Tällä hetkellä tulevaisuusvalta on keskittynyt melko suppealle joukolle. Miten sitä saataisiin laajennettua? Postnormaalissa ajassa korostuvat ristiriitaisuudet ja konfliktit, joten on entistä tärkeämpää pystyä luomaan yhteistä ja moniäänistä keskustelua toivottavista tulevaisuuksista. Tämä on edellytys liberaalin demokratian ja osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamiselle, mutta myös polarisaation ehkäisemiselle. Tulevaisuuksien valloittamista yksipuolisilla näkemyksillä tulee haastaa ja samalla miettiä, miten rakentaa yhä useamman kannalta parempia tulevaisuuksia yhdessä.

On siis tärkeää keskustella tulevaisuusvallan laajentamisesta sekä keinoista, joilla lisätään moniäänisyyttä ennakkoinnissa.

Miten arvioidaan erilaisia ennakkoinnin käytäntöjä?

Ennakkoinnin uudistustarpeiden rinnalla on tarpeen tarkastella ajattelumalleja ja käytäntöjä, joilla ennakkoinnin tuloksia ja onnistumista mitataan ja arvioidaan. Kiinnostus ennakkoinnin arviointiin on lisääntynyt kansainvälisesti viime vuosina, mutta tarvitaan lisää ymmärrystä siitä, miten arviointi voi postnormaalissa ajassa aidosti tukea ennakkointia – ei vain tilivelvollisuutta painottaen, vaan keskittyen erityisesti siihen, mitä voitaisiin oppia ja missä voitaisiin kehittyä. Ennakkointi ja arviointi tietokäytäntöinä ovat kehittyneet viime vuosikymmenien aikana rinta rinnan, mutta yhteistyön potentiaalia ei ole vielä pystytty lunastamaan. Miten arviointi voisi paremmin palvella ennakkointia, ja toisaalta miten ennakkointi ja tulevaisuusajattelu voisivat tehdä arvioinnista tulevaisuus-orientoituneempaa ja siten hyödyllisempää?

Arvioinnin lähtökohtana tulisi aina olla tarkoitus ja kysymykset, joihin haetaan vastauksia. Arviointi palautuu siten kysymykseen ennakkoinnin luonteesta ja käytännöistä: Miten ennakkointi ymmärretään ja mitä sillä tavoitellaan? Kenelle arviointitietoa tulisi tuottaa ja miten tietoa hyödynnetään? Keskeinen kysymys uudistumisen kannalta on, millaisin kriteerein ennakkoinnin onnistumista arvioidaan. Jos ennakkointi ymmärretään tiedon tuottamisena, osana suunnitteluorientaatiota ja tarkkojen toimintasuunnitelmien tekemisenä, on arvioinnin fokuksessa tiedon osuvuus, ”oikeellisuus” ja ennustettavuus. Jos taas ennakkoinnin tavoitteeksi otetaan transformaation tukeminen postnormaalissa ajassa, tulisi arvioinnissa keskittyä analysoimaan sitä, mikä on ennakkoinnin kontribuutio muutokseen. Ensimmäisessä orientaatiossa korostuvat tuotokset, esimerkiksi ennakkointiraportit, jälkimmäisessä ymmärrys ja kyvykyys sekä tulevaisuusajattelun ja -lukutaidon merkitys muutoksessa. Olennaista molemmissa on ymmärtää, kuinka ennakkointitieto kytkeytyy päätöksiin ja tekoihin. Erilaiset lähestymistavat edellyttävät erilaisia arvioinnin prosesseja ja menetelmiä. Tarvitaan kykyä valita menetelmien kirjosta. Olennaista onkin tunnistaa, millaista arvioinnin tilaaja- ja toteutusosaamista milloinkin tarvitaan.

On siis tärkeää keskustella siitä, mitä ennakkoinnin arviointi postnormaalissa ajassa tarkoittaa.

Suomalaiset kehitysjärjestöt – Fingon tulevaisuuskysymykset

Rilli Lappalainen, kestävän kehityksen johtaja, Fingo

Miten mahdollistamme sellaisen oppimisen yhteiskunnissa, jonka avulla ”opimme olemaan yhtä maailman kanssa”, kuten UNESCO on vuosikymmeniä muistuttanut meitä?

Suomalaisen kansalaisen hiilijalanjäljen vähennystavoite on noin 70 prosenttia nykytasosta vuoteen 2030 mennessä. Samoin nykyinen materiaalinkulutus per capita on Euroopan huippua ja noin 5–6-kertainen kestävään tasoon nähden. Jotta kehitys ei jatku samansuuntaisena, on välttämätöntä ravistella perusteellisesti nykyisiä toimintatapojamme. On syytä palauttaa mieliin, että ihminen ja hänen toimintansa ovat erottamaton osa luontoa ja että ihmisen toiminta tulee sopeuttaa niin, että se on tasapainossa muun luonnon kanssa. Ihmisen aiheuttama biodiversiteettikato ja ilmastomuutos tulee saada hallintaan ja niiden kehityssuunnat tulee saada käännettyä.

Ekologisten reunaehtojen tunnustamisen ohella tarvitsemme ihmisyyden ja ihmisarvon palauttamista keskiöön. Kestävä tulevaisuus vaatii kestävyysmurrosta. Se edellyttää kulttuurista muutosta, joka tulee ymmärtää laajempana kuin vain elintavat. Kulttuuri sisältää elämäntapojen sekä esimerkiksi taiteen ja kirjallisuuden lisäksi myös kollektiivisessa tajunnassamme vaikuttavat arvot, käsitykset ja maailmankuvat.

Kulttuurin uudistuminen edellyttää yksilöiden oppimisen kumuloitumista yhteisöjen kautta yhteiskunnalliseksi muutokseksi. Tähän tarvitaan yksilökeskeisen oppimiskäsityksemme uudistamista. Vapaa sivistystyö sekä järjestöjen ja kansalaistoiminnan kenttä voivat toimia tässä suunnannäyttäjinä. Oleellista on formaalin, non-formaalin ja informaalin oppimisen kenttien vuorovaikutuksen ja yhteistyön vahvistaminen sekä jatkuva oppiminen läpi elämän.

Yhteiskuntien kestävyysmurroksen täytyy tapahtua samanaikaisesti kolmella tasolla: 1) käyttäytyminen ja teknologia, 2) politiikka ja rakenteet sekä 3) käsitykset ja maailmankuvat. Koulutuksella, kasvatuksella ja sivistyksellä vaikutetaan kaikkiin näihin. Pelkästään tietoihin, taitoihin ja asenteisiin keskittyvällä välineellisellä koulutuksella vaikutetaan vahvimmin tasoon 1, joka ei saa aikaan systeemistä uudistumista. Koulutusta ja ennen kaikkea sivistystä tarvitaan uudistamaan kolmatta tasoa, joka mahdollistaa kulttuurisen muutoksen ja sitä kautta tasolla 2 tapahtuvan yhteiskunnan rakenteiden systeemisen uudistumisen. Toisin sanoen, jos muilla murrosalueilla tavoitellaan paradigman uudistumista, se ei voi tapahtua ilman koulutusta sekä maailmansuhdettamme uudistavaa sivistystä.

Mitä jos koko globaali ruoantuotanto kytkettäisiin irti maasta ja eläimistä?

Pitkään on lähtökohtaisesti oletettu, että ruokaturva on riippuvainen maataloudesta ja maasta resurssina. Kesyttimmekö me vehnän, vai kesyttikö se meidät?

Maatalouden käytäntöjen takana on ollut teollisen mittakaavan viljely ja sen mahdollistava poliittinen ohjaus. Vaikka nykyisen maanviljelyyn kestävämmä myy on tiedostettu, ei maatalouspolitiikkaan ole luotu mittareita tai kannustimia, jotka ohjaisivat maataloutta kestäväen kehityksen suuntaan. Ruoantuotantoa on viime vuosikymmeninä ohjannut mahdollisimman halpa kuluttajahinta. Ratkaisuna kestäväen viljelyn ongelmiin on ollut muuttaa käsitystä siitä, miten maatalous prosessina toimii. Vaikka systeemijattelussa tunnistetaan maan regeneroituminen keskeiseksi muuttujaksi, ei maatalouden kehittämisen tuki ole kohdentunut siihen. Yhteiskunnan päätöksenteon ja maatalouden elinkeinon kehittämisen on toimittava tulevaisuudessa samaan suuntaan.

Ilmastonmuutoksen vuoksi maapallon viljelysmaa kuitenkin vähenee koko ajan. Länsimaisen kuluttamisen hintaa maksetaan jo nyt Afrikan maissa kuivuuden ja tulvien tuhoamana viljelysmaana. Ruoantuotannon globaali epätasa-arvo johtaa ruoan arvon kyseenalaistamiseen. Onko maatalous vain pohjoisella pallonpuoliskolla sijaitsevien maiden yksinoikeus? Tulevaisuudessa ruoan arvon radikaali muuttuminen voi olla yksi tosiasia. Ruoka tuotetaan siihen soveltuviissa maissa, mutta maatalouden tuotteet jaetaan tasa-arvoisesti koko maapallon väestölle. On mahdollista, että ruoka muuttuu sosiaalisen tasa-arvon välineeksi ja menettää arvonsa kuluttajamarkkinoilla.

Tulevaisuuden keskeinen arvo ruoantuotannossa on maatalouselinkeinon liittyvä poliittinen ja taloudellinen ohjaus. Ensimmäisistä tuettavia toimintoja ovat muun muassa maaperään hiiltä sitova ja maaperää regeneroiva viljely, biotankkiviljely, keskittyminen kasviproteiinin viljelyyn ja vesivarantojen säästäminen. Ympäristöä kuormittavan eläinperäisen ruoan kasvattaminen elinkeinona muuttuu maatalouden tukipolitiikan ja mahdollisesti myös lainsäädännön myötä niin kalliiksi, ettei tuotantotapa ole enää kuluttajille järkevä vaihtoehto.

Tarvitaanko uusi paradigma, joka korvaa kansainvälistä integraatiota rauhan ja vakauden edistäjänä, ja vaatiiko se jonkun uuden post-demokratiamallin luomista, joka mahdollistaa eksistentiaaliin kriiseihin, kuten ilmastonmuutokseen, vastaamisen reilulla ja vilpittömällä tavalla?

Kuten sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus, myös poliittinen eriarvoisuus on kasvanut huomasti. Se on kasvanut maiden sisällä samalla, kun kansalaisyhteiskunnan tilaa on rajoitettu. Kehityssuunnalla on suorainen yhteys hälyttävään maailmanlaajuiseen trendiin, joka murentaa demokratiaa, oikeusvaltioperiaatteita ja ihmisoikeuksia.

Poliittinen eriarvoisuus ilmenee erilaisina mahdollisuuksina poliittiseen osallistumiseen: kenellä on mahdollisuus tiedonsaantiin ja paikka neuvottelupöydissä? Lisäksi poliittisessa eriarvoisuudessa on kyse vaikutusvallasta eli siitä, kenen intressien mukaista politiikkaa tehdään. Poliittista eriarvoisuutta ilmenee kansallisesti, mutta myös maiden välillä.

Poliittisen eriarvoisuuden kasvuun on viimeisten vuosikymmenten aikana vaikuttanut suurten monikansallisten yritysten ja yksittäisten miljardöörien nousu kansallisiksi ja kansainvälisiksi pelureiksi. Erityistä vaikutusvaltaa ovat keränneet digijätit, joiden kyky muokata jopa demokraattisia prosesseja ja vaalituloksia on huolestuttavaa.

Muun muassa maiden historialliset tekijät ja taloudelliset erot määrittelevät kansainvälisillä foorumeilla, kenellä on poliittista vaikutusvaltaa kansainvälisissä instituutioissa ja yhteistyöelimissä. YK:n turvallisuusneuvostoa on perinteisesti pidetty korkeimpana globaalina päätöksenteon foorumina, mutta sen toimintakyky epäillään entistä laajemmin. Ensimmäistä kertaa vuosikymmeniin on nähty yhden suurvallan poissulkemista kansainvälisistä yhteistyöfoorumeista. Tämä on karusti ristiriidassa sen pitkään vallalla olleen pyrkimyksen kanssa, että rauhaa ja vakautta edistetään lisäämällä integraatiota, kauppaa ja erilaisia vaihto-ohjelmia muun muassa nuorten ja asiantuntijoiden välillä.

Onko hyvinvointitalous vain "ensimmäisen maailman" asia?

Myös kestävän kehityksen Agenda 2030 -toimintaohjelmaan sisältyy tavoite löytää uusi tasapaino talouden, hyvinvoinnin ja ympäristön välille. Ohjelma ei kuitenkaan käsittele talouden muutosta tai tarkastele talouden ja hyvinvoinnin suhdetta.

Hyvinvointitalous on vaihtoehto nykyiselle talousjärjestelmälle, joka perustuu voiton-tavoitteluun, vaurauden kasautumiseen sekä luonnonvarojen ylikulutukseen. Samalla se muistuttaa nykyisen talousjärjestelmän ongelmista kuten siitä, että talouskasvun tavoittelu ei automaattisesti kasvata hyvinvointia.

Kansainvälisen työjärjestön mukaan enemmistö maailman työtätekeivistä eli yli kaksi miljardia ihmistä saa toimeentulonsa epäviralliselta sektorilta ja 55 prosenttia maailman ihmisistä eli enemmistö elää vailla minkäänlaista sosiaaliturvaa. Koko hyvinvointitalouden käsite voi kuulostaa suorastaan irvokkaan kaukaiselta kehittyvien maiden näkökulmasta. Näissä maissa julkinen sektori on olematon ja suuri osa ihmisistä elää äärimmäisessä köyhyydessä ja vailla mahdollisuutta terveydenhuoltoon tai koulutukseen. Parempi ymmärrys talouden ja hyvinvoinnin suhteesta on äärimmäisen tärkeä, kun etsitään keinoja parantaa kaikkein köyhimpien ihmisten elinolosuhteita.

Hyvinvointitalouden ydinajatus on, että hyvinvoinnin tavoitteen pitäisi ohjata kaikkea päätöksentekoa ja esimerkiksi BKT:llä mitattavan talouskasvun sijasta ja rinnalla tulisi mitata hyvinvointivaikutuksia. Johdonmukainen suunta kohti hyvinvointitaloutta edellyttää huomattavasti nykyistä vahvempaa satsausta julkisten hankintojen kestävyyyteen ja vastuullisuuteen sekä esimerkiksi yritys vastuulainsäädännön vahvistamista.

Tällä hetkellä inhimillinen hyvinvointi on vahvasti kytkeytynyt luonnonvarojen kulutukseen ja suureen hiilijalanjälkeen. Esimerkiksi Suomi ja muut Pohjoismaat sijoittuvat kestävän kehityksen vertailussa erinomaisesti sosiaalisen ja taloudellisen kestävyysmittareilla, mutta ovat häntäpäässä, kun tarkastellaan luonnonvarojen käyttöä tai kasvihuonekaasupäästöjä asukasta kohden (esim. Sustainable development report 2021). Luonnonvaroja runsaasti käyttävän hyvinvointimallin ulottaminen kaikille maailman ihmisille on siten mahdotonta planetaaristen rajojen puitteissa.

Lisäksi ympäristö- ja luonnonvarakysymykset ovat myös oikeudenmukaisuuskysymyksiä. Rajallisella maapallolla vauraimpien hyvinvoinnin mahdollistava ylikulutus on käytännössä köyhimmiltä pois. Yksi kasvavan eriarvoisuuden ulottuvuus on luonnonvarojen hyödyntämisen ja ympäristöhaittojen jakautumisen epätasaisuus. Se on erottamattomasti kytkeytynyt taloudelliseen ja sosiaaliseen epätasa-arvoon. Tämän eriarvoisuuden tunnistaminen ja siihen puuttuminen tuleekin nostaa tiiviimmin hyvinvointitalousajattelun ytimeen.

Keskinäisriippuvaisessa maailmassa ja globaalissa taloudessa on hyvinvointitaloutta rakennettava globaalilla tasolla. Kun suurimpia uhkia hyvinvoinnille ovat esimerkiksi pandemiat sekä niiden synnyttämät talouskriisit tai ilmastomuutos ja muut ympäristö-ongelmat, on selvää, että hyvinvointitalous ei voi olla vain kansallisen tai alueellisen tason tavoite.

Taiteen edistämiskeskus

Taiken tulevaisuuskysymykset

Henri Terho, Taiteen tukemisen päällikkö, Taiteen edistämiskeskus

Taiteella ja taiteilijoilla on poikkeuksellisen paljon annettavaa tulevaisuusorientoituneeseen ajatteluun, ja siksi on tärkeää kytkeä taiteellinen työ, taiteelliset näkökulmat, taiteen metodit ja orientaatiot osaksi tulevaisuustyötä.

TAIDE JA ENNAKOINNIN MENETELMÄT

Mikä on taiteen sekä taiteellisten ja pelillisten menetelmien rooli tulevaisuuden ennakkoinnissa, strategisoinnissa ja innovoinnissa?

Kysymyksen taiteen roolista ennakkoinnissa liittyy pohdinta taiteen, designin, innovaatioiden ja spekulatiivisuuden liittymäkohdista ja sijainnista suhteessa toisiinsa. Taide on aina ollut kuvittelun menetelmä, jossa mennyt, nykytodellisuus ja tulevaisuuden horisontti kommunikoivat. Onko syntymässä uusia yhteistyön muotoja, joissa taiteellinen luomistyö nähdään sekä osana yhteiskunnallisesti relevanttia tulevaisuustyöskentelyä että strategisen kehittämisen elementtinä? Taide kytkeytyy aina kokemukseen. Onko sille mahdollista löytää uusi paikka tulevaisuuksien yhteiskunnissa? Mitä ovat tulevaisuuden yhteistyön muodot, joissa taiteelliset menetelmät tulevat osaksi innovaatioyhteiskunnan toimintaa ja strategisen ajattelun muotoja? Miten taiteella rakennetaan vaihtoehtoisia, spekulatiivisia tulevaisuuksia? Minkälaisia ovat joukkoistamisen ja osallisuuden kokemukset?

TAIDE JA MUUTTUVAT TOIMINTAYMPÄRISTÖT

Mikä on taiteen mahdollisuus emergenttien ilmiöiden, viheliäisten ongelmien ja VUCA-toimintaympäristöjen hallinnoinnin välineenä?

Tämän kysymyksen taustalla on pohdinta siitä, miten uudet ilmiöt, uudet paradigmat ja hallitsemattomiin suuntiin etenevät muutokset tapahtuvat yhteiskunnissa. Taide itse luo uusia monitahoisia ilmiöitä, ja taiteilijoiden joustavuus sekä epävarmuuden sietokyky vahvistuvat tästä ominaisuudesta. Taide ja taiteen tapa toimia on jo tunnistettu voimavarana erilaisissa pandemian jälkeisissä jälleenrakentamisstrategioissa ja globaaleissa kriiseissä, mutta miten taiteella voitaisiin laajemmin vahvistaa kykyämme reagoida ennakoimattomiin muutoksiin. Millä tavalla taidetta, taiteilijoita ja taiteen työtapoja voidaan käyttää viheliäisten ongelmien ja monin tavoin epävakaiden ja epävarmojen VUCA-toimintaympäristöjen (engl. *volatility, uncertainty, complexity, ambiguity*) ratkaisuisissa ja hallinnoinnin tukena? Miten taide tunnistetaan yhteiskunnan resilienssiä vahvistavana voimavarana?

TAIDE JA ILMASTONMUUTOS

Miten päätöksenteon ja taiteen suhdetta voitaisiin tiivistää osana ilmastokriisin torjuntaa?

Suomella on kokemusta siitä, kuinka taide- ja kulttuurielämä toimi merkittävässä roolissa maan itsenäistymistä edeltävinä tärkeinä vuosikymmeninä eli niin sanotulla taiteemme kultakaudella. Taiteella oli keskeinen tehtävä uudenlaisen yhteiskuntarakenteen muodostamisessa. Voisiko taide nyt tukea yhteiskuntia siirtymisessä kestävämpään elämäntapaan, ja miten se tapahtuisi? Taide ja taiteilijathan ovat aina olleet vaihtoehtoisten elämäntapojen ja arvонуontien kokeilu ympäristöä. On ilmeistä, että ilmastokriisin torjunta edellyttää suuria yhteiskunnan arvomaailmaan liittyviä muutoksia. Millä tavalla taide näyttää päätöksenteolle vaihtoehtoisia reittejä kohti kestävää tulevaisuutta?

TAIDE JA LUOTTAMUS

Mitä yhteiskunnalliset päättäjät voisivat tehdä, että taiteilijoiden luottamus päätöksentekoon ja oman ammattinsa arvostukseen lisääntyisi?

Ammattitaiteilijoiden yhteiskunnallinen asema vaikuttaa erikoiselta paradoksilta. Taiteeseen kohdistuu epäselvää puhuntaa siitä, miten tärkeää taide on yhteiskunnan kannalta, kansallisen identiteetin kannalta, yhteiskuntien moniarvoisuuden kannalta – tai lisääntyvän hyvinvoinnin kannalta. Samaan aikaan taiteilijoiden oma luottamus yhteiskunnalliseen asemaansa horjuu ja heidän luottamuksensa poliittiseen järjestelmään on suorastaan romahtanut. Uusimman Taiteen ja kulttuurin barometrin 2021 mukaan vain seitsemän prosenttia taiteilijoista luottaa siihen, että päätöksentekijöillä on tarpeeksi osaamista reagoida taiteilijoiden tarpeisiin, ja vain kuusi prosenttia taiteilijoista arvioi, että taiteilijoita arvostetaan yhteiskunnassa yhtä paljon kuin muita ammattiryhmiä. Mikä on taiteen, siihen liittyvän luottamuksen, arvostuksen ja yhteiskunnallisen roolin tulevaisuus? Onko taiteen paikka yhteiskunnan vastavuoroisessa ytimessä vai marginalisoituuko taide toisinajattelun tavaksi?

Kirjallisuus

Ruusuvirta, Minna, Lahtinen, Emmi, Rensujeff, Kaija, Kurlin Niiniahho, Ari (2022) *Taiteen ja kulttuurin barometri 2021*. Helsinki: Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore ja Taiteen edistämiskeskus.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tulevaisuuskysymykset

Mitä on muututtava, jotta kykenemme sopeutumaan ilmastomuutokseen ja hillitsemään sitä sekä vähentämään kasvihuonekaasupäästöjä?

Ilmastomuutos on eksistentiaalinen kysymys nykymuotoisen sivilisaation jatkumisen kannalta. Vaikka globaalit päästöjen vähentämistoimet osoittautuisivat tehokkaiksi, jonkinasteinen ilmastomuutos on väistämätön ja siihen tulee reagoida usein samanaikaisin toimenpitein kaikilla toimialoilla. Ilmastomuutoksen vaikutukset ovat suoria tai välillisiä erilaisten kansainvälisten heijastevaikutusten kautta. Monilla toimialoilla keskeisempiä ovat välilliset vaikutukset, jotka liittyvät esimerkiksi kansainvälisten toimitusketjujen häiriintymiseen.

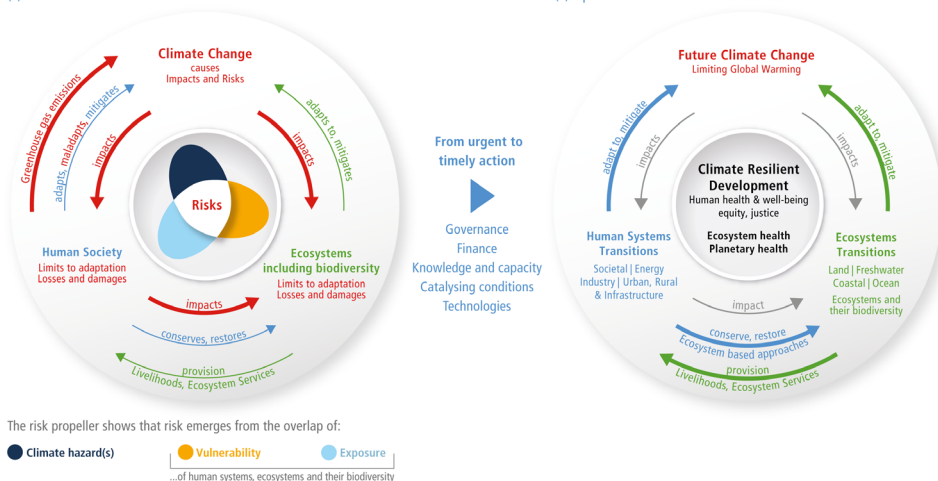
Ilmastomuutoksen seurauksiin on varauduttava ja sopeuduttava, koska siitä aiheutuvat haitat ja niiden kustannukset ovat mittavat. Varautuminen ja sopeutuminen ovat kustannustehokkain tapa toimia ilmaston muuttuessa, ja ne lisäävät yhteiskunnan muutosjoustavuutta (IPCC 2022).

Tämän lisäksi ilmastomuutosta tulee hillitä vähentämällä ilmakehään syntyviä kasvihuonekaasupäästöjä ja poistamalla niitä ilmakehästä. Viive hillintätoimien aloittamisessa näkyy taloudellisen kasvun heikkenemisenä (Sanderson & O'Neill 2020). Sekä sopeutumista että hillitsemistä on tehtävä samanaikaisesti, jotta pystytään minimoimaan ilmastomuutoksen haitalliset seuraukset ihmisten ja ympäristön hyvinvoinnille sekä taloudelle.

From climate risk to climate resilient development: climate, ecosystems (including biodiversity) and human society as coupled systems

(a) Main interactions and trends

(b) Options to reduce climate risks and establish resilience

Kuva 1. Ilmastoriskeistä ilmastokestävään kehitykseen: ilmasto, ekosysteemit (ml. biodiversiteetti) ja ihmisten yhteiskunta toisiinsa kytkeytyneinä järjestelminä. (Alkuperäinen englanninkielinen lähde: IPCC (2022): Summary for policymakers, Figure SPM.1)

Kuinka ennaltaehkäistä pandemioita ja reagoida niihin järkevämmiin?

Covid-19-pandemia muistutti, kuinka valtavia seurauksia pandemiolla voi olla. Pandemioiden mahdollinen taloudellinen, inhimillinen ja sosiaalinen hinta on tullut kaikille selväksi – se on valtava. Pandemioiden puhkeamisen todennäköisyyteen voidaan kuitenkin vaikuttaa. Onkin tärkeää pohtia, minkälaiset toimet olisivat tehokkaimpia tulevien pandemioiden ennaltaehkäisemiseksi. Entä kuinka tällaiset toimenpiteet saadaan toteutettua?

Covid-19-pandemia myös osoitti, että yhteiskuntien reaktiot pandemioihin saattavat olla hyvinkin tehottomia, jos verrataan käytettyjä resursseja niillä saavutettuun terveyshyötyyn. On tärkeää, että tulevissa poliittisissa toimenpiteissä otettaisiin huomioon myös muita kuin välittömiä lyhyen ajan näkökulmia. Tästä syystä on erittäin tärkeää tarkastella, miten tuleviin pandemioihin voitaisiin, yhteiskunnasta riippumatta, reagoida yhdenmukaisemmin, järjestelmällisemmin ja tehokkaammin – ilman, että yhteiskuntia tarvitsee täysin sulkea.

Kuinka pystymme torjumaan valeuutisia ja tietoa tehokkaasti ja kestävästi?

Yhteiskunnan polarisoituminen ja kuplautuminen ovat trendejä, joita harva kiistää. Polarisoituminen synnyttää yhteiskuntiin sisäisiä jakolinjoja ja saattaa aiheuttaa poliittista epävakautta, mikä nähtiin esimerkiksi Yhdysvalloissa Capitol Hillin tapahtumissa tammikuussa 2021.

Kiristynyt maailmanpoliittinen tilanne on myös aktivoinut valtiollisia toimijoita informaatiovaikuttamisessa ja jopa informaatio sodassa, ja monet julkiset toimijat ovat reagoineet valeuutisten ja tiedon aiheuttamaan uhkaan päättäväisesti. Esimerkiksi EU on sitoutunut suojelemaan yhteiskuntaa, kansalaisia ja vapauksia hybridiuhkilta, myös virheellisiltä tiedoilta ja disinformaatiolta, kuten vuosien 2019–2024 strategisessa ohjelmassa korostetaan.

Kuinka nähtävillä olevat väestörakenteen muutokset tulevat vaikuttamaan yhteiskuntiimme ja maailman tilaan?

Väestörakenteella on valtavia vaikutuksia niin yksittäisiin yhteiskuntiin kuin globaalistikin. Väestökehitys kytkeytyy voimakkaasti niin talouskysymyksiin, ympäristökysymyksiin kuin julkisen hallinnon kykyyn suoriutua velvoitteistaan. Samaan aikaan on nähtävissä, että eri mantereille ja eri maihin ennustetaan hyvin erilaista demografista kehitystä. On erittäin tärkeää pyrkiä tunnistamaan tulevien demografisten muutosten erilaiset skenaariot, skenaarioiden taustalla vaikuttavat tekijät ja väestörakenteen muutosten mahdolliset vaikutukset yhteiskuntaan. Näin pystymme varautumaan tuleviin haasteisiin – globaalisti ja kansallisesti.

Minkälaisia muotoja globaali eriarvoistumiskehitys voi saada, ja miten voitaisiin tukea sosiaalisesti kestävämpää kehitystä?

Eriarvoisuuden vähentäminen on yksi YK:n kestävä kehityksen tavoitteista. Eriarvoisuuden on muun muassa nähty haittaavan talouskasvua, vaikuttavan negatiivisesti ihmisten terveyteen ja vaikuttavan jopa kuolleisuuteen. Ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että eriarvoisuus tulee vähenemään globaalisti. Vaikka eriarvoisuuden vähentämisen tavoite on kirkas ja laajasti jaettu, on tärkeää muodostaa yhteinen kuva siitä, kuinka sinne päästään. Mitkä tekijät lisäävät, mitkä vähentävät eriarvoisuutta? Minkälaisiin toimenpiteisiin on tärkeää keskittyä?

Kirjallisuus

IPCC (2022) Summary for policymakers. Toim: H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, E. S. Poloczanska, K. Mintenbeck, M. Tignor, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem. Teoksessa *Climate change 2022: Impacts, adaptation, and vulnerability*. Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Toim: H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama. Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_SummaryForPolicymakers.pdf (haettu 20.3.2023).

Sanderson, B. M., & O'Neill, B. C. (2020). Assessing the costs of historical inaction on climate change. *Scientific Reports*, 10, 9173.

Tulevaisuuden tutkimuksen seuran tulevaisuuskysymykset

Tapani Martti, seuran puheenjohtaja

Erkki Aalto, hallituksen jäsen

Toni Stubin, hallituksen jäsen

Miten tulevaisuusajattelun kehittyminen koko yhteiskunnassa turvataan? Minkälainen toimijaekosysteemi siihen on tarpeen?

Tulevaisuusajattelu on olennaista kaltaistemme yhteiskunnan kehittymiselle ja hyvinvoinnille, joten on tärkeää ulottaa se mahdollisimman laajalle. Tulevaisuusajattelulla on lisäksi myönteisiä vaikutuksia yksilötasolla, koska se avaa ajattelua ja mahdollistaa yksilön toimijuuden kysymyksissä, jotka muuten saattavat aiheuttaa ahdistusta ja lamaannusta.

Tulevaisuusajattelun ulottuminen yhteiskuntamme kaikille tasoille ja yksilöille on Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry:n tavoitteiden ja toiminnan ytimessä. Nostattamalla kansainväliseen keskusteluun kysymyksen siitä, miten tulevaisuusajattelun kehittyminen koko yhteiskunnassa turvataan ja minkälainen toimijaekosysteemi siihen tarvitaan, voisimme saada käyttöön arvokkaita kuvauksia eri maiden tulevaisuuden tutkimuksen ja tulevaisuusajattelun ekosysteemeistä ja toimijaverkoista sekä niiden toiminnan muodoista ja tavoitteista. Mitä viranomaistahoja, järjestöjä ja muita voittoja tavoittelemattomia toimijoita tulevaisuusajattelun turvaamiseen tarvitaan? Entä kaupallisia toimijoita? Kysymyksellä kannustettaisiin yhteistyövaltioitamme omaksumaan tulevaisuudellista ajattelutapaa, ja ystäviemme menestys auttaa meitäkin. Lisäksi voisimme saadulla tiedolla benchmarkata ja kehittää omia toimintatapojamme.

Millaiset ovat virtuaalihahmojen ihmisoikeudet?

Suuri osa ihmisten toiminnasta tapahtuu jo nyt virtuaalisilla alustoilla, ja yhä useammin vastapuolena on toisen ihmisen sijasta automatisoitu, tekoälyä hyödyntävä botti. On nähtävissä kehitystä, jossa yhä useampi päätös tehdään tällaisen automatiikan avulla ilman ihmisen puuttumista asiaan. Mitkä ovat tällaisissa tilanteissa eri tahojen vastuut ja velvollisuudet? Näemmekö vielä tilanteen, jossa itsenäiseen päätöksentekoon pystyviä botteja pidetään vastuullisina ja itsenäisinä toimijoina? Entä mitkä ovat tässä tapauksessa niiden oikeudet (tai heidän oikeutensa)?

Pohdinta virtuaalihahmojen velvollisuuksista ja oikeuksista samoin kuin kuvatuksen kehityksen todennäköisyydestä olisi tarpeen. Myös virtuaalihahmojen oikeuksien vertailu biologisen ihmisen oikeuksiin saattaisi nousta tällaisessa keskustelussa esiin.

Näitä asioita on tärkeää pohtia, sillä Suomi on digitalisaation edelläkävijämaita, ja tekoälyn rooli päätöksissä vaikuttaa kasvavan vääjäämättä. Siksi meidän täytyy miettiä, miten käsittelemme vastuita ja oikeuksia eri osapuolten välillä. Ihmisen ja tekoälyn – sekä tekoälyä käyttävien koneiden – välinen suhde on tulevaisuuden suuria kysymyksiä, johon meidän pitää yhteiskuntana varautua.

Minkälaista tukea ja välineitä tarvitaan eri alueiden tulevaisuus-kestävyyden ja muutosketteryyden arviointiin ja kehittämiseen?

Tulevaisuuskestävyyden ja muutosketteryyden merkitys nousee nykymaailmassa yhä vahvemmin esiin. Kaivataan välineitä tilanteen arviointiin ja asioiden kehittämisen avuksi. Kehitystä viedäänkin eteenpäin monella taholla. Esimerkiksi Euroopan parlamentin tutkimuspalvelu EPRS on paneutunut asiaan.

Olisi suotavaa käydä enemmänkin keskustelua siitä, mitä ratkaisuja tulevaisuuskestävyyden ja muutosketteryyden arviointiin ja kehittämiseen tarvitaan. Pääkysymykset ovat: Mitä ratkaisuja on käytössä tai kehitteillä? Mitä uusia ratkaisuja tarvittaisiin? Mitä kannattaisi tehdä yhdessä, että miten töitä kannattaisi jakaa? Lisäksi tulevat pohdittavaksi seuraavat kysymykset: Mikä on ajattelun ja kehityksen vaihe? Löytyykö siitä hyviä esimerkkejä? Entä keitä kiinnostaa, mikä kiinnostaa ja kuinka paljon kiinnostaa? Keitä kiinnostaa tiedonvaihto? Keitä kiinnostaa yhteistyö? Keskustelusta olisi saatavilla hyödynnettävissä olevaa tietoa toimijoista, apuvälineistä ja hyvistä esimerkeistä. Esitetyt kysymykset ovat tärkeitä Suomelle, koska tuen ja apuvälineiden tarve on suuri ja välitön. Pienenä maana Suomi hyötyisi paljon yhteisistä välineistä ja kansainvälisestä yhteistyöstä.

Miten julkiset toimijat voivat edistää hyvinvointia ja kestävää kehitystä edistäviä innovaatioita?

On tärkeää edistää hyvinvointia ja kestävää kehitystä innovaatioilla. Säädöksillä, taloudellisella ohjauksella, julkisella hallinnolla ja julkisilla palveluilla on tässä paljon potentiaalia. Säädökset kuitenkin nojaavat usein perinteisiin ratkaisuihin eivätkä mahdollista uusien innovatiivisten ratkaisujen kehittämistä. Säädösten olisikin hyvä sallia hyvinvointia ja kestävää kehitystä tavoittelevat innovatiiviset kokeilut, kuitenkin edellyttäen, että ne eivät tuota mitään merkittävää haittaa käytössä oleviin ratkaisuihin verrattuna. Säädöksiin olisi myös hyvä tehdä tilaa toivotuille innovaatioille.

Taloudellista ohjausta on jo pitkään käytetty innovaatioiden edistämiseen, ja tätä ohjauskeinoa kannattaa kehittää edelleen. Hyvinvointia ja kestävää kehitystä lisäävillä innovaatioilla on julkisessa hallinnossa ja julkisissa palveluissa iso potentiaali.

Nostattamalla keskustelua väliotsikossa esitetyn kysymyksen tiimoilta olisi mahdollista selvittää, mitä ratkaisuja näihin asioihin on käytössä tai kehitteillä. Entä mitä uusia ratkaisuja tarvittaisiin? Mitä kannattaisi tehdä yhdessä? Miten töitä kannattaisi jakaa? Samoin selvenisivät seuraavat kysymykset: Mikä on ajattelun ja kehityksen vaihe? Löytyykö asiasta hyviä esimerkkejä? Keitä kiinnostaa, mikä kiinnostaa ja kuinka paljon kiinnostaa? Keitä kiinnostaa tiedonvaihto? Keitä kiinnostaa yhteistyö?

Suomessa innovoinnin edistämisen haastetta on jo pitkään yritetty ratkaista pääasiassa taloudellisen tuen avulla, mutta turhan usein on törmätty säädösten ja vallitsevien käytäntöjen asettamiin esteisiin. Kansainvälinen tiedonvaihto ja yhteistyö toisi kehitykseen lisävoimaa, ja pienenä ja ketteränä maana Suomi hyötyisi tästä edistymisestä.

Minkälainen on valtioiden johtamisen ja hallinnon digitaalisen tuki- ja palvelujärjestelmän ideaaliratkaisu tulevaisuudessa?

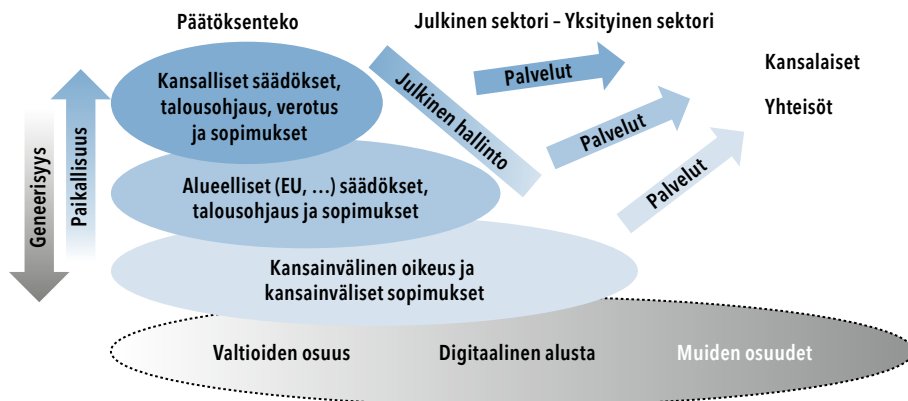
Valtioiden johtaminen ja hallinto muuttuvat jatkuvasti haasteellisemmiksi, koska asiat lisääntyvät ja ovat muuttuvia, monimuotoisia, moniarvoisia, monikulttuurisia, monimutkaisia, vaihtelevia, epävarmoja, epämääräisiä ja keskinäisriippuvaisia. Nykyistä toimintaa kannattaa edelleenkin tehostaa perinteisellä digitalisoinnilla, mutta sillä ei kuitenkaan pystytä tuottamaan tulevaisuudessa tarvittavaa tukea valtioiden johtamiselle ja hallinnolle.

Säädösten valmistelu on yhä haasteellisempaa. Säädösten vaikuttavuus, laatu, eheys, ajantasaisuus, palvelukyky ja käytettävyyys ovat kasvavia haasteita. Poliittiset päättäjät, virkamiehet ja muut asiantuntijat uhkaavat uupua säädösten määrän, laajuuden, keskinäisriippuvuuksien ja muutosten lisääntyessä. Säädökset on sovittava yhteen kansainvälisten säädösten ja sopimusten kanssa sekä kansallisesti perustuslain ja muiden säädösten kanssa. Käyttäjien kannalta säädösten hallinta on vaikeaa ja monin osin jo ylivoimaista. Tekoäly ja muu digitaalinen kehitys tarjoavat jatkuvasti paranevia mahdollisuuksia vastata näihin haasteisiin.

Säädöksiin nojaa valtioiden oma päätöksenteko, toiminta, taloudellinen ohjaus ja verotus. Yhdessä ne muodostavat alustan julkisen ja yksityisen sektorin toiminnalle sekä kansalaisten elämälle. Valtioille onkin nyt avautunut tilaisuus varmistaa itselleen vahva asema digitaalisessa tulevaisuudessa. Tässä ne onnistuvat tuomalla vastuulleen kuuluvilla asioilla ekosysteemeihin tulevaisuuskestävää tehokkuutta ja palvelukykyä, jotka hyödyttävät koko maailmaa.

Mallin valtioiden johtamisen ja digitaalisen tuki- ja palvelujärjestelmän ideaaliratkaisuksi tarjoaa digitaalisen verohallinnon kehittämishanke, joka on edennyt erinomaisesti. Tästä käytännössä toimivasta ja kehittyvästä osaratkaisusta olisi omaksuttavissa hyvä malli kehitystyön pohjaksi. Digitaalista verohallintoa on kehitetty kansainvälisenä yhteistyönä OECD:n Forum on Tax Administrationin puitteissa. Suomen ohella siinä on mukana monen muunkin maan verohallinto ja muita tahoja.

Kun valtioiden johtamisen ja hallinnon ideaalinen digituki nostettaisiin kansainväliseen keskusteluun, tulisi kysyä, keitä sen tulisi palvella ja miten. Entä miten sen kehittämistä kannattaisi edistää? Keskustelusta saataisiin tietoa seuraavista asioista: Mikä on ajattelun ja kehityksen vaihe muualla? Löytyykö hyviä esimerkkejä? Keitä kiinnostaa, mikä kiinnostaa ja kuinka paljon kiinnostaa? Keitä kiinnostaa tiedonvaihto tai muu yhteistyö?

Kuva 1. Valtioiden johtamisen ideaalinen digituki. Tavoitteena kansallis-kansainvälisen ehyt digitaalinen kokonaisuus (Lähde: Tulevaisuuden tutkimuksen seura).

Suomea näistä kysymyksistä keskusteleminen hyödyttäisi, sillä valtion johtamisen ja hallinnon digitaalisen tuki- ja palvelujärjestelmän kehittäminen ja tehokas hyödyntäminen edellyttävät laajaa kansainvälistä yhteistyötä. Sen kehittäminen tukee muuta digitalisaatiota, parantaa ihmisten hyvinvointia, tuottavuutta ja resurssien riittävyyttä. Suomella on erinomaiset edellytykset hyötyä tästä kestävästä kehityksestä, digitalisaation ja verohallinnon edelläkävijämaana. Suomi hyötyy pienessä maassa paljon kansainvälisestä yhteistyöstä.

Kirjallisuus

OECD Forum on Tax Administration <https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/>

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen tulevaisuuskysymykset

Juha Kaskinen, johtaja, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto

Miten säilyttää planetaarinen kestävyys tulevaisuudessa?

Planetaarinen kestävyys on oleellista koko planeetan säilymisen kannalta. Millaisia toimenpiteitä tarvitaan, jotta ihmiset voivat jatkaa olemassaoloaan osana planeetan elämän kirjoa? Globaali, ilmastomuutoksen ajama ympäristön muuttuminen lienee suurin ihmiskuntaa kohdannut muutosprosessi. Se muuttaa paitsi elinolosuhteitamme myös sitä, miten me elämämme järjestämme.

Ilman toimenpiteitä ihmistoiminta aiheuttaa yhä mittavampia tuhoja ihmisille, elämillä ja kasveille ja heikentää elämää ylläpitäviä prosesseja. Ilmastomuutoksen hidastaminen, siihen sopeutuminen ja luonnon monimuotoisuuden vähenemisen estäminen vaativat radikaaleja toimia jo nyt. Osaksi työ on jo käynnissä, mutta tarvitsemme lisää nopeasti vaikuttavia toimenpiteitä. Koska elämme kytkennällisessä ja globaalissa maailmassa, jossa ilmasto, ekosysteemit, luonnon monimuotoisuus ja yhteiskunnat ovat vuorovaikutussuhteessa, tarvitaan haasteiden ratkaisemiseen holistista ja systeemistä, eri tekijöitä huomioivaa näkökulmaa. Kansainvälisen ilmastopaneelin viimeisimmässä raportissa todetaan samansuuntaisesti, että paneeli tunnistaa keskinäisriippuvuuden ilmaston, ekosysteemien ja biodiversiteetin sekä yhteiskuntien välillä ja että nämä riippuvuussuhteet ovat aiempaa ilmeisempiä.

Planetaarinen kestävyys on pääkysymys, johon liittyy useita alakysymyksiä, kuten sosiaalisen, kulttuurisen, ekologisen ja taloudellisen kestävyuden yhtäaikaisen saavuttamisen ongelmavyöhyt. On käynyt selväksi, että esimerkiksi taloudellisen toiminnan on jatkossa oltava sellaista, ettei se vaaranna vaan pikemmin edistää kestävyiden tavoitteita. Kestävyystavoitteen saavuttamiseksi on välttämätöntä käyttää eri teknologioita, joskaan se ei pelkästään riitä. Tämä on myös tehtävä niin, että uudet teknologiat eivät luo uusia ongelmia. Esimerkiksi jatkuva tietoteknologioiden kehittyminen on luonut tilanteen, jossa tietojärjestelmien ylläpito kasvattaa sähköenergian tarvetta ja luo kysyntää strategisille mineraaleille, jotka ovat uusiutumattomia. Lisäksi riippuvuus tietojärjestelmistä ja laitteista tekee yhteiskunnista haavoittuvaisia.

Miten muutamme tuotanto- ja kulutustapojamme niin, että kestävyysperiaatteet toteutuvat ja toisaalta turvaamme ihmisten ja ympäristömme hyvinvoinnin? Vallalla olevat tapamme ovat keskeisiä syitä maapallon tilan huononemiseen sellaiseksi, että elämän ylläpito vaarantuu. On todennäköisesti kyseenalaistettava materiaalliseen kasvuun perustuva talousmallimme ja mietittävä kasvun määritelmää uudelleen.

Ihmisten ja kansalaisten näkökulmasta tärkeä kysymys on, mitä annamme ja jätämme nuorille ja tuleville sukupolville. Miten huomioimme tulevat sukupolvet päätöksenteossa? Kyse on lisäksi demokratian ja demokraattisen päätöksenteon tulevaisuudesta, sillä demokraattiset yhteiskunnat ovat globaalisti vähemmistössä suhteessa muihin

hallintotapoihin. Päätöksenteon osallisuutta ja prosesseja joudutaan jälleen kerran miettimään uudelleen, jotta säilytetään demokraattinen järjestelmä sekä sen legitimaatio ja uskottavuus – jos pidämme niitä säilyttämisen arvoisina. On uskallettava myös kysyä kysymyksiä, jotka tuntuvat moraalis-eettisesti ja poliittisesti vaikeilta.

Miten säilyttää ja edistää kokonaisturvallisuutta?

Tätä kirjoitettaessa valmistellaan Suomen NATO-jäsenyyttä vaikeassa turvallisuus-poliittisessa tilanteessa. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on tuonut Eurooppaan sodan 30 vuoden tauon jälkeen, ja Suomi on valmis luopumaan yli 70-vuotisesta liittoutumattomuuspolitiikastaan. Sota on nostanut ydin- ja sekä bio- ja kaasuseiden käytön uhkaa, mikä muistuttaa kylmän sodan kuumista ajoista. Kokonaisturvallisuuden näkökulmasta katsottuna sota on yksi uhka muiden joukossa, vaikkakin vakava sellainen. Olisi tarkasteltava esimerkiksi hybridiuhkia, informaatiovaikuttamista, ylipäättään tietoturvaa, turvallisuuden kokemista, syrjäytymistä ja niin fyysistä kuin psyykkistäkin terveysturvallisuutta. Turvallinen ympäristö on myös edellytys kestävyystoimien toteuttamiselle, sillä konfliktit vievät huomion pois niistä ja usein itse asiassa tuovat mukanaan sosiaalisia, kulttuurisia, taloudellisia ja ekologisia ongelmia.

Mitä tulevaisuudentutkimus ja ennakointi voi tarjota kestävyysaasteiden ratkaisemiseen?

Tulevaisuudentutkimuksen ja ennakkoinnin tehtäviä ovat:

1. vaihtoehtoisten tulevaisuuksien tarkastelu
2. tuottaa ja jalostaa tulevaisuustietoa eri tarpeisiin
3. kehittää teoriaa ja menetelmiä
4. toimia suunnittelun ja päätöksenteon tukena
5. olla monitieteisen ja alaisen tutkimuksen ja kehittämistyön alusta
6. tarjota koulutusta ja osaamista.

Kestävyysaasteiden ratkaisemiseksi on löydettävä vaihtoehtoisia keinoja, ja niitä on pohdittava, punnittava ja arvioitava. Tähän työhön tulevaisuudentutkimus ja ennakointi ovat erityisen sopivia. Niiden avulla voidaan tarkastella erilaisia vaihtoehtoisia ratkaisumalleja monitieteisesti ja monialaisesti sekä tuottaa tietoa päätöksentekoon. Vaihtoehtoja voidaan arvioida ja arvottaa myös kansalaisyhteiskunnan tasolla.

Tähän kuitenkin tarvitaan kehitystyötä ja siihen resursseja. Resurssit eivät tarkoita vain rahallisia resursseja, vaan vähintään yhtä tärkeitä ovat osaamispääoma sekä tulevaisuustietoisuus ja taidot. Kysymys on siitä, miten edistämme tulevaisuusosaamista niin Suomessa kuin muuallakin. Kokonaisvaltainen ote lienee hyvä malli osaamiskapasiteetin

kasvattamiseksi, eli että tulevaisuusosaaminen huomioitaisiin kaikilla koulutusasteilla ja jatkuvassa oppimisessa. Toisaalta on turvattava tulevaisuudentutkimuksen ja ennakkoinnin tieteellinen kehitystyö, sillä ilman sitä ei onnistuta uusien teoreettisten ja menetelmällisten innovaatioiden tuottamisessa.

Kaiken edellä esitetyn valossa on selvää, että planetaarisen kestävyys, hyvinvoinnin ja turvallisuuden kysymykset vaativat ratkaisua. Ilman ratkaisuja ihmiskunnan ja osaltaan ympäristömme tulevaisuus on vakavasti uhattuna. Ratkaisujen etsimisessä, niiden arvioimisessa ja arvottamisessa tarvitaan tulevaisuustyötä ja osaamista, joiden jatkuvuus tulisi turvata.

Puolueisiin kytkeytyvät ajatuspajat

Ajatuspaja Toivon tulevaisuuskysymykset

Sini Ruohonen, VTM, toiminnanjohtaja

Miten vahvistetaan liberaalia demokratiaa poliittisena järjestelmänä?

Pidämme liberaalia demokratiaa parhaana mahdollisena poliittisena järjestelmänä. Sitä kuitenkin tulee uudistaa ja vahvistaa, jotta kansalaiset tuntisivat poliittista osallisuutta ja sitoutuisivat yhä vahvasti yhteiskuntaan. Tässä artikkelissa kiinnitetään huomiota yhteiskunnallisiin ilmiöihin, jotka heikentävät liberaalia demokratiaa. Kun ilmiöt tunnistetaan, on mahdollista puuttua niihin ja myös etsiä ratkaisuja tilanteen korjaamiseksi.

Puolueet eivät ole vetovoimaisia, vaan yhden asian liikkeet houkuttelevat ja aktivoivat kansalaisia enemmän. Vaalikampanjointia häiriköidään ja vaalien luotettavuutta häiritään verkkovaikuttamisen keinoin. Luottamus poliitikkoihin ammattiryhmänä on heikkoa. Poliitiikan ulkopuolelta tulevat henkilöt menestyvät vaaleissa, jolloin politiikka ja kampanjointi henkilöityvät entisestään. Substanssiosaaminen voi jäädä heikoksi, ja pitkän aikavälin tavoitteiden saavuttaminen vaikeutuu.

Journalistinen media kamppailee taloudellisessa kriisissä, sillä verkkoviestintä ja sosiaalinen media heikentävät journalistisen median ansaintalogiikkaa ja toimintaedellytyksiä. Kun tiedonvälitys ei ole ammattilaisten tuottamaa, kansalaiset altistuvat vaihtoehtoisille totuuksille. Tieteeseen ja tutkittuun tietoon perustuva päätöksenteko ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen heikkenevät.

Näyttää ilmeiseltä, että globalisoituvan maailman yhteiskunnallisia ongelmia on mahdollista ratkaista nykyjärjestelmän puitteissa. Poliitikoilla ei ole kannustimia tehdä riittävän kovia päätöksiä esimerkiksi ilmastonmuutoksen torjumiseksi. Kansalaisten luottamus heikkenee, kun päätöksenteko on lyhytjänteistä ja ennakoimatonta.

Vaikka kansallismielisyys osaltaan vahvistuu poliittisessa liikehdinnässä, valtioiden rooli heikkenee suhteessa kansainvälisiin yhteisöihin ja samalla lokaali politiikka saattaa vahvistua esimerkiksi kaupungistumisen seurauksena. Voikin kysyä, pidetäänkö parlamentteja jatkossa tosiasiallisesti ylimpinä vallankäyttäjinä, ja jos ei pidetä, miten se vaikuttaa kansalaisten poliittiseen aktiivisuuteen ja sitoutumiseen.

Millä tavoin ammattiyhdistysliike vahvistaa ja toisaalta heikentää liberaalin demokratian toteutumista, esimerkiksi puolueiden toimintaedellytyksiä? Ovatko ammattiyhdistysliikkeet poliittisen järjestelmän moottoreita, vai jarruttavatko ne osaltaan työn muroksen toteutumista yhteiskunnassa? Ilman toimeliaisuutta ja yhteisvastuullisuutta kansalaiset eivät sitoudu liberaaliin demokratiaan (vrt. anarkia).

Tulee tutkia, miten koronapandemiassa säädetyt liikkumis-, kokoontumis- ja elinkeinorajoitukset sekä rokotevaatimukset haastoivat yksilöiden itsemääräämisoikeutta. On selvitettävä, kuinka paljon valtio voi kontrolloida kansalaisia ja millaisin perustein. On myös tutkittava, millä tavoin pandemiaan liittyneet rajoitustoimet vaikuttivat kansalaisten luottamukseen järjestelmää kohtaan.

Vaikuttaa siltä, että liberaalit demokratiat eivät välttämättä pysty vastaamaan sotilaalliseen uhkaan siten, että se saataisiin tukahdutettua. Esimerkiksi pakotepolitiikka ei ole onnistunut lopettamaan Venäjän hyökkäyssotaa Ukrainaan. Talouspakotteet eivät ole olleet riittävä pelote, eikä Venäjän talous ole romahtanut.

Globalisoituvan maailman haasteet ovat yhä suurempia, monisyisempiä ja monimutkaisempia ratkaistavaksi. Vahvaan johtajuuteen perustuvat diktatoriset järjestelmät voivat alkaa vaikuttaa tehokkaammilta ongelmanratkaisijoilta kuin alituisen vaalimenestykseen perustuvat liberaalit demokratiat konsensushakuisine kompromisseineen.

Näihin erilaisiin näkökulmiin pureutumalla tulisi löytää uusia tapoja liberaalin demokratian toteuttamiseksi siten, että kansalaisten yhteiskunnallinen sitoutuminen, vaikutusmahdollisuudet ja osallisuus vahvistuvat.

Kalevi Sorsa -säätiön tulevaisuuskysymykset

Millä toimilla valtiot voivat vähentää eriarvoisuutta?

Markkinatalouden aiheuttamat yhteiskunnalliset ongelmat ovat nostattaneet kasvavaa huolta länsimaissa etenkin vuonna 2008 alkaneen kansainvälisen finanssikriisin jälkimainingeissa. Erityisesti eriarvoisuuden kasvun koetaan uhkaavan paitsi talousjärjestelmän toimivuutta myös yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Valtion ja markkinoiden välinen alati muuttuva vuorovaikutussuhde on näyttänyt olevan kallistumassa aktiivisen valtion suuntaan, ja koronapandemia ja sen vaatimat valtiojohtoiset kriisitoimet ovat osaltaan vauhdittaneet tätä kehitystä. Vapaat markkinat eivät kykene estämään eriarvoisuuden kasvua, joten eriarvoisuutta vähentäviä politiikkatoimia tarvitaan kipeästi.

Verotus on yksi valtioiden tärkeimpiä keinoja tulo- ja varallisuuserojen tasaamiseen. Euroopan unionin (EU) tulevaisuusfoorumin kansalaispaneeli ehdottaa, että verotuksen painopistettä siirrettäisiin tuloverotuksesta kohti suuria saastuttajia, digitaalisen talouden suuryrityksiä ja verosuunnittelua harjoittavia toimijoita. Kansalaispaneelin esityksen taustalla on tarve rahoittaa julkisia investointeja vihreään siirtymään ja digitalisaatioon. Toinen verotuksellinen näkökulma nousee kasvaneista varallisuuseroista, mikä on synnyttänyt keskustelua varallisuusveron tarpeellisuudesta. Suomi lakkautti varallisuusveron vuonna 2006, mutta EU:n tasolla on herännyt uutta keskustelua määräaikaisen varallisuusveron säätämisestä. Määräaikainen EU:n laajuinen varallisuusvero rahoittaisi osaltaan julkisia investointeja, joilla vauhditettaisiin siirtymää hiilivapaaseen talouteen ja hoidettaisiin koronapandemian jälkivaikutuksia.

Työmarkkinoiden ja elinkeinorakenteen muutos synnyttää taloudellista eriarvoisuutta, sillä tuotannon globalisaatio ja automatisoituminen ovat vähentäneet korkean lisäarvon teollisuustyötä länsimaissa ja vastaavasti lisänneet matalapalkkaisia ja epävarmoja palvelualan töitä. Tulo- ja varallisuuserojen kaventamiseksi tarvitaan julkisia ja yksityisiä investointeja, joiden hyötyjä jakaisivat myös työntekijät parempina palkkoina ja työoloina. Valtioiden ja EU:n on mahdollista kannustaa yksityisen sektorin investointeja nykyistä kunnianhimoisemmalla innovaatiopolitiikalla. Esimerkiksi julkiset investoinnit koulutukseen vahvistavat teknologiavetoisilla aloilla tarvittavia työelämätaitoja, mikä puolestaan luo yrityksille kannusteita ja mahdollisuuksia luoda korkean osaamisen työpaikkoja.

Miten varmistetaan oikeudenmukainen siirtymä ekologisesti kestävään yhteiskuntamalliin?

Globaali ympäristökriisi, jonka keskeisimpiä ilmenemismuotoja ovat ilmastonmuutos ja luontokato, muodostaa moninaisia uhkia terveydelle, hyvinvoinnille, taloudelle ja yhteiskuntien vakaudelle. Jotta ympäristökriisin syveneminen voidaan estää tulevana vuosikymmeninä, teollisuusmaiden tulee toimia suunnannäyttäjinä siirtymässä kohti ekologisesti kestävää yhteiskuntamallia. Siirtymän toteuttamisessa on tärkeää varmistaa, että politiikkatoimet ja niiden vaikutukset ovat sosiaalisesti oikeudenmukaisia.

Oikeudenmukaisen siirtymän puolesta puhuu normatiivinen näkökulma, jossa oikeudenmukaisuus on itsessään arvokas yhteiskunnallinen tavoite. Tämän rinnalla on instrumentaalinen näkökulma, jossa oikeudenmukaisuus on välttämätön ennakkoehto onnistuneen ekologisen siirtymän toteuttamiselle. Suomen kaltaisissa demokraattisissa valtioissa politiikkatoimet vaativat taakseen riittävän suuren poliittisen kannatuksen, ja siksi kokemus resurssien ja taakan jakautumisesta oikeudenmukaisesti on pitkäjänteisen ekologisen politiikan edellytys. Ekologinen siirtymä liian kovilla ehdoilla – esimerkiksi ilman energian hintakustannuksien kompensointia tai ilman tukitoimia aloille, joissa ilmastotoimet johtavat työpaikkojen menetyksiin – toimii todennäköisesti itseään vastaan. On olemassa suuri riski, että epäoikeudenmukaisiksi koetut politiikkatoimet nostavat lyhyen aikavälin taloudelliset intressit (työpaikat, hinnat jne.) esteiksi ekologista kestävyyttä edistäville uudistuksille.

Oikeudenmukaisen siirtymän käsite avaa kysymyksiä siitä, miten välttämättömän ekologisen siirtymän rinnalla säilytetään demokraattinen luottamus politiikkatoimien oikeudenmukaisuuteen. Kansainvälisen politiikan virtaukset voivat syödä uskoa ekologisen siirtymän mahdollisuuteen ja nostattaa poliittisen vastareaktion, jossa korostuu yksinkertainen kansallisen edun näkökulma. Oikeudenmukaista siirtymää tulee siis tarkastella paitsi valtioiden sisäisenä kysymyksenä myös globaalin oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: teollisuusmaissa, kehittyvissä maissa ja niiden välisissä suhteissa.

Miten kansainvälistä muuttoliikettä koskevaa järjestelmää tulisi kehittää?

Maailman väestöstä 3,6 prosenttia on siirtolaisia, ja heidän määränsä kasvaa. Maailmassa on tällä hetkellä myös enemmän pakolaisia kuin koskaan aikaisemmin, yli 80 miljoonaa. Muuttoliike ja pakolaisuus eivät ole vähenemässä tulevaisuuden maailmassa, jossa muun muassa ilmastonmuutos muuttaa monia alueita asumis- ja viljelykelvottomiksi. Ilmastonmuutoksella on myös vaikutuksia konflikteihin ja valtioiden vakauteen. Ruokaturvan heikkeneminen ja maatalouden edellytysten rapistuminen johtavat yhteiskunnallisten tilanteiden kärjistymiseen, mikä osaltaan edesauttaa konfliktien syntymistä ja siihen liittyvää pakolaisuutta.

Nykyinen turvapaikkajärjestelmä perustuu YK:n pakolaissopimukseen vuodelta 1951 ja määrittelee pakolaisen ihmiseksi, jota vainotaan hänen alkuperänsä, kansallisuutensa, uskontonsa, yhteiskunnallisen ryhmänsä tai poliittisen mielipiteensä perusteella. Ympäristön muutosten tai ympäristökatastrofen takia pakenevat ihmiset eivät sovi tähän määritelmään. Joissakin maissa on luotu alustavia järjestelmiä, joissa ympäristösyistä pakeneva voi saada oleskeluluvan sen perusteella, mutta tämä on toistaiseksi harvinaista. Koska pakolaissopimukset sopivat huonosti ilmastonmuutoksen vuoksi pakeneviin, heidän tarpeisiinsa voisi vastata nykyistä joustavammalla siirtolaispolitiikalla, joka mahdollistaisi ihmisten liikkumisen eri syistä ja tarvittaessa kausityön kaukana perheestä, esimerkiksi humanitaarisilla viisumeilla tai muulla ympäristötuhon syyt huomioivalla järjestelyllä.

Samaan aikaan kun moni lähtee kotimaastaan globaalista etelästä ilmastonmuutoksen vaikutusten tai taloudellisen näköalattomuuden vuoksi, monet maat globaalissa pohjoisessa painivat ikääntyvän väestön ja vähenevän veropohjan aiheuttamien ongelmien kanssa. Muuttoliike hyödyttää myös monia kehittyviä maita, joista lähteneiden siirto-
laisten rahälähetykset kotimaahan ylittävät jo moninkertaisesti esimerkiksi perinteisen kehitysavun määrän. Toisaalta muuttoliike tarkoittaa usein haitallista aivovuotoa. Muuttoliike ei myöskään ole yksisuuntaista – myös rikkaista maista lähdetään ulkomaille. Muuttoliikkeeseen liittyy monia ratkaisemattomia tulevaisuudenkysymyksiä, mutta kansainvälisiä sopimuksia ja järjestelmiä kehittämällä muuttoliike voi toimia myös yhteiskunnallisena voimavarana.

Maaseudun sivistysliitto, ajatuspaja Alkion tulevaisuuskysymykset

Pauliina Maukonen, tutkimuspäällikkö

Miten demokratian kriisi selätetään?

Länsimainen demokratia on kriisissä. Äänestysaktiivisuus on heikkoa, edustuksellinen demokratia ja päätöksenteko eivät houkuttele nuoria, ja kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet heitä itseään koskevissa asioissa ovat heikot tai jopa olemattomat. Polarisaatio syvenee, suoran demokratian tarve kasvaa, osallistuminen eriytyy, politiikka henkilöityy, päätöksenteko etäännyty kansasta ja tätä kautta kansalaisten poliittinen todellisuus kaventuu.

Demokratian kriisiä on yritetty hoitaa kehittämällä uusia suoran ja osallistavan demokratian muotoja, joita ovat muun muassa kansalaisaloite ja osallistava budjetointi. On käytetty myös deliberatiivisen demokratian keinoja, esimerkiksi järjestetty kansalaispaneelija ja kansalaiskokouksia. Kokonaisia puolueita on perustettu esimerkiksi virtaavan demokratian ideologialle.

Tutkimusten mukaan nämä demokratian muodot kyllä lisäävät avoimuutta ja osallisuutta, kehittävät kansalaistaitoja ja ehkäisevät polarisaatiota, mutta systeemitasolla ne eivät kuitenkaan ole ratkaisu demokratian kriisiin. On myös esitetty täysin relevantti kysymys siitä, kenen osallisuutta nämä uudet osallistumisen ja vaikuttamisen muodot lisäävät. Vahvistavatko ne jo ennestään vahvojen ääntä ja mahdollisuuksia vaikuttaa vai kannustavatko ne aidosti mukaan myös niitä, joita ei edustuksellisen demokratian keinoin tavoiteta?

Usein sanotaan, että vahva ja toimiva kansalaisyhteiskunta on demokratian tae. Tästä hyvä esimerkki on suomalainen järjestökenttä ja yhdistysten määrä. Jo vuosien ajan on toistettu hokemaa, että järjestökenttä ikääntyy eikä nuoria saada mukaan. Viimeisin järjestöbarometri pakottaa tarkastelemaan tätä tarkemmin: sen mukaan järjestöjen määrä on kasvanut ja perinteiset nuorisjärjestötkin, kuten partio ja 4H, pitävät kiinni omista jäsenmääristään ja jopa kasvattavat niitä. Järjestökenttä siis uudistuu, mikä pakottaa samalla niin sanotut perinteiset järjestöt, myös poliittiset nuorisjärjestöt, pohtimaan omaa toimintaansa ja sitä, miten hyvin ne tavoittavat oman jäsenistönsä ja pystyvät houkuttelemaan mukaan myös uusia toimijoita.

Nuorissa on siis vielä toivoa. Mutta toisaalta mitä vähemmän kouluissa opetetaan historiaa, yhteiskuntaoppia ja filosofiaa, sitä vähemmän nuorille on tiedossa impulsseja käydä keskustelua. Kouluissa ei opeteta lainkaan vallan, päätöksenteon tai vallankäytön perusteita. Tämänhetkinen opetussuunnitelma korostaa matemaattisia ja luonnontieteellisiä aineita ja taitoaineita. Näissä aineissa yksi plus yksi on kaksi, toisin kuin ihmistieteissä. Kouluissa tulisi opettaa myös politiikkaa.

Koska demokratian kriisi ei ole nykytiedoin ja -kokemuksin hoidettavissa kansalaisten osallisuusmahdollisuuksia parantamalla, pitäisikö siirtyä edustuksellisesta, kansan vaaleilla valitsemasta demokratiasta avoimeen demokratiaan, jossa esimerkiksi kuntien, hyvinvointialueiden ja eduskunnan päätöksentekijät valittaisiin arvalla? Näin jokaisella ehdokkaalla olisi yhtäläinen mahdollisuus tulla valituksi, päätöksentekoon olisi nykyistä parempi ”kuva kansasta” ja ideologioiden ja identiteettipolitiikan rooli menettäisi järjestyksellään merkityksensä. Myös vaihtuvuus päätöksenteossa olisi suurempaa ja politiikan henkilöityminen vähentyisi.

Mille perustalle hyvinvointivaltion tulevaisuus ja rahoitus voivat rakentua?

Hyvinvointivaltion yleisesti tunnustettu tehtävä on täydentää markkinataloutta ja turvata kansalaisilleen taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet sekä laajat, yleisimmin julkisin verovaroin rahoitetut palvelut, kuten perus- tai sosiaaliturva. Tällaisen hyvinvointivaltion, niin kutsutun sosiaalivaltion, ideologinen perusta on pian maailmanlaajuisessa kriisissä.

Syyt vaihtelevat hyvinvointivaltiotraditiosta ja -kulttuurista riippuen. Niitä ovat muun muassa kestävyysvaje eli hyvinvointikustannusten nousu ja maksajien määrän väheneminen, työmarkkinoiden ja myös väestön segregatio, harmaa talous ja korruptio, tehoton tai huonomaineinen julkinen sektori, korkea verotus sekä keskiluokan kytevä tyytymättömyys kustantaa vastikkeettomia palveluita ja perustoimeentuloa työmarkkinoiden ulkopuolella oleville.

Esimerkiksi Suomessa 20 prosenttia veronmaksajista rahoittaa keskimäärin 70 prosenttia kaikista hyvinvointivaltion menoista. Tällä hetkellä ansiotyöstä maksettavat verot ja sosiaaliturvamaksut muodostavat noin kaksi kolmannesta kaikista kerättävistä veroista. Synkähkön tulevaisuusskenaarion mukaan esimerkiksi työn murros ja digitalisaatio johtavat laajaan työsuhteisen työn vähenemiseen ja siten myös verotulojen alenemiseen. Tämä heikentää hyvinvointivaltion tulevaisuutta entisestään.

Verotus on tehokas, maailmanlaajuinen väline ilmastonmuutoksen hillinnässä. Ilmastopolitiikassa puhutaan myös yleisesti taakanjakosektorista, jolle on annettu tehtäväksi vähentää päästöjä oman perustoiminnan ohella.

Olisiko syytä tuoda taakanjakoajattelua vahvemmin mukaan – jopa poliittisena toimena – hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämiseksi ja rahoittamiseksi? Voitaisiinko tämä toteuttaa paitsi pahoinvointia vähentävällä haittaverotuksella, kuten makeisverotuksella ja tupakkaverolla, myös hyvinvointia lisäämällä?

Pitäisikö ansioverotuksesta pohjoismaisen hyvinvointivaltion rahoituskeinona siirtyä esimerkiksi pääomaverotuksen progressiiviseen verovähennysoikeuteen angloamerikkalaisen perinteen mukaisesti? Yritykset tarjoaisivat työntekijöilleen hyvinvointivaltiolle kuuluvia palveluita, tekisivät yleishyödyllisiä lahjoituksia tai tuottaisivat sellaisia palveluita ja tuotteita, jotka lisäävät yleistä hyvinvointia tai työllisyyttä taikka vähentävät muutoin valtion menoja.

Tulevaisuuden hyvinvointivaltion rahoituksen taakanjaossa yksi keskeinen toimija olisi myös kansalainen – eikä ainoastaan ansiotuloverotuksensa kautta. Kansalaispalkka/perustulo voitaisiin rakentaa kannustavaksi esimerkiksi biometrista tekniikkaa hyödyntäen. Siinä voitaisiin huomioida, miten ihminen liikkuu, on aktiivinen ja kiinnittyy yhteiskuntaan muun muassa työn kautta, hankkii sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, toimii omassa turvaverkossaan, tekee talkootyötä, tarjoaa vertaistukea ja niin edelleen.

Tässä rahoitusmallissa taakanjako- ja kansalaispalkka-ajattelun kautta yhdistettäisiin pohjoismaista, keskieurooppalaista ja aasialaista sekä angloamerikkalaista hyvinvointivaltioperinnettä. Näin vähennettäisiin nykyisten hyvinvointipalveluiden rahoitusta pääosin tuloveronkannolla. Samalla rahoitusmalli toki haastaisi käsityksiämme universaalista hyvinvointivaltiosta, mutta se lisäisi yhteisöllisyyttä, sosiaalista ja kulttuurista pääomaa ja tätä kautta ihmisten luottamusta ja turvallisuudentunnetta. Hyvinvointivaltion sijaan voisimme puhua vahvemmin hyvinvointiyhteiskunnasta.

Miten taide voi tukea yhteiskunnan ongelmien ratkaisemista?

Mikä sitoo meitä paikkaan ja aikakauteen? Millaisia kiinnikkeitä rakennamme perheen, suvun, ystävien ja merkityksellisten tapahtumien yhteyteen? Millaisia identiteettejä rakennamme elämämme aikana? Liittyykö näihin prosesseihin kieli, kulttuuri, musiikki, taide, vaatetus, ruoka ja niin edelleen? Onko mahdollista, että taiteen ja kulttuurin kautta voimme vahvistaa tulevaisuuden kannalta tärkeitä identiteettejä, maailmanmalleja ja jopa kestävän kehityksen ilmentymiä?

Oman kylän tai suvun ympäristöä, rakennuksia ja historiaa halutaan yleismaailmallisesti ylläpitää ja vahvistaa. Vaikka asumme ja liikumme maailmalla, ovat esimerkiksi kotipaikkakunta, oma äidinkieli, musiikkimieltymys ja perinneruuat asioita, joihin useimmiten haluamme pitää yllä suhdetta. Tarinat ja muistot, tutut lapsuuden piilopaikat, tuoksut ja tunnelmat – niiden kautta on hyvä lähteä miettimään omaa identiteettiään ja paikkaansa tässä maailmassa.

Mitä tapahtuu ihmiselle tai kansalle, joka pakotetaan irrottautumaan kulttuuristaan? Seuraukset ovat fataaleja, sukupolvesta toiseen siirtyviä traumoja ja katkeruutta. Jos tuntee juurensa ja on osa jotain arvostamaansa yhteisöä, osaa myös kunnioittaa muiden kulttuureja ja erilaisuutta. Silloin ymmärtää, että oma heimo, kansa, kieli ei ole kaikille mahdollinen tai haluttu.

Miten kasvatetaan ja ylläpidetään juurevia, tasapainoisia ihmisiä, jotka ymmärtävät oman perintönsä hyvät ja huonot puolet, antavat tilaa myös erilaisuudelle ja kehittävät kulttuuriaan?

Onko taiteella yhteiskunnallista merkitystä ja voidaanko taidetta käyttää yhteiskunnan ongelmien ratkaisemiseen?

Taide on ollut valtaapitävien voimien käytössä vuosisatoja, -tuhansiakin. Kirkkojen, pyramidien ja linnojen seiniin ja kattoihin maalattiin rakentajien ja rahoittajien kuvastot, joissa päämääränä oli poliittisen tai uskonnollisen vallan maksimointi.

Pari sukupolvea ennen meidän aikaamme suomalaista nationalismia levitettiin muun muassa Akseli Gallen-Kallelan, Hugo Simbergin, Eliel Saarisen ja Jean Sibeliuksen teoksilla niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Hieman myöhemmin monet veistäjämme, kuten Eemil Halonen ja Wäinö Aaltonen, ikuistivat Suomen suurmiehet kiveen ja pronssiin, keskeisille paikoille vallan ytimeen.

Vasta 1980-luvun nuoret postmodernit taiteilijamme tekivät lopulta selkeän pesäeron poliittiseen tendenssitaiteeseen.

Taiteella, filosofialla, viihteellä ja taloudella on ainakin yksi yhteinen ominaisuus: niillä kaikilla on suuri poliittinen vaikutus – vaikka poliittinen vaikuttaminen taiteella, filosofialla ja viihteellä on harvoin pääasia.

Taiteilija tekee näkyväksi piiloprosesseja, valtarakenteita ja hierarkioita. Taideteosten tai -tuotantojen lähtökohtana voi olla pieniä tai isoja yhteiskunnallisia ja inhimillisiä ongelmia, joiden äärelle on syytä pysähtyä. Ytimessä on taide ja sen sallivuus jokaiselle iästä, sukupuolesta, ammatista, varallisuudesta, asemasta ja kansallisuudesta riippumatta.

Taide pystyy parhaimmillaan tarjoamaan työkaluja oman näkökulman tarkistamiseen ja vaihtamiseen, erityisesti henkilökohtaisella tasolla. Taiteen keinoin voimme esimerkiksi pohtia sitä, keitä olemme, mihin ryhmiin haluamme kuulua ja minkälaisia merkkejä ja signaaleja haluamme luoda omaan ympäristöömme.

Yhteiskunnan rakentamiseen tarvitaan havaintoja, kysymyksiä, tutkimista, kritiikkiä, vastauksia, ideoita ja ajatuksia. Taide ja taiteen kokeminen tuottavat käyttökelpoisia ajatusmalleja sekä katsomisen ja kokemisen tapoja ihmisten hyödynnettäväksi. Taiteella voidaan edistää ihmisten osallisuutta yhteisöissään ja yhteiskunnassa.

Onkin perusteltua kysyä: tehdäänkö taidetta tulevaisuudessa taiteen vuoksi, maailman parantamiseksi vai rahoittajan mieliksi?

Ruokajärjestelmän kestävyysmurros koskee meitä kaikkia

Edessämme voi olla koko ruokajärjestelmän kestävyyttä koetteleva murros, joten myös kotimaisen ruuantuotannon kestävyyskriteerejä tulee pohtia. Ruuantuotannon muutoksilla voi olla jo lähitulevaisuudessa merkitystä maaseudun mahdollisuuksiin harjoittaa kannattavaa elinkeinotoimintaa. Ruokamurros tulee vaikuttamaan maaseudun yleiseen elinvoimaan ja kulttuurimaisemaan. Myös eläinperäisen tuotannon vaikutuksia luonnon monimuotoisuuteen tutkitaan.

Muutos koskettaa monia niin maaseudulla kuin kaupungeissa. Ihmisillä on hyvin erilaiset tiedot, taidot ja taloudelliset mahdollisuudet vaikuttaa kestäväen ruokamurroksen toteutumiseen. On syytä nostaa esiin eri ikäisten ja eri sosioekonomisissa ryhmissä elävien ihmisten epätasa-arvoisia mahdollisuuksia saada tietoa ja vaikuttaa päätöksentekoon. Olisi myös pyrittävä ratkaisukeskeiseen keskusteluun eri ryhmien välillä.

Maaseudun Sivistysliitto kantaa huolta maaseudun elinvoimasta kokonaisvaltaisesti. Siksi muun muassa eri näkökulmia kiihkottomasti esiin tuova keskustelu kannattaa aloittaa ajoissa. Mielestämme on olennaisen tärkeää luoda foorumi, jossa voidaan vapaasti esittää erilaisia näkemyksiä maaseudusta, sen elinvoimasta ja ruuan alkutuotannon nykytilasta ja tulevaisuudesta. Lisäksi eri tahoilla kannattaa käydä Erätauko-menetelmään perustuvaa keskustelua eri toimijoiden kesken, jotta mielipiteet eivät jämahdä huudoiksi erilaisista poteroista. Myös koulutuksella on tässä keskeinen rooli.

Ruuantuotantoon voivat jo piankin olla vaikuttamassa myös solumaatalouden kaltaiset uudenlaiset tuotantoteknologiat. Ne mahdollistavat monien proteiinien ja muiden elintarvikkeiden raaka-aineiden valmistamisen jopa ilman kotieläintuotantoa. Samoin mahdollistuu myös uusien elintarvikkeiden valmistus täysin uusista raaka-aineista. Solumaatalouden mahdollinen kehitys voi vaikuttaa näin perinteiseen maatalouteen muun muassa siten, että liha- ja maitotilojen määrä vähenee.

Maaseudun elinvoimaisuuteen ja ruuantuotannon murrokseen liittyvät kysymykset ovat moniulotteisia ja vaikeitakin. Varmaa ja yksinkertaista vastausta ei ole. Olennaiseksi nousee muun muassa kysymys siitä, miten yhteiskunnissa tulisi valmistautua tähän ruuantuotannon murrokseen ja sen vaikutuksiin maaseudun elinvoimaan, ihmisten elinkeinoihin maaseudulla sekä alkutuotannon rakenteeseen ja prosesseihin.

Teollisuus kyllä oletettavasti sopeutuu ja ottaa uudet teknologiat haltuun, mutta mitkä ovat vaikutukset elinkeinoon ja tehtyihin investointeihin? Millainen merkitys maatalousyrittäjien vähenemisellä on maaseutualueisiin ja niiden elinvoimaan? Millä tavoin maaseutualueet voisivat hyötyä uuden teknologian käyttöönotosta, ja saadaanko hyvinvointia ja tuloja virtaamaan myös kaupunkialueiden ulkopuolelle? Säilyvätkö omavaraisuus ja huoltovarmuus tulevaisuudessa riittävällä tasolla, vai keskittykö tuotanto rajojemme ulkopuolelle?

Suomen Perustan tulevaisuuskysymys

Simo Grönroos, toiminnanjohtaja, Suomen Perusta -ajatuspaja

Miten kansainvälinen turvapaikkajärjestelmä saataisiin vastaamaan paremmin tarkoitustaan?

Geneven pakolaissopimuksiin perustuvasta kansainvälisestä turvapaikkajärjestelmästä on tullut suurelta osin kehittyvistä maista länsimaihin suuntautuvan hallitsemattoman elintasosiirtolaisuuden väylä. Samaan aikaan, kun miljoonat kodeistaan paenneet pakolaiset elävät vaatimattomissa oloissa pakolaisleireillä, käytetään länsimaissa valtavia rahasummia turvapaikkamaahanmuuton aiheuttamiin kuluihin. Turvapaikkamaahanmuutto aiheuttaa lisäksi länsimaihin monenlaisia yhteiskunnallisia ongelmia heikentävän turvallisuuden, vähentyvän sosiaalisen koheesion sekä kasvavien etnisten ja arvoihin liittyvien ristiriitojen muodossa.

Muun muassa brittiläiset kehitysmaantieteilijät Alexander Betts ja Paul Collier (2017) ovat nostaneet esiin, että tehottomasta humanitaarisesta maahanmuutosta pitäisi siirtyä paikan päällä tapahtuvaan auttamiseen, jolloin apu menisi tehokkaimmin perille sitä tarvitseville. Samalla länsimaat säästyisivät humanitaarisen maahanmuuton tuomilta lieveilmiöiltä. Eräät maat, kuten Tanska, ovat jo siirtymässä tähän suuntaan maahanmuuttopolitiikassaan.

Kannustan näin ollen tulevaisuusvaliokuntien maailmankokousta pohtimaan, miten humanitaarinen apu saataisiin humanitaarisen maahanmuuton sijasta järjestettyä siten, että apu menee tehokkaasti perille lähellä kriisialueita ja länsimaat lopettaisivat samalla muualta kuin omilta lähialueiltaan tulevien turvapaikanhakijoiden vastaanottamisen. Tulevaisuusvaliokunnan on lisäksi hyvä pohtia, miten heikosti integroituneiden maahanmuuttajien paluumuuttoa voitaisiin edistää maiden välisellä yhteistyöllä, jotta maahanmuuton tuomia ongelmia saataisiin vähennettyä ja heikosti integroitunut maahanmuuttaja voisi löytää vanhasta kotimaastaan helpommin paikkansa yhteiskunnassa.

Kirjallisuus

Betts, Alexander & Collier, Paul (2017) *Refuge: Transforming a broken refugee system*. Lontoo: Allen Lane.

Aiheesta lisää:

Suomen Perusta (2017) Pakolaisjärjestelmän täysremontti. <https://www.suomenperusta.fi/ajatus/pakolaisjarjestelman-taysremontti/>.

Suomen Perusta (2019) Humanitaarisen auttamisen reformi. <https://www.suomenperusta.fi/julkaisu/humanitaarisen-auttamisen-reformi/>.

Tankesmedjan Agendas framtidsfrågor

Ted Urho, Verksamhetsledare, Tankesmedjan Agenda

Inledning

Tankesmedjan Agenda är en liberal tankesmedja med en stark nordisk och europeisk förankring. Agenda jobbar på svenska, för en levande tvåspråkighet i Finland, i en global värld. Tankesmedjan är en del av Svenska Bildningsförbundets verksamhet.

Agenda jobbar utgående från värderingar om demokrati, mänskliga rättigheter, integritet och en respekt för rättsstaten. Då vi lever i en alltmer polariserad värld, som karaktäriseras av en massiv mängd information, är det nödvändigt att dessa grundvärderingar synligt genomsyrar verksamheten.

Vår verksamhet står på tre ben: rapporter, publikenemang och synlighet i både sociala och traditionella medier. Då en rapport är publicerad är målet att så många som möjligt ska kunna ta innehållet till sig, med särskild fokus på regionerna utanför huvudstadsregionen. Agenda publicerar material på både svenska och finska, ibland även på engelska.

Hur trygga Finlands tvåspråkighet i framtiden?

(ur rapporten Att åka rulltrappa åt fel håll, K. Herberts, 2019)

Motivering: Tankesmedjan Agenda bad hösten 2018 tusen finlandssvenskar berätta hur de upplever det svenska språkets ställning i Finland. 75 procent, eller tre fjärdedelar tyckte att situationen är dålig eller till och med mycket dålig. I de öppna svaren kom det in en uppsjö av exempel där finlandssvenskar känt sig felbehandlade, diskriminerade och till och med hotade.

Bland annat sjuk- och hälsovården är och förblir den viktigaste sektorn där man både vill förstå och bli förstådd på sitt modersmål. De svenskspråkiga strukturerna är sårbara och den svenskspråkiga servicen hänger ofta på ett fåtal tjänstemän. Slutsatsen är att de svenskspråkiga i Finland inte ensamma klarar av att upprätthålla landets tvåspråkighet, utan det behöver vara hela befolkningens projekt.

Länk till rapporten:

<https://www.agenda.fi/Rapport/om-sprakklimatet-i-finland-som-att-aka-rulltrappa-at-fel-hall/>

Hur garanterar vi en trygg och meningsfull ålderdom på individnivå?

(ur rapporten Att åldras på 2020-talet, A. Forsman, J. Nordmyr 2020)

Motivering: Enligt demografiska befolkningsprognoser kommer andelen av personer som är 65 år eller äldre att öka från 22 procent år 2018 till knappa 32 procent fram till år 2060. Samtidigt kommer andelen personer över 85 år i befolkningen att öka från 2,7 till 7,3 procent i Finland. Intressant att notera är också att andelen personer över 90 år i den finländska befolkningen väntas öka från knappa en procent år 2018 till cirka 3,5 procent år 2060. I reella siffror innebär detta att antalet individer över 90 års ålder mer än tredubblas till ca 180 000 personer år 2060. Detta kan i så fall innebära att åldersgruppen 0–6 år är enbart en procentenhet större (ca 4,9 procent) än gruppen 90+ år 2060.

Agendas rapport om att åldras på 2020-talet rekommenderar bland annat att man i högre grad satsar på att utveckla och tillämpa hälsofrämjande insatser, vid sidan av kliniska vårdinsatser.

Utan att bortse från eller på något sätt förringa betydelsen av kvalitetssäkrad sjukvård för de grupper som behöver dessa insatser, vill vi betona nyttan av hälsofrämjande och tidiga förebyggande insatser också bland äldre målgrupper. Ser man till exempel till barn och unga finns ett rikt utbud av service med ett hälsofrämjande fokus och vi anser att äldre målgrupper också bör få ökad tillgång till mångsidiga och välplanerade hälsofrämjande insatser och tjänster.

Forskarna vill även uppmärksamma problematiken rörande stereotypa bilder och ålderism, där våra attityder och synsätt på ålder kan påverka våra förhållningssätt till och vårt bemötande av äldre personer på ett negativt sätt. Ålderism innebär att man särbehandlas eller diskrimineras på grund av ålder och vi anser att denna typ av problematik borde lyftas fram mer i olika forum och verksamheter i vårt samhälle.

Som ett led i att stöda social delaktighet bland äldre grupper i vårt samhälle vill vi lyfta frågan om digital exkludering. Många äldre använder digitala tjänster och är därmed inkluderade i vårt moderna informationssamhälle. Det är också de äldre användargrupperna som ökar mest när det gäller att ta till sig ny teknik och digitala tjänster. Samtidigt behöver vi lyfta och på ett nyanserat sätt diskutera problematiken kring digitalt utanförskap bland en del äldre grupper.

Vi vill flagga för att seniorer bör ses och beaktas som de viktiga resurser de faktiskt är i vårt samhälle och att i dialog och samverkan med äldre grupper bättre planera för hur dessa i högre grad kan inkluderas och involveras i samhällsdebatten och -bygget. Att seniorers mångskiftande och värdefulla kunskap, kompetens och erfarenhet bättre tas till vara och får färga samhällsplanering och -styre. De positiva sociala och ekonomiska effekterna av äldres engagemang i såväl formella som informella aktiviteter och sammanhang (som frivilligarbetare, anhörigvårdare mm.) bör lyftas fram.

Länk till rapporten:

<https://www.agenda.fi/Rapport/att-aldras-pa-2020-talet-social-delaktighet-som-grund-for-ett-gott-aldrande/>

Hur få finländarna att hållas längre i arbetslivet och trygga den nordiska välfärdsmodellen?

(ur rapporten Alla orkar, alla vill...? A. Forsman, J. Nordmyr, 2020)

Motivering: Den nordiska befolkningen åldras, vilket medfört att andelen äldre personer i befolkningen ökat och andelen unga och personer i arbetsför ålder tenderar minska. Befolkningsprognoser visar på att denna trend fortsätter under kommande årtionden. Den pågående och framtida demografiska förändringen och förskjutningen av åldersstrukturen är en samhällsutveckling med implikationer för den nordiska välfärdsmodellen. Prognoser har visat att 72 procent av nordiska kommuner kommer att uppvisa en minskning i storleken på den arbetsföra andelen av befolkningen. Sverige har tidigare haft den äldsta befolkningsprofilen i Norden – Finland och Åland har dock nyligen övertagit denna ställning. Vid jämförelser av trender på kommunnivå är minskningen i storleken på den arbetsföra andelen av befolkningen tydlig i 90 procent av kommuner i Finland. Ur ett framtidsperspektiv kan det konstateras att vi beräknas se en procentuell minskning i den arbetsföra andelen av befolkningen (15–64 år) från cirka 62 procent till 57 procent fram till år 2060.

När man år 2015 frågat personer vid vilken ålder de vill gå i pension svarade finländska män i medeltal 62,2 år och finländska kvinnor 62,3 år. När personerna ombads uppskatta upp till vilken ålder de trodde att de kunde utföra sitt arbete eller ett liknande arbete var denna ålder dock något högre (i medeltal 65,3 år för män, 64,1 år för kvinnor).

Detta antyder alltså att finländarna väljer att gå i pension lite tidigare än vad de skulle behöva. Å andra sidan har tidigare europeisk forskning visat att äldre personer i arbetslivet upplever en arbetstillfredsställelse på samma nivå eller till och med högre än yngre: cirka 90 procent av den arbetsföra befolkningen inom EU-28 (15–64 år) uppvisade arbetstillfredsställelse, bland personer i åldern 65–74 år var siffran 93,3 procent bland kvinnor och 94,3 procent bland män (Eurostat, 2019). Bland européer i åldern 50–69 år som mottar pension i någon form men ändå deltar i arbetslivet har forskning visat att det primära motivet som uppgavs av ca 29 procent var icke-ekonomiska motiv såsom arbetstillfredsställelse, medan resterande motiv handlade om att uppnå en tillräcklig inkomst och/ eller skapa eller öka på framtida pensionsrättigheter. Intressant nog så rapporterades icke-ekonomiska motiv i högre grad i de nordiska länderna. I Finland uppgavs icke-ekonomiska motiv bland cirka 40 procent av studiedeltagare, följt av de ekonomiskt drivna motiven. Icke-ekonomiska motiv noterades likaså i högre grad än EU-medeltalet för Danmark (ca 80 %), Norge (ca 75 %), Sverige (ca 60 %), och Island (ca 40 %).

År 2060 har Finlands arbetskraft krympt: I framtiden kommer en mindre andel av befolkningen att vara i arbete och de som är där kommer i medeltal att vara äldre än dagens arbetstagare. Av befolkningen år 2060 kommer över en tredjedel att vara 65+, jämfört med ungefär en femtedel idag. Därför är det viktigt att vi nu fattar beslut som möjliggör att äldre hålls i arbetslivet längre, samtidigt som vi utökar arbetskraftsinvandringen till Finland.

Vi borde jobba lika länge som våra nordiska grannar: Finländarna gör de kortaste karriärerna i Norden och vi går i pension tidigare än nödvändigt. Finländaren beräknas vid 15 års ålder ha dryga 39 år framför sig i arbetslivet, jämfört med islänningarna som beräknas hållas närmare 46 år i arbetslivet. Svenskarna ligger på andra plats med beräknade 42 år i EU-medeltalet ligger på 35,9 år.

I de fall som en finländare fortsätter jobba i någon form, även om hen mottar någon typ av pensionsersättning, så gör hen det i 60 procent av fallen på grund av ekonomiska motiv. Här ligger danskarna i andra ändan, då 80 procent uppger att de hållit sig kvar i arbetslivet av andra än ekonomiska motiv. Vi bör alltså motivera finländarna att hållas längre i arbetslivet, snarare än att slussa in dem i pensionärslivet.

Länk till rapporten:

<https://www.agenda.fi/Rapport/alla-orkar-alla-vill-en-rapport-om-halsoframjande-ledarskap-och-att-aldras-pa-arbetsplatsen-nu-och-i-framtiden/>

Källor

Forsman, Anna K., Nordmyr, Johanna, Rosendahl, Nora & Herold, Marcus (2020): *Alla orkar, alla vill ... ?*. Helsingfors: Tankesmedjan Agenda.

Forsman, Anna k., Nordmyr, Johanna & Norrback, Ole (2020): *Att åldras på 2020-talet: Social delaktighet som grund för ett gott åldrande*. Helsingfors: Tankesmedjan Agenda.

Herberts, Kjell & Suominen, Anne (2019): *Som att åka rulltrappa åt fel håll – en rapport om språkklimatet i Finland*. Helsingfors: Tankesmedjan Agenda.

Vasemmistofoorumin tulevaisuuskysymykset

Miten voimme siirtyä talousjärjestelmään, joka ei ole riippuvainen talouskasvusta, eli BKT:n kasvusta, jotta voimme toteuttaa reilun siirtymän ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviin yhteiskuntiin?

Miksi talouskasvun tavoittelusta on luovuttava? Koska ei ole tieteellistä näyttöä siitä, että BKT:n kasvu pystyttäisiin kytkemään irti ekologisten haittojen, kuten kasvihuonekaasupäästöjen ja luonnonvarojen ylikulutuksen, aiheuttamisesta riittävällä tavalla ja riittävän nopeasti ekologisen katastrofin välttämiseksi. Päinvastoin tieteellinen näyttö viittaa vahvasti siihen, että tällainen niin kutsuttu absoluuttinen irtikytkentä on lähinnä toiveajattelua.

Miksi nykyinen vallitseva talousjärjestelmämme on riippuvainen talouskasvusta? Tässä artikkelissa keskitytään yleisesti hyvin vähälle huomiolle jääneeseen mutta kuitenkin talousjärjestelmämme rakenteissa täysin keskeiseen kasvuriippuvuuden aiheuttajaan: raha- ja rahoitusjärjestelmään.

Nykyinen talousjärjestelmämme on riippuvainen talouskasvusta, eli BKT:n kasvusta, koska finanssisektorin toiminta kriisiytyy ilman talouskasvua – tai uskoa siihen, että talous tulee kasvamaan lähitulevaisuudessa. Tämä puolestaan johtuu siitä, että rahoitusalan liiketoiminnan perustana ovat korkotuotto myönnettyille lainoille ja luotoille sekä palveluiden käytöstä perittävät palvelumaksut. Selvimmin tämä näkyy, kun tarkastelemme niin kutsuttujen talletuspankkien toimintaa. Talletuspankilla tarkoitetaan tässä pankkia, jossa asiakkailla on pankkitilit ja niillä pankkitalletuksia. Lisäksi keskeinen osa talletuspankin liiketoimintaa on pankkilainojen myöntäminen asiakkailleen.

Kun tarkastellaan talletuspankkien toimintaa, olennainen asia ymmärtää on, että pankkilainoja myöntäessään talletuspankit luovat rahan, jota esimerkiksi Suomessa käytetään pääasiallisena maksuvälineenä. Kun maksu suoritetaan tilisiirtona, vaikkapa maksukorttia tai verkkopankkia käyttämällä, maksajan pankkitilin saldo pienenee maksetun summan verran ja maksun vastaanottajan pankkitilin saldo puolestaan kasvaa maksetun summan verran. Näin maksettaessa maksuvälineenä käytetään pankkitalletuksia, eli niin sanottua talletuspankkirahaa. Talletuspankit luovat kaiken taloudessa kiertävän talletuspankkirahan tyhjästä, kun ne myöntävät pankkilainoja. Kun lainasta on sovittu, pankki yksinkertaisesti kirjaa lainanottajan tilille lisää saldoa lainasumman verran. Tätä summaa ei siirretä lainanottajan tilille miltään muulta tililtä, vaan pankki luo tilikirjauksen, kun se tekee uutta rahaa.

Silloin, kun maksu suoritetaan käteisellä, maksuvälineenä toimii puolestaan keskuspankin luoma keskuspankkiraha, jonka yksi muoto on fyysinen käteinen – setelit ja kolikot. Keskuspankit luovat myös sähköistä keskuspankkirahaa, mutta sitä käytetään lähinnä pankkien välisten maksujen selvittämiseen. Tavallisilla kansalaisilla tai yrityksillä

ei siis ole nykyisessä rahajärjestelmässämme mahdollisuutta pitää hallussaan sähköistä keskuspankkirahaa. Suomen kaltaisessa maassa, jossa käteistä käytetään nykyään suhteellisesti melko vähän, talletuspankkiraha muodostaa yli 90 prosenttia talouden rahavarannosta.

Yhteiskunnan talouskasvuriippuvuuden näkökulmasta on keskeistä huomata, että yhteiskuntamme pääasiallinen maksuväline, talletuspankkiraha, syntyy yksityisten voittoa tavoittelevien pankkien liiketoiminnan seurauksena. Toisin sanoen pääasiallinen maksuvälineemme syntyy tyhjästä silloin, kun talletuspankit myöntävät voittoa tehdäkseen pankkilainoja asiakkailleen. Toiseksi on tärkeää ymmärtää, että kun pankkilainoja lyhennetään, tätä pääasiallisena maksuvälineenä käytettävää rahaa tuhoutuu taloudesta. Kun pankkilainoja maksetaan takaisin, lainojen pääomien lyhentämiseen käytetty talletuspankkiraha tuhoutuu. Ainoastaan korkojen maksuun käytetty raha siirtyy lainan myöntäneen pankin käyttöön ja on siten tuloa pankille.

Yllä selitetystä seuraa se, että taloudessa pääasiallisena maksuvälineenä kiertävän talletuspankkirahan määrä taloudessa on riippuvainen siitä, kuinka paljon lainoja talletuspankit myöntävät ja kuinka paljon näitä lainoja lyhennetään. Jos lainoja lyhennetään enemmän kuin uusia lainoja myönnetään, rahan määrä taloudessa pienenee. Lisäksi, koska lainasopimuksiin sisältyy sopimus korkojen maksamisesta, taloudessa kiertävän rahan määrän on lisääntytävä, jotta kaikki lainanottajat selviytyisivät lainasopimuksiinsa kuuluvista maksuvelvoitteista. Toisin sanoen, jotta nykyisessä rahajärjestelmässämme voi olla rahoitusvakauden näkökulmasta olemassa jokin tietty määrä rahaa, on rahaa oltava jatkossa olemassa vielä enemmän. Se, että rahaa voisi olla *kestävällä* tavalla olemassa enemmän jatkossa, edellyttää talouskasvua. Talouden on kasvettava, jotta talouden eri toimijat selviäisivät veloistaan.

Talletuspankkien liiketoimintamalli edellyttää talouskasvua ollakseen liiketaloudellisesti kestävällä pohjalla. Jotta meillä on taloudessa ylipäänsä riittävästi pääasiallisena maksuvälineenä käytettävää talletuspankkirahaa ja pankkien ylläpitämä maksujärjestelmämme toimii, pankkien liiketoiminnan on oltava riittävän kannattavaa. Tämä puolestaan edellyttää talouskasvua. Näin ollen vallitseva talousjärjestelmämme on jo rahajärjestelmän tasolla riippuvainen talouskasvusta. Nykyisellään, jos pankit kaatuvat, maksujärjestelmämme sortuu ja koko finanssisektori kriisiytyy. Finanssikriisi puolestaan kriisiyttää myös reaalityalouden, koska rahoitusjärjestelmä lakkaa toimimasta kunnolla ja maksujärjestelmän häiriöt jo itsessään sotkevat reaalityalouden toimintaa.

Talouskasvun pakosta irtautuminen siis edellyttää ensinnäkin niin sanotun BKT:hen tuijottamisen lopettamista, koska se on huono mittari kertomaan talouden todellisesta tilasta. Tämän lisäksi tarvitaan paljon muutakin: Raha- ja rahoitusjärjestelmän perimmäistä toimintalogiikkaa on muutettava, jotta voimme oikeasti toteuttaa reilun siirtymän ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväan yhteiskuntaan. Vaadittavia muutoksia ovat esimerkiksi rahajärjestelmän muuttaminen siten, että rahaa voidaan luoda velattomasti ja että maksujärjestelmämme ei ole täysin nykyisellä logiikalla toimivien pankkien varassa.

Miten ilmastokriisiin löydetään demokraattisin keinoin sosiaalisesti oikeudenmukaisia ratkaisuja?

Koska ekofasismi tai Kiinan mallin mukainen teknokratia ei ole toivottava ratkaisumalli, ilmastokriisiin täytyy löytää uusia, demokraattisia ratkaisumalleja. Ilmeinen suunta olisi tietenkin vaikutusvaltaisten kansalaisfoorumien perustaminen, mutta se ei liene ainut vaihtoehto. Olemmekin valtavan kiinnostuneita näkemään, mitä tulevaisuusvaliokunnat saavat aiheesta keksittyä.

Jos ja kun maailmantalouden painopiste siirtyy enemmän Yhdysvalloista/lännestä Kiinaan/itään, millä tavoin maailmantalouden hallintoa olisi syytä uudistaa?

Minkälainen voisi olla globaali rahajärjestelmä, joka edistäisi tasa-arvoa, demokratiaa ja ekologista kestävyyttä maailmanlaajuisesti?

Jos ilmastokriisin torjuntaa varten otetaan käyttöön globaali hiilivero, minkälaisiin globaaleihin tarkoituksiin verotuloja voisi käyttää? Millä tavoin tulojen käyttöä tulisi hallinnoida? Pitäisikö tätä varten luoda uusia instituutioita?

Globaali talous ja nykyinen dollarikeskeinen rahajärjestelmä sekä niiden hallintoon liittyvät instituutiot asettavat reunaehdoja valtioiden talouspolitiikalle. Yhtäältä on laaja ymmärrys siitä, että ilmastokriisiin reagoiminen tulee vaatimaan massiivisia investointeja. Toisaalta nykyinen globaali rahajärjestelmä vaikeuttaa tällaisia investointeja, sillä ne johtavat monessa maassa vaihtotaseen alijäämään. Tämä on erityisen suuri uhka niille maille, joiden valuutoilla on verrattain vähän kysyntää globaaleilla markkinoilla. Samaan aikaan dollarikeskeinen järjestelmä johtaa siihen, että monet köyhimmistä maista lainaavat Yhdysvalloille verrattain pienellä korolla ja joutuvat maksamaan omasta velastaan paikoin hyvinkin merkittäviä korkoja. Samaan aikaan monien valtioiden talouspolitiikkaa ohjaa päämäärä vaihtotaseen ylijäämään. Tämä rajoittaa ekologisten siirtymien ja muiden tärkeiden investointien toteutuskelpoisuutta. Vaihtotaseiden ylijäämä on kuitenkin mahdotonta kaikille maille samaan aikaan, joten niiden laajamittainen tavoittelu voi johtaa ristiriitaisiin tuloksiin, pahimmillaan kauppasotiin, jotka lisäävät globaaleja jännitteitä ja myös aseellisen konfliktin todennäköisyyttä.

Asiantuntijat

Toni Ahlqvist, tulevaisuudentutkimuksen professori: Muutoksen ymmärtämisen näkökulma

Toni Ahlqvist, tulevaisuudentutkimuksen professori,
Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto

Johdatus

Peruslähdekohta artikkelilleni on, että läntiset liberaalidemokraattiset valtiot ovat tällä hetkellä monitasoisessa kriisipesäkkeessä. Tässä pesäkkeessä yhdistyvät pitkälle edennyt ekologinen kriisi – eli ilmastonmuutos ja biodiversiteettikato –, kompleksinen liberaalien yhteiskuntien kriisi – eli kapitalistisesta järjestelmästä kumpuavat taloudelliset ja teknologiset jännitteet, esimerkiksi vaurauden keskittyminen hyvin harvoille –, globaali pandemia ja viimeisimpänä vanhakantaisen voimageopolitiikan paluu Eurooppaan Venäjän invaasion muodossa.

Toinen artikkeliani taustoittava kokonaisuus on eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle vuonna 2020 tekemämme *Tulevaisuustiedon lähteillä* -hanke, jossa analysoimme Suomessa ja maailmalla tuotettua ennakointitietoa (Ahvenharju ym. 2020). Hankkeen tavoitteena oli selvittää, miten pandemian kaltaisia nopeita, yllättäviä ja vaikutuksiltaan laajoja ilmiöitä on ennakoitu ja minkälaisia muita tulevaisuusnäkymiä on tunnistettu. Tutkimusryhmämme kokosi perusaineistoksi 94 ennakointiraporttia. Näistä raporteista kokosimme 430 tulevaisuuden ilmiötä. Lisäksi teimme kansanedustajille, tulevaisuudentutkijoille ja muille asiantuntijoille kyselyn, jossa tiedustelimme heidän käsityksiään kansallisessa ennakkoinnissa liian vähäiselle huomiolle jääneistä ilmiöistä. Esille nousi kaikkiaan 277 ilmiötä.

Ensimmäinen hankkeen tuloksiin pohjautuva havainto on se, että ennakointitiedosta ei ole pulaa, vaan siitä on pikemminkin runsaudenpulaa. Tästä syystä useat organisaatiot kamppailevat edes jonkinlaisen ennakointitoimintaa tukevan kokonaiskuvan rakentamiseksi.

Toinen havainto on se, että trendeihin keskittyviä raportteja on saatavilla huomattavasti enemmän kuin raportteja, jotka keskittyisivät niin kutsuttuihin emergentteihin ilmiöihin, kuten heikkoihin signaaleihin tai villeihin kortteihin.

Toimintamalli yllättävien tapahtumien ja kehityskulkujen tunnistamiseksi ja ymmärtämiseksi

Ensimmäinen ehdotukseni on toimintamalli tai prosessi, jolla organisaatiot pystyisivät paremmin tarkastelemaan yllättäviä tapahtumia ja kehityskulkuja strategisessa suunnittelussaan. Erityisesti tulisi kehittää kyvykkyyttä keskustella niin kutsutuista *villeistä korteista* – eli ilmiöistä, joilla arvioidaan olevan pieni todennäköisyys mutta suuret vaikutukset – ja

heikoista signaaleista eli oraalla olevista ilmiöistä. Nämä tulisi ottaa keskeiseksi osaksi strategista suunnittelua historiallisten pohdintojen ja hallinnollisten prosessien rinnalle. Toimintamallin tulisi perustua organisaatioiden strategista ajattelua rajaavien polkuriippuvuuksien ja oletuksien ymmärtämiseen.

Toimintamallin taustalla on tarve kehittää tulevaisuuden vaihtoehtoisuudelle herkempi, tulevaisuusjärkeilyyn (engl. *prospective sense-making*) nojautuva lähestymistapa, jossa pohdittaisiin systemaattisesti tulevaisuustietämyksen käyttämistä eri organisaatioiden ja valtion päätöksenteossa. Toimintamallissa tulisi pyrkiä hahmottamaan tulevaisuutta koskevan tiedon mahdollisia vaikutuksia ja kausaalisuhteita. Toimintamallin tulisi pohjautua systemaattiseen tulevaisuuden vaihtoehtoisuuksien pohdintaan. Niihin lukeutuvat esimerkiksi yllätykset, shokit, villit kortit, kriisit ja heikot signaalit. Toimintamallin tulisi mahdollistaa keskustelua myös vaikeista ja epämiellyttävistä aiheista eli pyrkiä, Herman Kahnin sanoin, ”pohtimaan sitä, mitä ei voi pohtia” (*thinking about the unthinkable*). Tämä parantaisi organisaatioiden ennakointikyvykkyyttä ja kehittäisi valmiuksia nopeaan reagointiin tarvittaessa.

Useat organisaatiot kehittelevät jo tämänkaltaisia toimintamalleja. Puhutaan esimerkiksi *ennakoivasta hallinnosta* (*anticipatory governance*), politiikkatoimien *tulevaisuusvarmistuksesta* (*future-proofing*) ja politiikkatoimien *painetestauksesta* (*stress-testing*). Kaikki politiikkatoiminnan ja hallinnon prosesseihin kytkeytyvä kehitystoiminta on tervetullutta, mutta mielestäni olisi erityistä tarvetta edistää toimintatapoja, joilla ennakointia voitaisiin kehittää jatkuvaluonteiseksi toimintamalliksi eri organisaatioissa. Ennakointi tulisi nähdä strategisena kyvykkyytinä, jota tarvitaan kaikissa organisaatioissa siinä missä muitakin strategisen ajattelun ja johtamisen kyvykkyyyksiä.

Tutkimushanke uuden maailmanjärjestyksen systeemisten elementtien määrittelemiseksi ja tulevaisuuden rauhantilan edistämiseksi

Maaailma on Venäjän Ukrainaan kohdistuneen hyökkäyksen jälkeen uudessa tilanteessa.

Olemme ikään kuin saapuneet tasangolle, josta avautuu uusi näkymä: Maisema on sumuinen, osin tuttu, osin uudessa järjestyksessä. Näkyvissä on uusia maisemaelementtejä, ja tuttujenkin asioiden suhteet näyttävät uuden valon paljastamilta. Kuten jo kuvailin, toimintaympäristössämme on tällä hetkellä käynnissä useita toisiinsa vaikuttavia laaja-alaisia ja eri aikajäniteillä vaikuttavia siirtymäprosesseja, joiden kytkentöjä ei vielä ole mahdollista hahmottaa kokonaisuudessaan.

Tilannekuvan terävöittämiseksi ehdotan, että käynnistettäisiin tutkimushanke uuden maailmanjärjestyksen systeemisten elementtien määrittelemiseksi. Näitä uusia elementtejä ovat esimerkiksi liberaalidemokraattisten läntisten valtioiden ja autoritääristen valtioiden väliset suhteet ja näiden suhteiden tuleva dynamiikka. Analyysissä tulisi korostaa vaihtoehtoisia tulevaisuuden skenaarioita sekä näiden vaihtoehtojen vaikutuksia eri spatiaalisilla skaaloilla, kuten globaali, ylikansallinen, kansallinen, alueellinen ja

paikallinen. Eräs tutkimushanketta jäsentävä työhypoteesi voisi olla seuraava: onko kylmän sodan päättymisestä alkanut noin 30 vuoden mittainen talouden globalisaation katalysoima ajanjakso ollut sivilisaatiohistoriallisesta perspektiivistä tarkasteltuna vain anomalia?

Ollaanko tällä hetkellä jälleen palaamassa imperialistisen kamppailun luonnehtimaan normaalitilaan?

Keskeinen osa tätä uutta tilannekuvaa on läntisiä valtioita tällä hetkellä läpäisevä militarisaatio, joka on vahvistunut nopeasti Venäjän aggression seurauksena. *Militarisaatiolla* viitataan tässä monisyiseen yhteiskunnalliseen prosessiin, joka ilmenee sotilaallisen retoriikan ja ajattelutavan yleistymisenä niin valtioiden hallintapuheessa kuin kansalaiskeskustelussa, sotakuvaston jatkuvana leviämisenä mediakentässä ja valtioiden kasvavina turvallisuus- ja puolustusinvestointeina. Militarisaatiolla voi edetessään olla syvällisiä ja osin arvaamattomia seurauksia paitsi yhteiskunnallisen intressin, investointien ja materiaalien käytön suuntautumiselle myös kansakuntien itseymmärryksen ja identiteetin rakentumiselle.

Tämän lisäksi olisi tärkeää pohtia erilaisia toimintatapoja, joilla tulevaisuudessa pystyttäisiin parhaalla mahdollisella tavalla takaamaan laaja-alainen rauhantila tai ainakin tarkastelemaan ja johtamaan uuden maailmanjärjestyksen dynamiikkaa siten, että maailmanlaajuinen sotatila voitaisiin välttää.

Tutkimusohjelma tulevaisuusajattelun kulttuuristen kontekstien avaamiseksi

Edellä käyttämäni tasanko-metafora korostaa tulevaisuusajattelun näkökulmaisuutta eli sitä, että kaikki käsityksemme tulevaisuudesta ovat vahvasti ehdollistuneita. Tulevaisuusajattelu on väistämättä sidottu erilaisiin konteksteihin. Nämä kontekstit saattavat näyttäytyä objektiivisluonteisina toimijoille, jotka ovat alati operoineet tietyssä kontekstissa ja jotka ovat investoineet huomattavasti intellektuaalista ja materiaalista pääomaa kyseisen kontekstin ylläpitämiseksi.

Tulevaisuusajattelu on paitsi kontekstuaalista myös eri tavoin painottunutta. Vain hieman kärjistäen eräs läntisten valtioiden tulevaisuusajattelua varsin vahvasti ehdollistanut perusoletus on kylmän sodan jälkeen ollut, että niin kutsuttu läntinen valtiojärjestelmä, eli kapitalismi plus liberaalidemokraattinen valtio, on organisaatiomallina ylivoimainen. Se on nähty eräänlaisena ideaalisena tavoitetilana, jota kaikki valtiot tavoittelevat. Kuitenkin sekä Venäjän aggressio ja Kiinan pitkän aikajänteen toimintamalli että länsimaissa viime vuosina koetut historialliset vaiheet, kuten brexit ja Trumpin presidenttikausi, ovat tehneet uudella tavalla näkyväksi sen, että maailmassa on paljon yhteisöjä ja valtiollisia toimijoita, joiden tavoitetilat eivät suinkaan mahdu tähän kuviteltuun yhteen muottiin. Edellä mainitut kehityskulut päinvastoin osoittavat, että maailmassa on useita vaihtoehtoisia, vastakkaisia ja limittäisiä valtiokonteksteja sekä historia- ja tulevaisuusajattelun muotoja.

Täten ehdotan, että käynnistettäisiin tutkimusohjelma, jossa pyritäisiin moninäkökulmaisesti ja holistisesti ymmärtämään tulevaisuusajattelun muotoja kehystäviä kulttuurisia konteksteja.

Nämä kontekstit voivat perustua esimerkiksi vaihteleviin tulkintoihin maantieteestä ja historiasta sekä erilaisiin kielellisiin ja uskonnollisiin rakenteisiin. Syvempi ymmärrys tulevaisuusajattelun konteksteista auttaisi meitä ymmärtämään paremmin erilaisia kulttuurisidonnaisia perusolettamuksia ja kulttuurisen järkeilyn (*cultural sense-making*) muotoja. Tutkimusohjelman tulokset voisivat myös johtaa realistisempaan, ja siten toimivampaan, kulttuuriseen dialogiin.

Kirjallisuus

Ahvenharju, Sanna, Pouru, Laura, Minkkinen, Matti & Ahlqvist, Toni (2020) *Tulevaisuustiedon lähteillä. Analyysi ennakointiraporteista ja tulevaisuuden ilmiöistä*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 6/2020.

Marja Jylhä, gerontologian professori: Väestörakenteen muutoksen näkökulma

Marja Jylhä, gerontologian professori, Tampereen yliopisto

Johdatus

Artikkelini perustuu pitkään työhöni vanhenemisen tutkijana ja gerontologian professorina sekä Suomen Akatemian rahoittaman Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön (CoE AgeCare) ryhmänjohtajana.

Valmistautuminen väestörakenteen muutokseen

Useimmissa maailman maissa on tapahtumassa väestörakenteen muutos, jonka seuraukset näkyvät kaikilla yhteiskuntaelämän aloilla ja johon on hyvä valmistautua. Muutoksen keskeisiä piirteitä ovat väestön vanheneminen, syntyvyyden aleneminen, väestöjen keski-ikä nousu, yli 60-/65-vuotiaiden ihmisten väestöosuuden kasvu ja hyvin vanhojen, yli 85-vuotiaiden, ihmisten määrän hyvin nopea kasvu.

Vaikka otsikkoni perusteella voi ajatella väestörakenteen muutoksen odottavan jossakin tulevaisuudessa, todellisuudessa se on ollut meneillään jo pitkään. Siihen valmistautuminen ei kuitenkaan ole ollut niin tietoista ja tavoitteellista kuin olisi voinut odottaa yhteiskuntien menestyksen näkökulmasta.

Usein ajatellaan, että väestön vanheneminen koskisi vain rikkaita, niin kutsuttuja kehittyneitä maita. Tämä ei pidä paikkaansa. Väestön keski-ikä ja eliniänodote ovat kyllä nyt korkeimmat Japanissa ja eräissä Euroopan maissa, mutta iäkkäiden ihmisten suhteellisen osuuden kasvu on juuri nyt nopeinta matalamman tulotason maissa, ja niissäkin hyvin vanhojen ihmisten määrä kasvaa nopeasti. Vaikka syntyvyys on esimerkiksi monissa Afrikan maissa korkeampi kuin vaikkapa useimmissa Euroopan maissa, se on laskemassa. Useissa korkean eliniän maissa, vaikkapa Suomessa, syntyvyys on laskenut tasolle, jossa se ajan mittaan ei kykene pitämään väestömäärää entisellään. Tähän tarvitaan maahanmuuttoa, jota en tässä käsittele. Vaikka syntyvyys joinakin viime vuosina on hieman noussut, olisi epärealistista ajatella sen nousevan huomattavasti lähivuosikymmeninä sen enempää Suomessa kuin muissakaan matalan syntyvyyden maissa.

Väestön ikääntyminen on maailmanlaajuinen ilmiö, vaikka se on eri maissa eri vaiheissa. Se ei myöskään ole nähtävillä olevassa tulevaisuudessa ohi menevä ilmiö. Siksi on olennaista, että yhteiskunnat eivät suhtaudu väestön vanhenemiseen ”varsinaista yhteiskuntaa” haittaavana häiriönä, josta vain tulisi selviytyä mahdollisimman vähin haitoin, vaan suhtautuisivat siihen yhtenä maailmanlaajuisista megatrendeistä, johon on syytä sopeutua aktiivisin toimin ja kysyen, kuinka eri yhteiskunnat voivat saada muutoksista mahdollisimman paljon hyvää. Kysymys on ajankohtainen kaikkialla maailmassa.

Väestön ikääntyminen on siis seurausta kahdesta kehityskulusta, eliniän pitenemisestä ja syntyvyyden laskusta. Korkean tulotason maissa keskimääräinen elinikä on noussut jokseenkin jatkuvasti noin kolme kuukautta vuodessa suunnilleen 200 vuoden ajan. Kehityksen taustalla ovat elinolojen kuten ravinnon ja hygienian paraneminen, myöhemmin kansanterveyden edistyminen ja vasta viime vaiheessa lääketieteen edistyminen, esimerkiksi verenpainelääkkeet, sydän- ja verisuonilääkkeet ja syövän hoito. Alkuvaiheessa elinikä piteni lähinnä lapsikuolleisuuden laskun vuoksi, mutta viime vuosikymmeninä se on johtunut vanhuuden pitenemisestä, siis vanhuusiän kuolleisuuden laskusta. Ainakin Suomessa vielä 70-vuotiaiden ja 90-vuotiaidenkin edessä oleva elinikä pitenee. Hyvin vanhojen ihmisten, 85-vuotiaiden ja sitä vanhempien, määrän kasvu on jokusen viime vuosikymmenen ilmiö: heidän määränsä Suomessa on kaksinkertaistunut neljännesvuosisadassa ja kaksinkertaistuu uudelleen alle 20 vuodessa.

Esitän seuraavassa muutaman seikan, joita tulevaisuusvaliokuntien sopisi mielestäni pohtia ja saada laajemminkin pohdittaviksi.

Yli 65-vuotiaan väestön tilastointi

Useissa yhteyksissä tilastoissa ja yhteiskuntapolitiikassa yli 65-vuotiaita käsitellään edelleen yhtenä ryhmänä. Kun monissa maissa, myös Suomessa, on melkein aina 110 vuoden ikään eläviä ihmisiä, luokittelu merkitsee samaa kuin jos vastasyntyneitä ja 45-vuotiaita käsiteltäisiin yhtenä ryhmänä. Olisi hyödyllistä muuttaa kaikkea tilastointia siten, että siinä erottuvat ainakin 65–74-, 75–84- ja yli 85-vuotiaiden ryhmät. Kyse on sekä kansallisesta että kansainvälisestä tilastoinnista.

Tilastoinnin tarkentuessa on tärkeää myös muuttaa puhetapoja. On hyvin harvoja asiayhteyksiä, joissa puhe *ikäihmisistä* yhtenä ryhmänä on relevanttia.

Ikäsyrrjinnän torjuminen ja täysimittaisen kansalaisuuden ja osallistumisen avaaminen yli 65-vuotiaille

Kun yhä suurempi osa väestöstä koostuu yli 65-vuotiaista, on vanhenevien yhteiskuntien etu edetä kohti ikäintegraatiota, siis iän merkityksen vähentämistä ja mahdollisuuksien, vastuiden ja velvollisuuksien avaamista kaikille ikärajoista riippumatta. Eläkelainsäädännön muutos on askel tähän suuntaan. Esimerkiksi lakisääteisten eläkeikärajojen poistaminen ei kuitenkaan ole ongelmattonta, koska sekä työkyky ja työmahdollisuudet että taloudelliset edellytykset vaihtelevat suuresti sosiaalisen aseman mukaan. Kuitenkin nykyiset ikäihmiset, ainakin alle 80-vuotiaat, ovat kykenevämpiä, toimintakykyisempiä ja aktiivisempia kuin samanikäiset aiemmin. Siksi olisi hyödyllistä löysentää tiukkoja eläkeikärajoja ja ennen kaikkea torjua työelämän ikäsyrrjintää. Kaikkia niitä sääntöjä, käytäntöjä ja kulttuurisia konventioita, jotka ovat omiaan työntämään ikäihmisiä toissijaiseen asemaan, tulisi tarkastella kriittisesti. Tutkijat ovat osoittaneet, että Suomessakin on paljon suoranaista ikäsyrrjintää, joka ilmenee sekä lakeina – esimerkiksi Kelan psykoterapian tuen ikäraja ja iäkkäiden vammaisten kohtelevainen eri tavoin kuin miten nuorempia vammaisia kohdellaan – että totuttuina käytäntöinä. Yksi näiden käytäntöjen ilmenemä – ei ehkä vaikein mutta näkyvin – on ikäihmisten säännön-mukainen syrjäyttäminen mielipidetiedusteluista.

Yhteiskuntien näkökulmasta voi sanoa, että kaikki ne käytännöt, jotka toiseuttavat ikäihmisiä, ovat myös omiaan vähentämään ihmisten aktiivista ja hyödyllistä panosta yhteiskuntaan, syrjäyttämään ja passivoimaan heitä ja monien välitysten kautta myös lisäämään avun tarvetta. Ne estävät toimintakykyisiä konventionaalisen eläkeiän ylittä-neitä ihmisiä antamasta hyödyllistä panostaan yhteiskuntaan.

Teknologian parempi hyväksikäyttö ja sen haittojen torjuminen

Oikein käytetty ja käytettävän edusta, ei esimerkiksi valvontatarpeesta tai hoitajien vähentämistarpeesta, lähtevä teknologia voi omata valtavia mahdollisuuksia ikääntyvissä yhteiskunnissa.

Toisaalta palvelujen ja asioinnin digitalisaatio on muodostunut ikäihmisiä syrjiväksi asiaksi, joka usein estää heitä saamasta heille luvatut ja välttämättömät palvelut. Ongelma ei poistu diginatiivisukupolven tullessa vanhuusikään, koska heidänkin aistinsa vanhe-nevat ja reaktiokykynsä hidastuu ja uudet ohjelmat ovat käsittämättömiä. Yhteiskunnan läpikotaisen digitalisaation kaikkia seurauksia vanhenevan väestön kannalta olisi syytä tarkastella analyttisesti ja kattavasti. On välttämätöntä, että palveluita saa myös henkilö-kohtaisen tai puhelinasioinnin kautta.

Ikääntyneiden palveluiden parantaminen

Eliniän pitenemisen myötä myös elämä hyväkuntoisena ja toimintakykyisenä on piden-tynyt. Mutta biologinen vanheneminen ei ole poistunut, eikä poistu, se on vain lykkäy-tynyt. Lainmukaisuus näyttää olevan, että mitä vanhemmaksi eletään, sitä suurempi on avun ja palveluiden tarve elämän loppuvuosina. Suuri, mutta ei ainoa, aiheuttaja on muisti-sairaudet, dementia, joiden esiintyvyys kasvaa jyrkästi ikävuosien myötä ja joihin ei ole olemassa tehokasta estoa tai parantavaa lääkettä. Dementian hoito on noussut kansainvä-listen keskustelujen kohteeksi, ja siinä on useimmilla mailla parannettavaa. Ikäihmisten palveluiden tilanne on erityisen huono Suomessa: vertailumaihin verrattuna se on suuresti alirahoitettua. Ongelmia on kuitenkin muuallakin. Ikäihmisten palveluiden kohtuullinen järjestäminen on ihmisoikeuskysymys. Esimerkiksi Suomessa tarvittava hoiva ja huolenpito luvataan kaikille laissa, mutta käytännössä tuon lupauksen voima on vanhoille paljon heikompi kuin nuoremmille. Vanhuusiän palveluiden saatavuus ja laatu eivät kosketa vain vanhoja. Niiden olemattomuus ja puutteet heikentävät keski-ikäisten, eli heidän lastensa, mahdollisuutta työntekoon ja työurien pidentämiseen, aiheuttavat tarpeettomia suuria kustannuksia erikoissairaanhoidon ja työllistävät poliisia esimerkiksi ekseyneiden muistisairaiden etsimisenä.

Yhteiskunnan ja elinympäristön muokkaaminen siinä eläville sopiviksi

Väestön vanheneminen ja muistisairaiden määrän lisääntyminen merkitsevät haasteita kaupunkien ja kaikkien yhdyskuntien rakentamiselle ja suunnittelulle. On esimerkiksi ilmeistä, että kaupunkien asukkaista ja kaupungilla liikkuvista ihmisistä yhä suuremmalla osalla on joko muistivaikeuksia tai liikuntavaikeuksia. Ympäristön suunnitteleminen heillekin sopivaksi tekee sen sopivammaksi kaikille, kuten lapsiperheille, ja tukee ihmisten itsenäisyyttä.

Osmo Kuusi, tulevaisuusvaliokunnan pysyvä asiantuntija 1999–2011: Tulevaisuusvaliokuntien työskentelyn näkökulma

Johdatus

Esitän seuraavassa kolme ehdotusta aiheiksi, joita tulevaisuusvaliokuntien kannattaisi kokouksessaan käsitellä. Ensimmäiset kaksi ehdotusta perustuvat siihen, mitä opin sopivista työskentelymuodoista tulevaisuusvaliokunnan pysyvänä asiantuntijana 1999–2011, ja erityisesti keskusteluihini eri maiden parlamenteissa tulevaisuusvaliokuntia tai teknologian arviointitoimintaa kehittäneiden kanssa. Kolmas ehdotus liittyy siihen, kuinka tulevaisuusvaliokunnat voisivat puolustaa moniarvoista demokratiaa maailmanlaajuisesti.

Kuinka välttää sitä, että vallassa oleva hallitus kokee tulevaisuusvaliokunnan edustamaansa politiikkaa vaarantavaksi haastajaksi?

Tein eduskunnalle ja Sitralle tulevaisuusvaliokunnan vuonna 2004 julkaiseman raportin *Teknologian arviointitoiminta eduskunnassa* (Kuusi 2004). Myös englanniksi julkaistuun raporttiin liittyen tein haastattelukierroksen Euroopan eri parlamenttien yhteydessä toimiviin yksikköihin, jotka erilaisin ratkaisuin tekivät teknologian arviointitoimintaa. Erityisesti tässä yhteydessä mutta myös monissa muissa yhteyksissä sekä ennen raporttia että sen jälkeen keskustelin sekä parlamenttien virkamiesten että parlamentaarikkojen kanssa siitä, miksi heidän maissaan ei ole joko haluttu lähteä kehittämään tai oli kokeilun jälkeen luovuttu Suomen ratkaisua muistuttavista tulevaisuusvaliokunnista ja rajattu toimintaa esimerkiksi vain tiukasti uusien teknologioiden vaikutusten arviointiin.

Näiden keskustelujen perusteella selvästi tärkein syy olla perustamatta laajasti yhteiskunnallisia kehitysmahdollisuuksia tarkastelevaa valiokuntaa tai kokeilun jälkeen luopua sellaisesta on ollut hallituksen epäily siitä, että valiokunnasta muodostuu hallituksen politiikan haastaja. Epäily haastajasta on epäonnistuneissa valiokuntakokeiluissa, esimerkiksi Etelä-Koreassa, johtanut siihen, että valiokunnan toiminta on rajattu siihen kuuluville epäkiinnostavaksi. Jos parlamentaarikon toiminta valiokunnassa näkyy vain vähän julkisuudessa eikä valiokunnalle ole uskottu myöskään selvää ja vaikuttavaa roolia päätösten valmistelussa, kunnianhimoista parlamentaarikkoa on vaikea saada kiinnostumaan aktiivisesta toiminnasta valiokunnassa.

Mielestäni keskeisin syy siihen, että Suomen tulevaisuusvaliokunta on pystynyt kansanedustajia tai ainakin osaa kansanedustajista kiinnostavana jatkamaan jo lähes 20 vuotta, on ollut toimiva työnjako hallituksen ja tulevaisuusvaliokunnan kesken Suomen tulevaisuuspolitiikan kehittämisessä. Poliittinen järjestelmämme varsinkin 2000-luvun alkuvuosina kannusti rakentamaan vuoropuheluun tulevaisuudesta puolueiden kesken, koska koettiin mahdolliseksi muodostaa hallitus missä tahansa puoluekokoontumisessa.

Tulevaisuusvaliokuntaan on myös hakeutunut kansanedustajia, jotka ovat olleet kiinnostuneita kuulemaan myös erilaista puoluetaustaa edustavien tulevaisuusnäkemyksiä. Kun nuoret politiikan nousevat tähdet ovat työskennelleet yhdessä tulevaisuusvaliokunnassa ja saaneet oppia siellä jo viihtyviltä, laaja-alaisiin pohdintoihin valmiilta parlamentaari-koilta, on myös muodostunut tärkeitä tulevaa hallitustyöskentelyä palvelevia verkostoja. Omalta osaltani pyrin myös kannustamaan valiokunnan jäseniä syventämään näkemyksiään tulevaisuudesta väitöskirjoilla. Lupauduin jopa väitöskirjojen ohjaajaksi, mikä tosin vaalikaudella 2007–2011 johti ristiriitaan valiokunnan johdon kanssa.

Millaisilla tulevaisuussientutkimuksen menetelmillä voidaan parhaiten edistää tulevaisuutta laaja-alaisesti hahmottavaa tarkastelua ja suvaitsevaisuutta erilaisia tulevaisuuslinjauksia edustavien kesken?

Raportissani *Teknologian arviointitoiminta eduskunnassa* (Kuusi 2004) esittelin ja arvioin niitä menetelmiä, joita tulevaisuusvaliokunta käytti työskentelyssään 2000-luvun alussa. Erityisesti raportissa tarkasteltiin argumentointiin perustuvaa Delfoi-tekniikkaa, skenaaroiden laadintaa tulevaisuustaulukkojen avulla, päätösmallivusteisia, systeemisiä tulevaisuusarvioita ja konsensuskonferensseja. Mainitut menetelmät osoittautuivat tulevaisuusvaliokunnalle erityisen sopiviksi siltä kannalta, että ne hahmottelivat vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja mahdollistivat siten sen, että erilaisia poliittisia suuntauksia edustavia näkökulmia voitiin esitellä ja vertailla rakentavassa hengessä.

Mielestäni valiokuntien tapaamisen yhteydessä olisi paikallaan järjestää erityinen sessio sopivista tavoista, joilla tulevaisuusvaliokunnat voivat käyttää tulevaisuussientutkimuksen menetelmiä varsinkin asiantuntijoiden systemaattisessa kuulemisessa ja valiokunnankannanmuodostamisessa. Yksiolennainen kysymyssysteemiasiantuntijoiden kuulemisessa käytettäessä on, odotetaanko asiantuntijoiden esittävän myös sopivina pitämiään toimenpiteitä ja kuinka asiantuntijoiden ja valiokunnan jäsenten kannanottoja esitetään valiokunnan julkaisuissa.

Tarjoudun yhdeksi alustajaksi, jos ehdottamani sessio järjestetään.

Kuinka tulevaisuusvaliokunnat voisivat puolustaa moniarvoista demokratiaa maailmanlaajuisesti?

Maailma näyttää valitettavasti jakautuvan yhä selkeämmin toisaalta autoritaarista suvaitsemattomuutta edistäviin ja yksilöiden ihmisoikeuksia kyseenalaistaviin maihin sekä toisaalta moniarvoista demokratiaa edustaviin maihin. Käsitykseni mukaan käynnistyvää parlamentaaristen tulevaisuusvaliokuntien yhteistyötä varten kannattaisi laatia periaatteellinen julistus niistä arvoista, joiden pohjalta kaikki yhteistyöhön osallistuvat toimivat. Tällaiseen julistukseen pitäisi kuulua ainakin erilaisten käsitysten suvaitseminen ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Vaikka ymmärrän, että EU:n ei pitäisi esiintyä ärsyttävänä oppimestarina Afrikan maille, nykyistenkin siellä autoritaarisesti hallittujen maiden tulisi ainakin pidemmän tähtäimen tavoitteenaan pitää erilaisten käsitysten

suvaitsemista ja ihmisoikeuksien kunnioittamista. Tulevaisuusvaliokunta parlamentissa voisi olla ensi askel tähän suuntaan. Pidän ongelmallisena komissaari Jutta Urpilaisen näkemystä EU:n tuesta Ukrainan sodasta kärsiville Afrikan maille ilman edes periaatteellista sitoutumista tällaisiin arvoihin.

Kirjallisuus

Kuusi, Osmo (2004) *Teknologian arviointitoiminta eduskunnassa*. Tulevaisuusvaliokunta, teknologian arviointeja 17. Eduskunnan kanslian julkaisu 2/2004.

Risto Linturi, futuristi: Teknologisoituvan yhteiskunnan näkökulma

Millä keinoin saavutetaan hiilineutraalius rakentamisessa, teollisuudessa ja elintarviketuotannossa?

Yleinen puhe vaadittavissa ilmastotoimissa jää usein liian abstraktiksi. Todetaan, että toimenpiteet päästöjen vähentämiseksi ovat tarpeen ja pohditaan vähennystoimia. Tilanne muistuttaa silti rakentajasta, joka halusi vastarannalle ja kasvatti laituriaan joka vuosi hieman pidemmäksi. Rantavedessä tämä oli vielä helppoa, mutta veden syvetessä eteneminen kävi yhä vaikeammaksi. Vastarannalle pääsy olisi vaatinut veneen.

Esimerkin avulla pyrin valottamaan ”back casting” -menetelmän tärkeyttä. Ei riitä, että etenemme kohti tavoitetta. Etenemisen on tapahduttava sellaista polkua pitkin, jonka uskottavasti nähdään johtavan tavoitteeseen saakka. Umpikujia tulee välttää. Esimerkkinä umpikujista voidaan hyvistä syistä pitää monia vähäpäästöisyyteen pyrkiviä menetelmiä. Tavoitteena ei ole vähäpäästöisyys vaan päästöjen lopettaminen.

Umpikujien kehittäminen vältetään luomalla kullekin toimialalle uskottava polku kohti täyttä hiilineutraaliutta ja selvittämällä askeleet, joilla tavoitteeseen päästään. Tämä visiointi tulee tehdä toimiala tai toiminto kerrallaan, jotta vältettäisiin helppojen kompensatioiden harha. Tarkastelu toimialoittain vie huomion hiilipäästöjen mekanismeihin ja fyysisiin kausaalisuuksiin makrotason säätöjen sijaan. Tämä helpottaa sen ymmärtämistä, että meidän on kyettävä tyydyttämään kaikki tarpeemme tuottamatta kasvihuonekaasuja ilmakehään.

Voisiko yhteiskunta tarjota tekoälyn avulla kirjastolaitoksen ja Yleisradion kaltaisen julkisen, mutta yksilöllisen tukiälypalvelun kansalaisten omaehtoisiin keskustelutarpeisiin?

Tekoälyn yleiset kielimallit yhdistettynä kyvykkyyteen tunnistaa kuvia ja keskustella niistä ovat kasvavan kiinnostuksen ja kehitystyön kohteena. Joukkoviestinnän ja yleisen koulutuksen saralla yhteiskunta käyttää huomattavia summia kansansivistykseen ja lasten sekä nuorten koulutukseen. Yleisradion kaltainen toiminta, kirjastolaitos ja julkiset oppilaitokset toimivat kaikki useimmissa maissa julkisen tuen varassa. Tekoäly tarjoaa tehokkaita apuvälineitä vastaavan kaltaisiin, mutta yksilöllisiin oppimiskokemuksiin ja taitojen harjaannuttamiseen.

Tekoälyn kielimallien ja konenäön käyttö opetuksessa on toistaiseksi hyvin vähäistä ja pääosin yritysten kaupallistamiin peleihin tai ”edutainment” -kategoriaan kuuluvaa, sivistävää viihdettä. Jo nyt teknologia mahdollistaisi sen, että jokainen voisi personoida tekoälyn jokaiselle erityisosaamisen alueelle henkilökohtaisiksi tukiälyikseen, joiden kanssa voisi keskustella itselle tärkeistä asioista.

Tiedon keruu toteutuisi moniarvoisesti Wikipedian tyyppisenä yhteisenä hankkeena, johon kootaan oppimateriaaliksi maailman keskeinen sivistys kirjallisuudesta, kuvataiteista ja tieteestä. Laskentaresurssit, joilla tieto koostetaan tekoälyksi ja annetaan kansalaisten käyttöön pilvipalveluina, tulisivat yhteiskuntien kustannettaviksi, mutta kulut olisivat verrattain vähäiset suhteessa muuhun julkisen sivistystoiminnan kustannuksiin. Hyötynä olisi se, että kuka tahansa voisi käydä keskusteluita omista asioistaan itse muokkaamiensa tekoälypersoonien kanssa.

Johtaako totuuden jälkeinen aika kohti Fermin paradoksin ratkaisua?

Fermin paradoksi viittaa kysymykseen siitä, onko ihminen ainoa älykäs laji maailman-kaikkeudessa. Kysymys kumpuaa siitä, kun emme ole yrityksistä huolimatta onnistuneet havaitsemaan todisteita muiden älyllisten lajien toiminnasta. Kun tähtitieteilijät ovat osoittaneet planeettajärjestelmät hyvin tavallisiksi, tähtiä on suunnattoman paljon ja muun muassa DNA:n kaikki emäkset ovat löytyneet meteoriiteista, pidetään todennäköisenä, että edellytyksiä ja aikaa älyllisen elämän kehitykselle olisi ollut runsaasti lukemattomilla planeetoilla. Miksi siis emme kuitenkaan havaitse mitään?

Monia vastauksia on ehdotettu. Voisi esimerkiksi olla, että ulkoiset merkit, kuten avaruuteen säteilevät radioaallot ovat vain lyhyen aikaa minkään teknistyvän sivilisaation käytössä ennen kuin löydetään parempia ja salaisempia viestintätapoja. Emme ehkä osaa havainnoida kehittyneiden sivilisaatioiden käyttämiä viestimiä. Toinen selitys esittää, että sivilisaatiot varovat ilmaisemasta itseään, jotta eivät paljastuisi tai tulisi tuhotuiksi, jos paljastuvat. Kolmas selitystyyppi on realismissaan huolestuttavin. On esitetty, että teknologian kehittyessä yhä voimakkaammaksi yhä pienemmän joukon on mahdollista aiheuttaa yhä suurempi tuho ja ettei mikään teknologisesti kehittynyt sivilisaatio ole pitkäikäinen.

Kysymys on siis eksistentiaalisesta uhasta. Nykyhetkessä uhan voisi pukea totuuden jälkeisen ajan kaapuun. On sanottu, ettei koskaan ennen niin monen hyvinvointi ole ollut riippuvaista niin harvoista. Verrattain harvojen käsissä on suuri osa tuottavuudelle olennaisesta teknologiakehityksestä. Lisäksi hyvin suuri osa ihmiskunnasta on tietämättömiä ja, kuten Venäjän tilanne osoittaa, melko helposti johdettavissa harhaan. Mikä on todennäköisyys sille, että seuraavien vuosikymmenten tai vuosisatojen kuluessa ihmiskunta sortuu joko ilmastonmuutoksen kaltaisen yhteisen katastrofin tai joidenkin teknologisesti kehittyneiden pienten ryhmien tuhovoiman edessä? Yhä useampi dystopia, jossa ihmiskunta tuhoaa sivilisaationsa, alkaa lähestyä uskottavuutta. Nämä uskottavat skenaariot tulisi selvittää ja löytää reitti niiden ohitse.

Mikä on ihmisen rooli eteen avautuvassa utopian ja dystopian kilpajuoksussa?

Tekoäly ja robotit tulevat jatkossa suorittamaan suuren osan niistä tehtävistä, joita ihmiset ovat pitäneet työnään. Rajalliset luonnonvarat tulevat jatkossa jakautumaan yhä laajemmin ihmisten ja heidän käyttämiensä koneiden kesken. Mikä on ihmisen rooli yhteiskunnassa, jossa harvoja ihmisiä tarvitaan koneiden lisäksi tyydyttämään hyväosaisten tarpeita? Miten hyvin demokratiat kykenevät selviämään koneellisten armeijoiden ja tekoälyn auttaessa totalitaarisia hallituksia?

Toisaalta on nähtävissä, että kestävä kehitys voisi tuottaa lähes rajattomasti halpaa aurinkoenergiaa. Sen voimin sisäviljely voisi tuottaa ravinnon kaikille maailman ihmisille siten, että nykyinen maatalousmaa voitaisiin palauttaa luonnontilaan. Nopea lääketieteen kehitys voi johtaa eliniän pidentymiseen ja useimpien vaikeiden sairauksien voittoon. Tekoäly voi auttaa meitä ymmärtämään, tietämään sekä taitamaan yhä useampia asioita. Jokaisesta voi tulla monien osaamisten mestari. Uudet haitattomat materiaalit ja avaruusteknologia voivat osaltaan edistää kestävästä kehitystä kohti laajaa utopian kaltaista hyvinvointia.

Toisaalta voi olla, ettemme onnistu, vaan ajaudumme ilmastonmuutoksen ja lajikadon, globaalin nälänhädän, sotien ja tautien kautta dystopiaan, jossa harvat tiedon saarekkeet koettavat ylläpitää sivistystä maailman laajasti sortuessa kaaokseen. Riippuen siitä, miten optimistisesti tai pessimistisesti maailmaa tulkitsee, saatamme olla ajautumassa kohti dystopiaa tai nousemassa kohti utopiaa. Mahdollinen ja ehkä todennäköisin skenaario sisältää elementtejä molemmista, mutta muutos tulee olemaan nopea ja ihmisen roolia murroksen keskellä kannattaa pohtia.

Syntyykö digitaaliseen elämäämme virtuaalimaailmoissa sijaa kansalaisyhteiskunnalle, vai ovatko digitaaliset kaksosemme korporeatioiden vasalleja?

Kirjoitetun historian ajan ihminen on viettänyt aikaansa tarinoiden parissa. Kirjoilla, näytelmillä ja moderniin aikaan myös sähköisellä medially on ollut laaja vaikutus ihmisiin. William Gibsonin teos *Neuromancer* (1984) avasi kuvitelmissa elämiselle kuitenkin täysin uuden näköalan. Ajatus siitä, että ihminen voi liikkua tietoverkoissa kokien ne paikkoina, tavaten muita ihmisiä ja tekoälypersoonia siten, ettei kokemusta erota todellisen maailman kohtaamisista, oli tajunnanräjäyttävä. Elokuva *Matrix* popularisoi tämän vision 15 vuotta myöhemmin.

Nyt huomattava määrä ihmisistä elää merkittävän osan ajastaan virtuaalimaailmassa kohdaten ystäviään antiikin Kreikan maisemissa, 1800-luvun lopun USA:ssa tai jollakin sadunomaisella planeetalla kaukana täältä. Virtuaalimaailmaa tehdään myös todellisuuden kopiona. Virtuaalimaailmaan ostetaan virtuaalisia vaatteita, rakennuksia, virtuaaliaseita ja -taitoja, ja erityisesti sinne kerrytetään mainetta, verkostoja ja luottamusäämää. Pääosin kaikki tämä tapahtuu suurten korporeatioiden ehdoilla.

Kun pohditaan fyysistä maailmaa, meillä on oikeutemme vuokralaisina, asiakkaina, kansalaisina. Puhelinverkkojen on toimittava standardien mukaan, numeroiden siirrettävyydestä on määräykset. Myös internet on standardien määrittämä, ja jokainen voi siirtää omia sisältöjään ympäristöstä toiseen. Internetiin on kuitenkin alkanut kehittyä saarekkeita, joissa säännöt muistuttavat feodaaliajasta, jossa virtuaalinen lääninherra on ainoa, jonka sanalla on merkitystä.

Nyt on mahdollista vaikuttaa siihen, syntyykö tulevaisuuden metaverse – se virtuaali-maailma, johon kerrytämme identiteettiämme, digitaalista vaurauttamme ja ystäväpiiriämme – enemmän puhelinvirkon ja alkuperäisen internetin avointen periaatteiden varaan, vai syntyykö se yksityisesti hallinnoituina omina maailmoinaan, lakien ja kansalaisoikeuksien kartoittamattomaksi kentäksi. Yhteiskunta voi vaikuttaa tähän esimerkiksi tukemalla avoimia ympäristöjä julkisin paikkatiedoin yhteiskunnallisten tapahtumien paikkana, palveluiden paikkana ja niin edespäin. Jos yhteiskunta siirtää toimintojaan avoimen metaversen rajapintoihin, kasvaa se merkittäväksi samalla tavalla kuin internet 1990-luvulla kasvoi yliopistojen ja julkisen vallan tuella vakavasti otettavaksi toimintaympäristöksi niin kansalaisille kuin yrityksille.

Eero Paloheimo, tulevaisuusvaliokunnan 1. puheenjohtaja 1993–1995: Globaalin ongelmanratkaisun näkökulma

Onko tulevaisuusvaliokunnilla merkitystä maailman muutokselle?

Maailman demokratioille lienee yhteistä määrääjoin pidettävät vaalit. Riippumatta vaalikausien pituudesta tai muista maakohtaisista piirteistä menestyksen tavoite seuravissa vaaleissa vaikuttanee olennaisesti parlamentaarikon ratkaisuihin vaalikauden aikana. Diktatuurissa vallankäyttäjällä on itsenäisemmässä asemassa. Tämä inhimillinen tosiseikka lienee kiistaton eikä edellytä sen myöntämistä.

Edellistä motiivia pidetään itsestäänselvytenä – eikä edes haitallisena – niin median, politiikan tutkijoiden kuin useiden poliitikkojenkin piirissä. Tätä ei usein tunnusteta, koska motiivin hyväksyttävyyden on vähintään kiistanalainen. Ellei politiikan käytäntöjen joukossa ole maakohtaisten perustuslakien lisäksi mitään vaalikautta pitkäjänteisempää instituutiota, tämä asenne tukee maan yhteiskunnallisen kehityksen kaavamaisista ja poukkoilevaa muutosta. Päivänpoliittisissa ratkaisuissa tästä joustavuudesta ei ole merkittävää haittaa. Pieni kyseenalaisuus koituu vain siitä, että edustaja saattaa muuttaa asioissa kantaansa siirtyessään hallituskoalitiosta oppositioon. Pitkän aikavälin ongelmiin suhtaudutaan kuten elokuvan tapahtumiin katsomossa: voimattomasti.

Maailman nykytilanne on kuitenkin kriittinen, erityisesti kun tarkastellaan vuosikymmenten mittaisia ja maailmanlaajuisia tulevaisuudennäkymiä. Ellei poliittisilla päätöksillä vaikuteta suuren mittakaavan pitkän tähtäyksen kysymyksiin, on ihmiskunta ajopuun asemassa ja ansaitsee heikohkot arvosanat tulevien sukupolvien oikeutetuissa arvioissa. Siksi ihmiskunnan ja planeetan tulevia vaihtoehtoja punnittaessa pitää vakavan kansainvälisen keskustelun ydinkysymykseksi valita kuluvan vuosisadan loppuaika. YK on osoittautunut liian sidotuksi päivänpoliitiikan eturiitoihin.

Näen eri maiden tulevaisuusvaliokunnat ja erityisesti niiden verkostoitumisen orastavaksi ratkaisuksi lyhytjänteisyyden ja passiivisuuden ongelmaan. Kaikkein suurimmat valinnat on syytä irrottaa päivänpoliitiikan ja keskinäisen valtataistelun tukahduttavista otteista. Nämä asiat eivät ratkea muulla kuin vilpittömällä ja määrätietoisella kansainvälisellä yhteistyöllä. Vastaukseni otsikon kysymykseen on siis vahva ”kyllä”.

Toivotan Suomen tulevaisuusvaliokunnalle menestystä ennakkoluulottomassa aloitteessanne.

Voiko valiokunnan aloitteelle valita yhden keskeisen ja yhteisen tavoitteen?

Mikäli osallistuvien maiden kesken onnistuttaisiin määrittelemään kattava ja laaja eettinen kokonaistavoite, sellainen voitaisiin ja pitäisikin valita. Tavoitteen tulisi olla pitkäjänteinen ja maailmanlaajuinen sekä luonteeltaan sellainen, ettei sen ratkaiseminen maakohtaisilla päivänpolitiikan keinoilla ole realistista.

Tässä yhteydessä on mainittava presidentti Niinistön ehdotus kansainvälisestä kokouksesta, jossa pohdittaisiin ihmisvelvollisuuden käsitettä yläkäsitteenä kaikkein suurimpien ongelmien ratkaisemiseksi. Hän on tietävästi maininnut – nykytilanteeseen viitaten – esimerkkeinä mittavista haasteista pandemiat, rauhankysymyksen, ilmastonmuutoksen ja ihmisoikeuksien vaalimisen.

Toisen merkittävän avauksen on tehnyt yhteiskuntatieteiden tohtori Sauli Rouhinen tuomalla keskusteluun planeettapolitiikan käsitteen, joka nähdäkseni sopii saumattomasti tulevaisuusvaliokunnan järjestämän maailmankokouksen päämääriin. Myös ecocide-aloite on syytä mainita tässä yhteydessä. Eri tahoilta tulevat ehdotukset ovat osoitus siitä, että viimeistään nyt ihmiskunnan pitäisi, paitsi seurata planeettamme muutoksia, myös vaikuttaa niihin aktiivisesti perustavilla ja myönteisillä ehdotuksilla.

Ei ole mitään muuta tahoja, jolla olisi mahdollisuus löytää ratkaisut paitsi tulevien sukupolvien kohtaamiin ongelmiin myös koko biosfäärimme eli elonkehämme säilymiseen kauniina ja rikkaana sekä näitä arvoja tukevien valtamerten, ilmakehän ja maaperän suojelemiseen virheellisen teknisen kehityksen uhkakuvilta. Vain ihmiskunnalla on tähän keinot – ja myös ehdoton velvollisuus.

Ihmisvelvollisuus on yläkäsite, jonka alle voi luokitella useita konkreettisia tavoitteita. Käsite on syytä ottaa keskusteluun tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa Helsingissä.

Onko kaikkeen vaikuttavia yksittäisiä ongelma-alueita?

Mainittakoon kolme sellaista, ehkä mittavinta. Ne kaikki asettuvat osaksi yläkäsitettä, ihmisvelvollisuutta.

Planeetan ideaalitulanteen väkiluku

Maapallon väkiluku on nyt noin kaksinkertainen maapallon säästävään kantokykyyn nähden. Ideaalitulanteessa, jossa kehittyvien maiden kulutustaso on noussut nykyisestä ja luonnonsuojelualueille on palautettu niille kuuluva laajuus, monipuolisuus ja arvo, voi arvioida pysyvän ihannetilan väkiluvuksi kaksi miljardia henkeä. Se olisi silloin sama kuin sata vuotta sitten.

Realistisesti arvioiden planeetan väkiluku kasvaa tämän vuosisadan loppuun mennessä noin 11 miljardiin. Siihen mennessä saatettaisiin saada sovituksi globaali sopimus ihmiskunnan väestönkehityksestä, ja oletan, että aluksi ehdotettaisiin kahden lapsen politiikkaa. Silloin väkiluku pienenesi sukupolvi sukupolvelta karkeasti siten, että ihannetila saavutettaisiin 600 vuoden kuluttua, noin vuonna 2700.

Planeettaa kuormittaa korkean väkiluvun sairaus jo nyt, ja lukemattomat ympäristö- ja sosiaaliongelmien ovat tämän sairauden erilaisia oireita. Siksi vakava keskustelu väkiluvun pienentämisestä tulisi aloittaa mahdollisimman pian. Aiheen poliittinen arkaluontoisuus ei saa olla este ongelman rehelliselle ja realistiselle käsittelylle. On myös odotettavissa, että minkäänlainen juustohöylämenettely ei tule kysymykseen. Tähän johtopäätökseen päätyy väistämättä, kun verrataan esimerkiksi Mongolian väentihyys – kaksi henkeä neliökilometrillä – Bangladeshin vastaavaan, joka on 1 200 henkeä neliökilometrillä. Oikeudenmukaista lienee, ettei väen vähennys koske Mongoliaa, mutta Bangladeshia sitäkin vaativammin.

Keskustelu planeetan väkiluvusta tulee olemaan vaativin ja kiistellyin aihe, mihin ihmiskunta on toistaiseksi törmännyt.

Planeetanlaajuinen maankäyttösopimus

Planeettamme merkittävin arvo on sen monimuotoinen, rikas elämä. Se on syntynyt noin neljän miljardin vuoden aikana. Sen toiseksi merkittävin arvo voisi olla ihminen ja ihmisen rakentama teknosfääri, jonka näkyvimmat osat ovat syntyneet viimeisen sadan vuoden aikana. Teknosfääriin laatu ei kuitenkaan ole tae arvonnäkökulmasta etumerkistä. Ihmisen suhde planeetan muuhun elämään ei ole tae laajimmasta etiikasta. Lisäksi todettakoon, että teknosfäärimme ja kulttuurimme ovat kaikkein perustavimmilta rakenteiltaan kopiaita elollisesta luonnosta. Ihminen on elolliselle velkaa plagioituista ideoista, ratkaisuista ja periaatteista. Kopiot eivät ole olleet vielä riittävän hyviä.

Edellisen perusteella pitäisi maapallon pinta-alasta noin puolet suojella ja pitäisi estää sekä sukupuutot että biotooppien katoaminen. Tämä edellyttäisi uhrauksia kaikilta maailman valtioilta, mutta uhrausten jakauma tasaisesti ei silti liene oikeudenmukaista. Joka tapauksessa maailmanlaajuinen luonnonalueiden kaavoitus – siis niiden säilyttäminen – tulisi toteuttaa pikaisesti, ennen kuin nykyistään suurempia, peruuttamattomia vahinkoja on päässyt syntymään.

Etelämantereen on toistaiseksi ainoa alue, joka nauttii ehdottomasta suojelusta. Sadat erilaiset alueet odottavat tuloa sen jatkeeksi, niin maalla kuin merelläkin. Niiden tulisi olla fyysisessä yhteydessä toisiinsa ja niiden koskemattomuus, niitä kaikkia yhdistävä maailmanlaajuinen verkko, tulisi varmistaa kansainvälisillä sopimuksilla. Rikkaat maat voisivat auttaa köyhempiä maksamalla aluksi kohtuullista vuokraa alueiden säilyttämisestä.

Terve tekoälyn kritiikki

Ihmislaji on luonut valta-asemansa keinotekoisilla elimillä. Tavaratuotantomme synnyttää jatkuvasti ja kokonaisuudessaan aistiemme, ihmisen, sisäelintemme, raajojemme, verenkiertomme, suolistomme, hermostomme, lihastemme ja luustomme jatkeita. Omien elintemme turvin emme pötkisi pitkälle. Tarpeellisen energiamme tuottaminen on hoidettu monimuotoisella kalustolla.

Ajattelumme ja älymme ovat näihin päiviin saakka toimineet kohtalaisen itsenäisesti, ilman jatko-osia. Nyt tilanne on tässäkin suhteessa muuttumassa. Tekoäly tulee arkeemme lukemattomissa muodoissa. Aikaisemmin on kehityksessä toistunut tietyllä tavalla toimiva kömmähdys. Lääketieteen kehitys on johtanut merkittävään sairauteen,

liian suureen väkilukuun, kun tähän ei ole ajoissa havahduttu. Tavaratuotannon helpottuminen on johtanut luonnonvarojen hupenemiseen, kun kierrätystä ei ole keksitty ajoissa. Tehokas, halpa energiantuotanto on johtanut ilmastokriisiin, kun seurausvaikutuksia ei ole huomattu eikä niistä ole välitetty.

Näissä kaikissa esimerkeissä on unohdettu hyvien saavutusten taustalla lymyilevät seurausvaikutukset, joita kaikissa tapauksissa on pidettävä vahingollisina ja merkittävinä ongelmina.

Tekoölyyn suhtaudutaan nykyisin samalla innostuksella kuin aikaisempien tekniikoiden varhaisvaiheessa niihin kaikkiin on suhtauduttu. Kypsä lähestyminen olisi varovaisempaa. Olisi välttämätöntä arvioida tulevaisuutta askelta pidemmälle. Olisi esitettävä seuraavat kysymykset: Mitä tekoölyn ominaisuuksia ja seurausvaikutuksia emme nyt tule ajatelleeksi? Mitä tämän tekniikan ylivalta merkitsisi planeetan ja ihmiskunnan tulevaisuudelle?

Risto Pelkonen, arkkiatri: Taiteen, tiedon ja terveyden näkökulma

Onko toivo taiteessa?

Taiteessa on kaksi puolta: kokeminen ja luominen.

Taiteen toivo yhteisötasolla: yhteiset kulttuuriharrastukset ja osallistuminen, soittaminen, lukeminen ja kirjoittaminen kartuttavat sosiaalista pääomaa. Ne edistävät terveyttä ja pidentävät elinajan odotetta. Joukossa mukana oleminen, toisten kohtaaminen ja yhteenkuulumisen elämys ovat olennainen osa sitä eheyden kokemusta, josta terveys versoo. Näin karttuu sosiaalista pääomaa. Se on yhteisön sisäistä koheesiota ja yhteishengen vahvuutta.

Taiteen toivo yksilötasolla:

Taide vapauttaa mielen yksilökehityksen muovaamista automaattisista reaktiotavoista. Näin taide luo tilaa muille assosiaatiolle ja ajatuksille.

Taideteosten ymmärtäminen vaatii tuoreita katsantokantoja ja voi virkistää jäykistyneitä toiminta- ja aistimistapoja ja aivojamme.

Taiteen kokemisen lähteenä on kehosta tuleva aistihavainto kehon sisäisestä tilasta. Se kertoo meille, miltä meistä tuntuu ja mitä kehossamme tapahtuu. Tämä aistitieto ei nouse tietoisuuteen.

Akateemikko Riitta Hari

Käsitöiden merkityksen hyvinvoinnille oivalsi jo kansakoulun isä Uno Cygnaeus. Hänen ansiostaan Suomi oli ensimmäinen maa, jossa käsityöt otettiin koulun opetusohjelmaan yleissivistävänä oppiaineena. Kun luovuus ja käten taidot ovat niin tärkeitä tekijöitä nuorten henkiselle kasvulle, niiden pitäisi olla olennainen osa peruskoulujen opetusohjelmaa.

Taiteiden merkitys on keskeinen yksilön kehityksessä ja yhteisön hyvinvoinnissa luomisessa. Se kuuluu tulevaisuusvaliokuntien asialistalle.

Käsityön – veiston, kutomisen ja ompelun – opetuksesta on tehtävä yleissivistävä oppiaine. Sen tavoitteena on edistää nuorten tasapainoista henkisen ja fyysisen kehitystä ja lisätä käytännön työn kunnioitusta.

Uno Cygnaeus (1858)

Mistä tiedämme, mikä tieto on totta?

Tutkittu ja monessa testissä koeteltu tieto on kaiken järkevä toiminnan lähtökohta. Humeen lain mukaan tosiasioista ei kuitenkaan voi johtaa moraalisia käsitteitä siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Tässä virheellisen ja vääristellyn tiedon sumuisessa maastossa ei ole helppo löytää oikean tiedon polkua. Keskustelua tulisi käydä kahdella tasolla tulevaisuusvaliokunnissa.

Tutkittuun tietoon perustuva poliittinen päätöksenteko

Helsingin yliopiston kanslerina 2003–2008 toiminut professori Kari Raivio laati alustavan ohjelman siitä, miten tiedeneuvonta tulisi liittää osaksi poliittista päätöksentekoa. Sen pohjalta syntyi Tiedeneuvonnan kehittämishanke Sofi (2019–2021). Hankkeen ydinsisällönä oli se, että perinteisen tiedeneuvonnan yksilöitä korostavat toimintatavat eivät ole riittäviä nykypäivänä. Sofi:n lähtökohdaksi tuli yksilöitä korostavan tiedeneuvonnan sijaan yhteisöjä korostava tiedevälittäminen.

Hankkeessa keskityttiin pääasiallisesti valtioneuvoston tietopohjaisen päätöksenteon ja politiikkatoimien valmistelun varhaisen vaiheen tukemiseen. Ministeriöissä oli selkeä tarve uudennaisille vuorovaikutusmalleille, ja tutkitulla tiedolla on merkittävästi parempi mahdollisuus vaikuttaa varhaisessa valmisteluvaiheessa kuin esimerkiksi eduskuntakäsittelyn aikana.

Oikean ja väärän tiedon perusteet oppiaineena

Totuuden tunnusmerkkien perusteet opitaan lukiossa ja korkeakoulussa. Ihmettelyn ja hämmästyksen taito syntyy kasvun myötä kotona ja kaveripiirissä. Painetun sanan ja tiedotusvälineiden tuottaman ”virtuaalitiedon” kriittinen lukutaito, argumentteihin perustuva väittely ja oikeiden kysymysten asettaminen kuuluvat opetusohjelmaan. Sokrateen sanoin elämä on elämisen arvoinen vain silloin, kun se perustuu kriittiseen itsetutkiskeluun.

Tietomme on tänään sopivasti suuri nähdäksemme, miten vähän tiedämme.

Vähiten itsestämme: miten me toimimme, ja mihin suunnattomaan elämänjärjestelmään meidät on sovitettu osaksi.

Einojuhani Rautavaara,
Helsingin yliopiston promootio 2000

Miten voidaan varautua ja estää pandemiakierteen jatkuminen?

Suuret pandemiat ovat zoonooseja, tartuntatauteja, joiden aiheuttajamikrobit ovat siirtyneet eläimistä ihmisiin. Siirtymisen syynä pidetään ihmisen aiheuttamaa lajikatoa elinympäristössä. Sen seurauksena luonnossa syntyy epätasapaino. Mikrobit vapautuvat isännästään ja asettuvat uuden väli-isännän kautta ihmiseen.

Alla oleva lista sopisi keskustelun kohteeksi tulevaisuusvaliokunnille.

- Lajikadon pysäyttäminen on ensisijaista, ja se vaatii globaaleja toimia.
- Tartuntalähteiden tunnistaminen ja mikrobikandidaattien ilmaantumisen seuraaminen jätteistä, maaperästä ja vesistä.
- Mikrobiologiset tutkimukset taudin aiheuttajakandidaattien rakenteiden ja tartuttavuusominaisuuksien selvittämiseksi.
- Rokotteiden ja hoidon kehittäminen.

Olennaista on kansainvälinen yhteistyö: tutkijaverkostot, vapaa tiedonvaihto ja riittävä rahoitus, tutkijan vapaus ja vastuu.

Miten saadaan rahat riittämään terveydenhuollon tarpeisiin?

Koska yhteisten voimavarojen rajoittamaton käyttö huonontaisi ajan myötä kaikkien terveydenhuoltopalveluja tarvitsevien tilannetta, on tehtävä valintoja. Tätä kutsutaan priorisoinniksi.

Hoitoratkaisuissa mikään muu priorisointi ei ole eettisesti hyväksyttävää kuin sairauteen, hoidon tarpeeseen ja hoidon vaikuttavuuteen kohdistuva. Samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla ja erilaisia eri tavalla. Tästä seuraa, että kaikki kansalaisten hoitoa rajoittavat säännöstelypäättökset tehdään etukäteen siten, että ne koskevat kaikkia.

Priorisointi terveydenhuollossa herättää monta sellaista kysymystä, jotka sopisivat keskustelun aiheeksi tulevaisuusvaliokunnille.

- Onko priorisointi eettisesti hyväksyttävää?
- Mitä voidaan oppia kansallisista priorisointihankkeista? Esimerkkeinä Norja, Ruotsi, Tanska, Hollanti, Israel, Uusi-Seelanti, Oregonin osavaltio Yhdysvalloissa.
- Minkälaisia kokemuksia priorisoinnista on matalan tulotason maissa?
- Lisäksi tärkein kysymys terveyden edistämisessä: mikä on tarpeen ja mistä voidaan luopua?

Miten varmistetaan, että terveydenhuollon palveluvalikoima koostuu sellaisista terveydenhuollon menetelmistä, jotka ovat kustannusvaikuttavia, turvallisia, vastaavat yhdenvertaisesti koko väestön lääketieteellisesti perusteltuihin tarpeisiin ja joita on taloudelliset resurssit huomioiden mahdollista tarjota?

Taina Mäntyranta ja Tuija Kumpulainen (STM)

Kimmo Pietiläinen, kirjakustantaja, suomentaja: Globalisoituvan viestinnän näkökulma

Mitä tapahtuu globalisaatiolle?

Globalisaation ensimmäinen vaihe alkoi 1870-luvulla ja se päättyi oikeastaan vasta toiseen maailmansotaan, kun ensimmäisen maailmansodan rauhansopimus ei ratkaissut sotaan johtaneita ongelmia lopullisesti.

Oli kuitenkin syntynyt globaaleja viestintäverkkoja ja globaaleja kuljetusverkkoja raaka-aineille, tuotteille ja ihmisille. Aineellisen vaurauden määrä kasvoi räjähdysmäisesti. Vaurauden seurauksena historia on muuttunut talouden historiaksi. Niistä syntyi globalisaation toinen aalto toisen maailmansodan jälkeen. Talous hallitsee maailmantapahtumia ja on muutosten käyttövoima.

Uusi globalisaatio näytti johtavan maailmanlaajuiseen harmoniaan, mutta kaikki valtiot eivät pystyneet luomaan pohjoisten teollisuusmaiden ratkaisua. Valtiot jakautuivat köyhiä raaka-aineiden tuottajiksi ja rikkaita tavaroiden tuottajiksi. Silti maailman unohtuneet syrjäseudut ovat vähentyneet.

Teknologia ja sen tarpeet ohjaavat aineellisen vaurauden kasvua. Yhä useammat koulutetaan yhä uudempiin tehtäviin, jotta aikaisemman varaan voidaan rakentaa. Myös markkinatalous on rakentunut siten, että kansan kannattaa suunnata varallisuuttaan teknologiaan perustuvan vaurauden kasvuun.

Usein hallinnot eivät ole osanneet ohjata talouden kehitystä siten, että se varmistaa vaurauden, mahdollisuuksien ja tasa-arvon kehityksen tai jatkumisen, mikä on johtanut turvattuuteen ja tyytymättömyyteen.

Globalisaation kausi on myös tuottanut aikaisempia julmempia ja raaempia tyrannioita, jota ovat saaneet voimansa vaurauden kasvusta.

Talouteen keskittyvässä historiassa keskeinen rahoitusjärjestelmä perustuu dollariin ja muihin suuriin varantovaluuttoihin, lähinnä euroon ja jeniin. Maksujärjestelmä (SWIFT) on globalisaation ydin, ja ulkomaankaupat tehdään sillä.

Nyt toinen globalisaatio näyttää tulevan tiensä päähän. Muiden kuin länsimaiden asenne nykyiseen vallan jakoon ja rahoitukseen on katkera, ellei suorastaan vihamielinen. Kiina, Intia ja Venäjä etsivät asemaansa rahoitus- ja varantovaluuttana toistaiseksi vähäisin tuloksin. Rahan uudet muodot eli kryptovaluutat vähentävät ja kenties poistavat välittävien pankkien tarpeen. Facebookin kaltaiset yritykset laskevat liikkeelle omia kryptovaluuttojaan keskuspankkirahan rinnalle.

Miten internet otetaan ihmiskunnan haltuun eliminoimalla sen haitat kuitenkin tuhoamatta sen hyviä puolia?

Internet ja siihen liittyvät uudet, vahvat teknologiat muuttivat tiedon, viestinnän ja ihmissuhteiden maailman. Sitä pidettiin tiedon vapauttajana, sananvapauden vahvistajana, ihmisten yhdistäjänä, kaupallisen maailman demokratisoijana ja niin edelleen. Näistä monet ilmiöt ovat toteutuneet.

Niiden rinnalle on kuitenkin syntynyt uusia, ennakoimattomia ilmiöitä, joiden kaikki piirteet eivät ole myönteisiä. Ne perustuvat tietämättömyyden hyväksyntään, toimivat monin tavoin epäeettisesti ja epädemokraattisesti ja ovat vaarallisia.

Internet mahdollistaa aineiston keräämisen kaikesta internetissä tapahtuvasta. Sen varassa on syntynyt jättimäisiä monopoleja kuten Google, Facebook ja Amazon, jotka hallitsevat omia alojaan, estävät niillä kilpailun ja kehittävät niitä omien etujensa mukaan. Ne ovat muuttamassa esimerkiksi vähittäiskauppaa ja elokuva-, musiikki- ja kirja-aloja perusteellisesti usein kyseenalaisin, aloilla aikaisemmin toimineiden etujen vastaisin keinoin. Ne vaarantavat kansalaisten yksityisyyden kaltaiset perusoikeudet toimintansa ensisijaisella motiivilla: voiton tavoittelulla.

Internet mahdollistaa valtiolle kansalaisten ja yksilöiden valvonnan ja seurannan sekä valtion etujen mukaisen toden tai valheellisen informaation levittämisen sekä kotimaassa että muualla. Seuraukset ovat usein haitalliset. Miten valtio voi säännellä valvontateknologiaa, jolla se itse valvoo kansalaisiaan?

Internet on myös muuntamassa yhteiskunnan rakenteita. Se yhdistää aikaisemmin yksinäiseen toimintaan rajoittuneet toimijat maailmanlaajuisiksi ryhmiksi, jotka vahvistavat ja kärjistävät käsityksiään usein koko yhteiskunnan kannalta haitallisin seurauksin. Näitä ovat rokotevastaisuus sekä erilaiset salaliittoteoriat ja vastaavat, jotka ovat muuttamassa tietämisen luonnetta. On syntynyt runsaasti nopeasti leviäviä ilmiöitä ja käsitteitä, jotka vaikuttavat niiden kohteeksi joutuneiden elämään, kuten cancel- ja incel-kulttuurit, valetieteeseen perustuvat terveyskulttuurit, ihmisten häpäiseminen eri tavoin ja poliittiset ja muunlaiset ääriyhmät. Kaikki perustuvat tavalla tai toisella internetin mahdollistaman valetieteen, omien käsitysten ja valheiden keskittyneeseen, asiantuntijamaiseen käyttöön.

Internet myös mahdollistaa salaisen, maailmanlaajuisen rikollisen toiminnan esimerkiksi huumekaupassa ja lapsipornossa.

Lisäksi internetin käyttövoima on sähkö, jonka tuotanto lisää hiilidioksidipäästöjä. Arvioiden mukaan internetiin liittyviin toimintoihin käytetty energia on noin 7 prosenttia globaalista sähkökulutuksesta.

Miten kirja pelastetaan?

Kirja on ihmisen sivistyksen fyysinen ilmentymä. Gutenbergin kirjapaino avasi tiedon mustan laatikon ja toi kirjan kansan käsiin. Kirja loi edellytykset nykyiselle maailmalle ja sen uusille teknologioille säilyttämällä ja levittämällä niiden edellyttämän tiedon.

Uudet teknologiat etsivät synnyttyään uusia sovelluksia, asioita, joita niiden suunnittelijat eivät nähneet tai edes kuvitelleet. Kirjakin kohtaa tämän prosessin, jonka tavoite on syrjäyttää vanha teknologia. Kirjasta tehdään elektronisia versioita, jotka ovat edelleen kirjoja, mutta ne muuttavat ja mahdollisesti rapauttavat kirjan aikaisemman merkityksen.

Oppikirjat ovat nykyään elektronisia. Kirjaksi esineellistynyt tieto on nyt sähköisessä muodossa uudessa mustassa laatikossa. Tällaista kirjaa ei voi omistaa, vaan sillä on ajallisesti rajoitettu käyttöoikeus. Salasanatkin voivat unohtua. Teknisesti taitavat toimijat pilkkaavat niitä, jotka omaksuvat uutta hitaammin, mikä vähentää kirjan sisällön merkitystä.

Kirja viihteellistetään yhdistämällä se sovelluksiin, videopeleihin, virtuaalisiin maailmoihin ja jatkuvana virtana ilmaantuviin uusiin digitaalisiin formaatteihin, joilla uuden teknologian tuotteistajat hankkivat omaisuuksia.

Äänikirja ulkoistaa lukemisen. Äänikirja ei kuitenkaan ole kirja, vaan äänite. Äänitettä ei lueta, vaan sitä kuunnellaan, jolloin sisältö pinnallistuu ja lukijoiden keskittymisaika lyhenee. Äänitettä käytettäessä voidaan tehdä muutakin eli multitaskata, mikä levittää huomiokyvyn yhdestä asiasta useampaan. Valmius perusteelliseen paneutumiseen katoaa suurelta osalta kansasta. Lisäksi äänitettä kuuntelemalla kukaan ei opi lukemaan, ja lukemisen hyvät puolet menetetään.

Lukijat lukevat, mitä algoritmit heidän eteensä panevat. Klikkitalous määrittää luettavaksi tarjotun sisällön, ja tämä talous määrittää sen lyhyeksi, viihteelliseksi, mukaansa tempaavaksi ja alati vaihtuvaksi. Lukijan ajasta käydään ankaraa kilpailua. Se ei suosi syvällistä paneutumista.

Kirjan jakelu keskittyy entisestään ja osan nimekkeistä saa vain tietyltä laitteelta, kuten elokuville ja musiikille on käymässä.

Kirjojen kirjoittajien ansaintafilosofiat muuttuvat perusteellisesti.

Uudet teknologiat mahdollistavat myös uudenlaisen kirjoittamisen ja uudenlaiset kirjoittajat. Omakustannekirjallisuuden tapaan on epävarmaa, nouseeko tällä tavalla merkittävää ajattelua.

Kirjaa kuitenkin tarvitaan. Joidenkin asioiden, myös lukemisen, oppiminen edellyttää perusteellista ja pitkäkestoista paneutumista. Osa ihmisistä on siihen valmis, ja yhteiskunnan ylläpito edellyttää sitä. Perinteinen kirja on heidän välineensä.

Perinteinen kirja synnyttää uuden, asioihin paneutuneen eliitin, ja kun lukutaito surkastuu, kirjasta tulee jälleen musta laatikko.

Minna Ruckenstein, apulaisprofessori: Digitalisoituvan yhteiskunnan näkökulma

Minna Ruckenstein, professori, Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto

Johdatus

Automaattinen päätöksenteko ja laajemmin tekoäly ovat olleet tulevaisuusvisioiden keskiössä eri puolilla maailmaa. Tekoäly määritellään lukuisin eri tavoin, ja tässä yhteydessä viittaan Euroopan komission määritelmään. Sen mukaan tekoälyksi nimitetään ihmisten suunnittelemaa järjestelmää, jotka pyrkivät asetettuihin tavoitteisiin ja parhaaseen toimintatapaan keräämällä, tulkitsemalla ja prosessoimalla digitaalista aineistoa. Tekoälyn avulla halutaan tehostaa itseohjautuvuutta, työn organisointia ja yhteiskunnan toimintoja.

Tulevaisuusvisioiden suuret lupaukset eivät ole toteutuneet, mutta kehitystyöstä alkaa hahmottua toteuttamiskelpoisia tapoja uudistaa yhteiskuntaa. Digitaalisten julkisten palveluiden edelläkävijänä Suomi voi osallistua kansainväliseen keskusteluun aloitteilla, jotka perustuvat täällä tehtyyn kehitystyöhön. Ikääntyvässä, harvaanasutussa ja digitaalisesti kehittyneessä maassa automaattinen päätöksenteko ja hyvin toteutetut algoritmiset järjestelmät voivat tukea julkisen sektorin työn tuottavuutta, kestävästä resurssien käyttöä ja osallistavia palveluita. Ideaalitapauksessa algoritmiset järjestelmät yhdistävät koneiden vahvuudet ja ihmisvahvuudet. Hyvien kehityskulkujen tukemiseksi on luotava yhteistä näkemystä siitä, miten näitä vahvuuksia voisi yhdistää ja näin vahvistaa yhteiskunnan toimintojen oikeudenmukaista ja vastuullista perustaa. Nimenomaan yhteisiä arvoja, kuten avoimuutta ja tasa-arvoa, korostamalla Suomi voi asemoitua automatisaatiota koskevan keskustelun eturintamaan Euroopassa ja sen ulkopuolella.

Esitän seuraavassa viisi toisiinsa liittyvää kysymystä, joita pohditaan johtamassani Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa REPAIR-hankkeessa. Niiden yhteisenä tavoitteena on tuoda esille teknologiakehityksen sosioteknistä luonnetta. Digitaalisten järjestelmien tukemana edistetään myös käsityksiä kuluttajasta, kansalaisesta, yhteiskunnallisista arvoista, osallisuudesta ja yhteistoiminnan muodoista, organisoitumisen tavoista ja koko yhteiskunnasta.

Miten ohjata ja käyttää automaattista päätöksentekoa ja tekoälyä tavalla, joka tukee hyvinvointiyhteiskunnan tavoitteita ja arvoja?

Teknologian kehittämistä ajatellaan edelleen liian kapea-alaisesti, eikä teknologian poliittista ja yhteiskunnallista merkitystä tunnisteta. Kansainvälisessä työnjaossa Euroopan unioni on ryhtynyt luomaan eettisen tekoälyn standardeja ja reilumpaa datavetoista markkinaa. Käsitys teknologiasta yhteiskunnasta irrallisena saarekkeena on murentunut. Tekoälyyn ja datayrityksiin liittyvä sääntely tunnistaa teknologiaan liittyvät

riskit jaettujen arvojen ja digitaalisen suvereniteetin uhkana. Dataa ja algoritmeja hyödyntävien yritysten tuottamat ongelmat ovat hyvin tiedossa: on kohdistettu sääntelyä ja valvontaa avoimuuden ja yksityisyyden puutteeseen sekä julkisen keskustelun polarisoitumisen syvenemiseen.

Suomesta on viime vuosina tullut julkisen sektorin organisaatio- ja sääntelymallien uudistaja ja kehittäjä. Arvoja tukeva teknologiakehitys vaatii laajaa yhteistyötä, joka ottaa huomioon yhteiskunnalliset, organisatoriset, oikeudelliset ja inhimilliset näkökohdat. Tietosuoja- ja avoimuusvelvoitteiden ohella on hahmoteltu eettisiä periaatteita riskien vähentämiseksi ja myönteisen kehityksen tueksi. Julkilausuttuna tavoitteena on ollut johdonmukaisesti tukea yhteiskunnan avoimuutta, tasa-arvoa ja kansalaisten yksityisyyttä ja osallisuutta. Tietopoliittiset aloitteet korostavat myös informaation liikkeiden ja henkilötiedon käsittelyn yhteiskunnallista ulottuvuutta.

Sääntely luo yhteisiä pelisääntöjä, mutta tärkein työ yhteiskunnan rakentamisessa tehdään paikallisesti. On harhaanjohtavaa puhua vastuullisesta tai eettisestä tekoälystä, koska tekoäly itsessään ei edistä toivottavia käytäntöjä. Vastuullisuuteen tarvitaan erilaisten tietovirtojen ja vuorovaikutuksen muotojen huolellista yhteensovittamista ja eri osapuolten tavoitteiden arviointia. Tämän tavoitteen tukemiseksi tarvitaan inspiroivia ja opettavaisia esimerkkejä, jotka osoittavat, kuinka digitaalisia palveluita ja dataohjautuvuutta voidaan käyttää edistämään suotuisaa yhteiskunnallista kehitystä. Teknologia-keskustelussa pitäisi ylipäättään operoida enemmän konkreettisilla esimerkeillä, jotta ihmiset ymmärtäisivät, mistä milloinkin puhutaan. On eri asia kehittää palveluja terveelle työssäkäyvälle kuin iäkkäälle ihmiselle, jonka kädet vapisevat ja näkökyky on heikentynyt.

Yhdenvertaisuuden näkökulmasta digitaalinen uudistustyö on tehtävä erityisen huolella, koska yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevat voivat jäädä näissä muutoksissa ilman riittävää huomiota. Yksi keskeinen kysymys on, kuinka tunnistaa ne ihmiset, jotka edelleen tarvitsevat toisen ihmisen huolenpitoa ja miten suunnitella palveluprosessit tavalla, joka ottaa tämän lähtökohdaksi. Oikeudenmukainen ja vastuullinen digitaalinen yhteiskunta ei voi olla vain erilaisissa julistuksissa toistuva mantra, vaan sitä on edistettävä aktiivisesti tasa-arvoa edistävien käytäntöjen avulla. Tarvitaan konkreettista tekemistä, joka ratkaisee palvelujärjestelmän tunnistettuja heikkouksia. Usein on kyse tiedon jakamiseen ja kohdentamiseen liittyvistä puutteista, joiden ratkaisemisessa voi olla hyötyä automaattisesta päätöksenteosta. Tämä ei välttämättä vaadi uusinta teknologiaa. Pandemia-ajan menestykseksi nousi Omaolo-palvelun koronaoirearvio, jonka taustalla olevaa päätöksentekoprosessia kehitettiin tautitilanteen mukaan.

Miten ylläpitää ja vahvistaa yhteiskunnallista luottamusta algoritmien aikakaudella?

Suomi on toistuvasti maailman kärjessä, kun yhteiskunnallista luottamusta arvioidaan ja mitataan. Meillä on totuttu siihen, että valtio suojaa kansalaista ja yhteiskunnan institutionaalista perustaa. Suomessa vallitsee myös poikkeuksellinen luottamus viranomaisten harjoittamaan aineistojen keräämiseen, joka tukemana uusia aloitteita voi viedä eteenpäin. Kansalaiset eivät ole lähtökohtaisesti epäluuloisia tiedonkeruuta tai digitalisaatiota kohtaan.

Luottamusta ei voi pitää itsestään selvänä ja siihen kohdistuvat paineet tulee ottaa vakavasti. Hyvinvointiyhteiskunnan näkökulmasta digiajan jättiyritykset vaikuttavat varsin piittaamattomilta yhteiskunnan eriarvoistumista ja polarisoitumista kohtaan. Ne voivat toiminnallaan aiheuttaa tai vahvistaa kielteisiä sosiaalisia seurauksia, esimerkiksi heikentää demokraattisia prosesseja, vahvistaa eriarvoisuutta ja syventää köyhyyttä. Demokratian näkökulmasta Facebook on tunnistettu erityisen huolestuttavaksi esimerkiksi, mutta muitakin yrityksiä luonnehtii avoimuuden puute, joka sotii avoimen yhteiskunnan keskeisiä arvoja vastaan. Algoritmien hyödyntäminen tiedon analyysissä ja kohdentamisessa tuottaa uudenlaista läpinäkyvättömyyttä, kun yritykset eivät välttämättä osaa edes itse kertoa, miksi algoritmit edistävät tiettyjä toimintatapoja.

Luottamusta ylläpitävät käytännöt ja infrastruktuurit havaitaan usein vasta silloin, kun ne eivät toimi halutulla tavalla. Tämä tarkoittaa, että luottamus tulee näkyväksi sen vajeissa. Siksi digitaalinen ympäristö vaatii proaktiivista otetta, jossa on tärkeää tunnistaa ympäristön haavoittuvuudet ja digitalisaation vaatima ihmistyö. Hyvänä esimerkkinä on viime vuosien julkinen kuuhunta sosiaali- ja terveystalveissa käytettävien tietojärjestelmien ympärillä. Arkiset kokemukset tietojärjestelmien sietämättömyydestä ovat tuttuja julkiselta sektorilta esimerkiksi vankiloista, terveyskeskuksista ja oppilaitoksista. Tietojärjestelmät eivät ole tukeneet tapaa, jolla ihmiset tekevät päivittäistä työtä. Keskustelua teknologioista tulisi käydä analysoimalla näissä järjestelmissä tunnistettuja vahvuuksia ja heikkouksia. Näin jo tehdystä työstä voitaisiin oppia aiempaa enemmän.

Miten tunnistaa digitaalisen ympäristön haavoittuvuudet?

Psykoterapiaklinikka Vastaamon tietomurto vahingoitti tuhansia potilaita ja paljasti digitaalisen ympäristön riskejä ennennäkemättömällä tavalla. Tietoturvan ideana on, että jos teknologiaa päivitetään riittävästi ja käyttäjiä koulutetaan asianmukaisesti, riskit voidaan minimoida. Aukottomien tietojärjestelmien rakentaminen on kuitenkin erittäin vaikeaa. Yksi tapa tehdä järjestelmistä paremmin ennakoitavia on tutkia syvällisesti, millaisia kytköksiä ne synnyttävät eri toimijoiden välille. Vastaamoa koskevassa keskustelussa on jäänyt vähälle huomiolle, että psykoterapiaklinikalla hoidettiin julkisten terveyspalveluiden lähetteellä vakavista mielenterveysongelmista kärsiviä ihmisiä. Kyseessä ei siis ollut yksinomaan tietoturvan pettäminen vaan haavoittuvassa asemassa olevien kansalaisten suojelun epäonnistuminen.

Yhteiskunnan haavoittuvuudet ja niistä seuraavat korjaustarpeet tunnistava näkökulma opettaa liikkumaan yhteiskunnan eri sektoreilla ja tutkimaan samankaltaisia kehityskulkuja ja riskejä. Yksi keskeinen ongelma, joka lisää terveydenhuollon, energiasektorin, vakuutustoiminnan, rahoituksen, sosiaalipalveluiden ja hyvinvointipalveluiden haavoittuvaisuuksia, on erilaisten toimijoiden yhteensovittamisen ja valvonnan vaikeus. Näin oli esimerkiksi Vastaamon tapauksessa. Digitaaliset järjestelmät vaativat uudenlaista valpautta sen suhteen, millaisia kytköksiä ne luovat. Erilaiset epävarmuudet ovat teknologisoituvan yhteiskunnan piirre, josta ei tulla pääsemään eroon – usein niitä työstietään ja siedetään pikemminkin kuin hallinnoidaan tehokkaasti. Sen sijaan, että pyritään rakentamaan valvontayhteiskuntaa, olisi tärkeää pyrkiä sellaisiin kytköksiin, joissa yhteiskunnallista luottamusta voi toteuttaa. Keskustelussa tulisi ottaa huomioon, että samat kytkökset, jotka tuottavat yhteiskuntaan tehokkuutta, voivat tuottaa myös ongelmia.

Miten tunnistaa automaation vaatima ihmistyö?

Julkisella sektorilla on otettu käyttöön chattibotteja, joiden tavoitteena on käydä yksinkertaista keskustelua asiakkaiden kanssa. Botit ohjelmoidaan vastaamaan asiakaspalvelussa toistuviin kysymyksiin. Hyvin toimiessaan botit helpottavat puhelinpalvelun ruuhkaa, kun kysymykset tulevat sujuvasti vastatuiksi. Yllättäviin tapahtumiin – esimerkiksi pandemian, Brexitiin tai Ukrainan sotaan – botit eivät kuitenkaan osaa itsenäisesti reagoida, vaan niitä on koulutettava. Tämä tarkoittaa, ettei ihmistyön tarve katoa. Se muuttuu muotoaan. Automatisoituja julkisia palveluita on tuettava inhimillisillä tukijoukoilla.

Usein tekoälyn esitetään toimivan ikään kuin itseksensä, ilman ihmisen ohjausta, vaikka tyypillisesti sen taustalla tai rinnalla on ihmistyötä. Näkymättömiin jäävän ihmistyön näkyväksi tekeminen on tärkeää, jotta siihen voidaan ohjata tarvittavat resurssit. Yhteiskunnan palveluiden kehittämisessä tämä on erityisen tärkeää. Asiantuntijat voivat nähdä teknologian hyödyt, ja he ovat valmiita testaamaan ja kokeilemaan uusia systeemejä. Esimerkiksi terveydenhuollossa tekoäly voi edesauttaa sairauksien diagnosointia tai avustaa lääkäreitä kliinisessä päätöksenteossa. Tekoäly oppii kaavamaisuuksia laajoista aineistoista, esimerkiksi sähköisistä potilaskertomuksista, joita voidaan käyttää hoidon tai hoitoprosessien suunnittelussa. Näin voidaan parantaa hoidon turvallisuutta ja organisaation toimintojen seuranta. Kunnianhimoisemmat projektit edellyttävät kuitenkin erilaisten tietovirtojen yhdistämistä, esimerkiksi potilaiden tuottaman tiedon tuomista asiantuntijatiedon rinnalle. Tällaisen työn tueksi tarvitaan pitkäjänteisiä yhteistyöprojekteja. Potilaiden luottamusta tukevat ratkaisut, joissa on otettu huomioon myös tieto potilaan kokemuksista.

Suomalaiset esimerkit voivat tuoda esille työntekijöiden näkökulmaa. Siihen voi liittyä esimerkiksi digitaalisiin aineistoihin liittyvää työtä – datatyötä. Suomessa tehty pilotti, jossa vangit kouluttivat tekoälyä, on jo herättänyt kansainvälistä huomiota. Tulevaisuuden hahmottelun näkökulmasta on olennaista, että tekoälyjärjestelmät vaativat toimintojen huolellista yhteensovittamista. Järjestelmät eivät ole kerralla valmiita, vaan ne vaativat säätämistä, korjaamista ja uusimista. Tämä edellyttää näkökulman painopisteen siirtämistä prosessuaalisempaan suuntaan. Ihmisen ja koneen välistä yhteistoimintaa on ymmärrettävä erilaisista aikajänteistä käsin ja aiempaa laajalaisemmin.

Miten oppia tehdyistä virheistä?

Suomessa on tehty julkisella sektorilla valtavasti erilaisia digitalisaatioprojekteja ja -kokeiluja. Valitettavasti niissä tehdään samoja virheitä yhä uudelleen. Ihmisenäkökulmaa ei edelleenkään oteta tarpeeksi huomioon. Digitalisaation vaatimaa ihmistyötä ei resursoida tarpeeksi. Julkista sektoria käytetään teknologioiden testialustana, josta voi olla vähän hyötyä itse isäntäorganisaatiolle. Sivuraiteille eksymisiä ja lopahtaneita projekteja tulisi analysoida huolellisesti, jotta epäonnistumisia voitaisiin ennakoida. Tämä ei edellytä pilkuntarkkaa projektiohjausta vaan hyvien käytäntöjen huolellista dokumentointia ja arviointia. Kansainvälisessä keskustelussa Suomessa tehtyä työtä voisi tuoda esille sekä onnistuneiden että epäonnistuneiden esimerkkien avulla. Epäonnistumisissa olennaista ei ole se, kuka on epäonnistunut, vaan millaisista syistä epäonnistumiset tapahtuvat. Epäonnistumisten jaetun logiikan tunnistaminen on olennaista. Näin epäonnistumisistakin voi käydä rakentavaa keskustelua.

Erityisesti julkisen ja yksityisen sektorin yhteishankkeissa olisi tutkittava ja testattava, mikä toimii, kun organisaatiot rakentavat ja uudistavat automaattisia järjestelmiä. Näin voi etsiä myös askelmerkkejä tehokkaaseen, oikeudenmukaiseen ja vastuulliseen digitaaliseen yhteiskuntaan.

Epäonnistumisia voi myös peilata suhteessa yhteiskunnallisiin tavoitteisiin. Ei ole epäilystä, etteikö teknologiaa voisi käyttää ympäristöongelmien ratkaisuihin. Samanaikaisesti teknologiat kuitenkin myös tuottavat ongelmia. Digitaalisilla teknologioilla on konkreettisia ympäristövaikutuksia tarvittavien metallien, elektroniikkajätteen ja laskentakapasiteetin vaatiman energian muodossa. Ympäristökysymysten tuominen tulevaisuusvisioiden keskiöön loisi uskottavamman perustan teknologian ja hyvinvoinnin väliselle suhteelle. Tämä vaatii kaavamaisesta tulevaisuusajattelusta irtautumista ja uuden opettelua. Tehtävä ei ole helppo, koska yhteiskunnallisesta visioinnista on tullut teknologiatulevaisuuksien visiointia. Kiinnittämällä huomio teknologiakehityksen sosioteknisiin ulottuvuuksiin, tulevaisuutta voi ajatella toisin: yhteisesti tuotettuna, arjessa ja organisaatioissa. Tulevaisuustyön lähtökohdaksi voi ottaa ennakoivat toiminnan ja ajattelun tavat, jotka jo tuottavat tulevaisuutta.

Heikki Saxen, tutkija: Bioetiikan näkökulma

Heikki Saxén, FT, bioetiikan tutkija, Tampereen yliopisto ja Bioetiikan instituutti

Johdatus

Käsittelen artikkelissa teknologian eettistä kehitystä erityisesti oman tutkimusalan eli bioetiikan tiedonalan näkökulmasta. Bioetiikka on lääke-, terveys- ja biotieteiden eettisiä, moraalisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevä tiedonala, jolle on erityisen keskeistä moniäänisyyden ja -arvoisuuden vaaliminen. Ala sijoittuu siis samoilte suunnille kuin esimerkiksi lääke- ja hoitotieteen eettiset traditiot, mutta painottaen näihin nähden vielä voimakkaammin erilaisten näkökulmien välistä keskustelua ja yhteensovittamista.

Käsittelen artikkelissani kolmea teknologian etiikan kannalta nähdäkseni tässä yhteydessä erityisen olennaista teemaa, jotka liittyvät *genetiikkaan, tekoölyyn sekä uuden teknologian aiheuttamaan kustannusten nousuun*. Alleviivaan erityisenä näkökulmana viimeistä, kustannusten nousua koskevaa teemaa, joka kulkee oikeastaan koko tekstini läpi. Esitän myös suuntaa antavia jatkokysymyksiä, joita nähdäkseni olisi tärkeää nostaa esille pyrittäessä vastaamaan tähän punaisena lankana kulkevaan teemaan. Painotan tältä osin totuttuihin institutionaalisiin vastauksiin nähden pikemmin toisentyypisiä, humanistisia lähtökohtia – siis esimerkiksi pikemmin kulttuuriteemoihin liittyvää tutkimus- ja kehitystyötä erilaisten priorisointielinten pohtimisen sijaan.

Miten genetiikan uudet askeleet voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?

Geenitiedon, -tutkimuksen ja -teknologian saralla on tunnetusti otettu viime vuosina merkittäviä harppauksia eteenpäin niin kasvien, eläinten kuin ihmistenkin suhteen. Toisaalta geenitiedon tarkkuus ja tuottamisen tehokkuus ovat selkeästi kasvaneet, toisaalta taas ylipäänsä tiedonkäsittely on kehittynyt voimakkaasti, mikä kaikki havainnollistuu hyvin Suomeenkin viime vuosina perustetuissa biopankeissa. Biopankeissa tarkoituksena on kerätä yhteen laajoja, ihmisten terveyteen liittyviä näyte- ja tietokokonaisuuksia – joiden keskiössä on geenitieto – ja hyödyntää näitä tietomassoja tehokkaan analytiikan keinoin ainakin toistaiseksi ensisijaisesti lääketieteellisessä tutkimuksessa mutta tulevaisuudessa myös muutoin, erityisesti terveydenhuollossa.

Yhtä lailla geenitiedon teemojen kehityksen rinnalla ovat kehittyneet keinot soveltaa uutta tiedettä ja teknologiaa, mistä erinomaisena esimerkkinä mainittakoon uudet geenimuokkausteknologiat. Niiden avulla on mahdollista muokata erittäin tarkasti kaikkien elollisten olentojen perimää. Ihmisten kohdalla tämä tarjoaa periaatteessa mahdollisuuksia paitsi sairauksien parantamiseen ennen näkemättömillä tavoilla myös ihmisten paranteluun tavanomaista paremmiksi, mahdollisesti jopa niin, että muokkaukset periytyvät tuleville sukupolville.

Sanomattakin on selvää, että nämä uudet askeleet nostavat esille tarpeen vähintäänkin esimerkiksi riskienhallinnan pohdintaan tai tietosuojateemojen käsittelyyn, koska geenitieto on erityisen herkkää terveystietoa – unohtamatta luonnollisesti laajempia maailmankuvallisia keskusteluja näiden aihepiirien äärellä. En kuitenkaan jatka tässä kirjoituksessa syvemmin näihin kysymyksiin, vaan suosittelen johdatuksena näihin teemoihin tutustumaan tulevaisuusvaliokunnan aiemmin tilaamaan *Geeniteknologia*-julkaisuun (Tulevaisuusvaliokunta 2018), jossa itsekin olen mukana yhtenä kirjoittajista.

Koska otsikossa kysymykseni genetiikan uusien askelten osalta koski erityisesti näiden askelten *yhteiskunnallista* haltuun ottamista, onkin tärkeää mielestäni kääntää katse genetiikan parista suoraan nousevista kysymyksistä myös yhtä lailla olennaiseen, viitekehystä koskevaan teemaan – siis arkisempaan, mutta usein sitäkin keskeisempään ja myös hyvin akuuttiin yhteiskunnalliseen kysymykseen *kustannuksista*.

Missä ovat todelliset hyödyt?

Genetiikan läpimurtoihin liittyy kiistatta merkittävän, todellisen potentiaalin ohella usein myös paljon niin sanottua hypeä eli läpimurtojen merkityksen ylikorostamista. Esimerkiksi niin sanottu yksilöllistetty lääketiede (*personalized medicine* tai *precision medicine*) on jo vuosikymmeniä kietoutunut lupauksiin ”syöväen poistamisesta maailmasta” ja muihin vastaaviin suuriin julistuksiin.

Ydinajatuksena on ollut, että erityisesti geneettisen profiloinnin ja täsmälääkkeiden avulla voitaisiin kutakin potilasta hoitaa yksilönä ennen näkemättömällä teholla, siinä missä perinteisessä lääketieteessä on pikemmin hoidettu yleisemmin ottaen potilasryhmiä. Tämä lupaus on tähän mennessä käytännössä tuonut joillekin potilaille merkittäviä hyötyjä, osalle marginaalisia hyötyjä, ja ennen kaikkea väestötasolla tulokset ovat toistaiseksi olleet varsin laihoja vuosikymmenestä toiseen.

Kuitenkin yksilöllistetyn lääketieteen kehitykseen on kaiken aikaa käytetty merkittäviä panostuksia, mikä on yhdessä tulosten kanssa luonnollisesti ongelmallista. Tämä voidaan tosin paljolti nähdä perusteltuna myös yleisen lääketieteellisen kehityksen tukemisen kannalta.

Huolestuttavampaa kustannusten näkökulmasta onkin pikemminkin se kehitys, jossa näin kehitetyt täsmälääkkeet ja -hoidot tulevat osaksi terveydenhuollon valikoimaa nähdäkseni usein ilman riittävän avointa ja monipuolista harkintaa ja asian yleistä tiedostamista. Voi kysyä, onko esimerkiksi 50 000 euroa vuodessa maksavan lääkkeen osittain antama lisähyöty perusteltua tavanomaiseen tilanteeseen nähden, kun otetaan huomioon terveydenhuollon muut ja alati voimistuvat kustannustarpeet.

Miten eteenpäin?

Keskeinen ja oikeastaan akuutein haaste onkin nähdäkseni näin ollen kehittää genetiikan uusiin askeliin liittyviin hyötyihin ja kustannuksiin paikantuvaa yhteiskunnallista pohdintaa ja vastaamismekanismeja, missä luontaisesti usein ensimmäisenä esille nousevana teemana on erilaisten institutionaalisten priorisointirakenteiden kehittäminen. En silti jatka tähän teemaan tässä lausunnossa syvemmin, vaan ohjaan lukijan perehtymään esimerkiksi tulevaisuusvaliokunnalle aiemmassa asiantuntijalausunnossani tähän liittyen esille nostamiini seikkoihin (Saxén 2019a).

Haluankin pikemminkin korostaa, että – kuten jo mainitsin – toivoisin tällaisten perinteisempien institutionaalisten pohdintojen sijaan ennemmin tässä vaiheessa *humanististen* teemojen esille nostamista näiden kustannuskysymysten osalta, mihin palaan tarkemmin tekstini loppupuolella.

Miten tekoälyn uudet askeleet voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?

Omalla tutkimusalueellani bioetiikassa, siis tyypillisesti lääketieteellisen tutkimuksen ja terveydenhuollon saroilla, on tekoälytutkimuksen ja -teknologioiden voimakkaista uusista kehityskaskelista uumoiltu genetiikan tapaan merkittävää murrosta tunnetusti jo moneen otteeseen viime vuosina – esimerkiksi sairauksien entistä tarkemman diagnostiikan muodossa. Samalla yhtä lailla genetiikan tapaan pinnalla ovat olleet esimerkiksi riskienhallinta ja tietomassoihin liittyvät teemat kuten tietosuojakysymykset. En lähde tässä artikkelissa kuitenkaan avaamaan näitä teemoja itsessään sen syvemmin, sillä tulevaisuusvaliokunnan työskentelyssä nämä teemat ovat olleet viime aikoina kohtuullisen hyvin esillä ja muutenkin ne ovat jo yleisesti varsin tunnettuja perustasolla.

Entä hyötypohdinta ja miten eteenpäin?

Tekoälyn teemoihin voi kaikkineen nähdäkseni soveltaa pitkälti samaa tulkintakehystä yhteiskunnallisesti ajatellen kuin aiemmin genetiikan kohdalla. Yhtä lailla siis teemaan liittyvät lupaukset ovat tavanneet olla suuria, ja niillä on ollut monesti tapana vähintäänkin ottaa etumatkaa todellisuuteen nähden.

Esimerkiksi IBM:n kehittämän Watson-tekoälyn luvattiin jo vuosia sitten mullistavan monen muun saran ohella terveydenhuollon ja lääketieteen maailman, mutta huolimatta mittavista panostuksista on käynyt toisin ja hanke on ollut merkittävässä vastatulessa, kuvaavasti tämän lausunnon kannalta esimerkiksi juuri genetiikkaan liittyen (New York Times 16.7.2021).

Tilanteeseen voi tietysti vastata vetoamalla uuteen teknologiaan liittyviin synnytysvaikeuksiin ja tässä tilanteessa vääjäämättä tarvittaviin alkuvaiheen kehityspanoksiin. Mutta yhtä lailla voi kysyä, mitä oletettavasti paremmin toimiessaankaan uuden tekoälyn tulo lääketieteen ja terveydenhuollon maailmaan todella tarkoittaisi kokonaistasolla katsottuna.

Olisivatko esimerkiksi lääketieteen ammattilaiset, tai sen kummemmin terveydenhuollon rakenne, valmiita taipumaan ”tohtori Tekoälyn” todelliseksi kumppaneiksi, ehkä jopa avustajiksi? Entä miten suhtautuisivat potilaat? Mikä olisi siis lopulta tekoälyn rooli? Nämä ovat monimutkaisia kysymyksiä ja vastaukset niihin eivät ole suoraviivaisia – haaste, jonka suuruudesta Watsonin kohtaamat ongelmat myös osaltaan antanevat viitettä.

Tullaankin nähdäkseni edelliseen tapaan pelkkien teknologisten ja jopa institutionaalisten järjestelyjen pohtimisen sijaan pikemmin keskeisesti humanistiseen, tai ehkä osuvammin kulttuurilliseen, haasteeseen. On siis tässä hengessä kysyttävä, miten ylipäänsä tekoälyn kasvava rooli tulisi ottaa haltuun yhteiskunnassa. Miten keskeisempi tekoälyn merkitys vaikuttaisi vaikkapa syvällisesti kansalaisuuden käsitteen uudelleen-

määrittelyyn ja tätä kautta lääketieteen ja terveydenhuollon piirien ohella laajaan kirjoon asioita aina perustuslaeista kouluopetukseen asti. Kärjistäen voisi kysyä, mitä pitäisi sisällään vaikkapa ”tekoälykansalaisuus”, tai aiempaan liittyen samaan tapaan ”genomikansalaisuus”? (Saxén 2019b)

Nämä ovat isoja teemoja ja luonnollisesti muotoutuvat pitkän aikavälin kuluessa, joten niihin tyydyttävien vastausten antaminen on hyvin haastavaa vaikkakin lopulta nähdäkseni elintärkeää. Akuutimmin näen kuitenkin jälleen kustannuksia koskevan teeman olennaisena yhteiskunnallisena kysymyksenä. Miten voimme taata, että tekoälyn kehitys ja käyttöönotto tapahtuvat yhteiskunnallisten resurssien osalta niin, että näissä edetään monipuolisen yhteiskunnallisen keskustelun ja määrittelyn kautta eikä ainoastaan teknologian puolestapuhujien ja kehittäjien ohjaamin askelin?

On siis tältäkin pohjalta olennaista puhua kustannusten arvioimisesta uuden teknologian suhteen, mihin ylipäänsä käännänkin katseeni seuraavaksi.

Miten uuden teknologian aiheuttama kustannusten nousu voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?

On tunnettua, että terveydenhuollon kustannusten nousu on merkittävää ja suhteellisen vaatimattoman keskimääräisen talouskasvun myötä kestävämmällä uralla. Syy tähän ei ole ainoastaan usein esille nostettu väestön vanheneminen, *vaan keskeisesti hoitojen kallistuminen, siis erityisesti uusien hoitojen ja lääkkeiden kalleus.*

Kuitenkin on vaikeaa kattavasti puntaroida kallistuvien hoitojen ja lääkkeiden hyötyä ja niihin käytettäviä panoksia. Käytännössä keskeinen haaste muodostuu ensinnäkin siitä, että niin Suomessa kuin monessa muussakaan maassa ei ole riittävän läpinäkyvää, kattavaa, monipuolista, yhtenäistä ja yksinkertaisesti voimakasta institutionaalista rakennetta, joka ottaisi tilannetta haltuun. (Saxén 2019a)

Tämä asetelma puolestaan juontuu nähdäkseni siitä hyvin ymmärrettävästä tilanteesta, että poliittisesti ja ylipäänsä kulttuurillisesti koetaan tavanomaisesti hyvin haastavaksi peräänkuuluttaa uusien teknologioiden hyötyä, kun vaakakupissa on ihmisten terveys.

Alan yritykset ovat myös taitavia esittämään edullisessa valossa tuotteensa, tai vähintäänkin niitä koskevat tulevaisuuden näkymät, valjastamaan merkittävän osan yleisestä mielipiteestä puolelleen – esimerkiksi potilasjärjestöjä Amerikassa – ja hyödyntämään kansainvälisten, kansallisten ja paikallisten kuten sairaalatason järjestelmien katvealueita edukseen – kuten salassapitosopimuksia, joiden varjolla eri toimijoita voidaan kilpailuttaa toisiaan vastaan epäterveesti.

Lopputuloksena nähdään esimerkiksi sellaisia kehityskulkuja, joissa uusi kallis lääke saadaan yleisen painostuksen kautta hyväksytyksi terveydenhuollon valikoimaan Yhdysvalloissa, vaikka lääkkeen edut olisivatkin tieteellisesti hyvin kiistanalaiset. Tämän jälkeen ketjureaktio jatkuu esimerkiksi Euroopan lääkeviraston kautta kansallisten ja muiden paikallisten toimielinten suuntaan. Näitä voidaan asettaa toisiaan vastaan vaikkapa niin, että ensimmäiselle lääke luvataan merkittävällä alennuksella, mikä luo painetta myös muille toimijoille tarjota samaa lääkettä potilaille.

Koko prosessia leimaa epäterve polkuriippuvuus sekä ennen kaikkea monenlainen läpinäkyttömyys, sillä ensinnäkään salassapitosopimuksista johtuen eri toimijat eivät tiedä, millä hinnalla toiset ovat lääkettä ostaneet. Toisekseen läpinäkyttömyys vallitsee myös siinä suhteessa, että harvalukuisen asiantuntijapiirin ulkopuolella ei yhteiskunnassa ole juuri laajemmin minkäänlaista käsitystä tästä kehityskulusta.

Sanomattakin on selvää, että tämä on hyvin huolestuttavaa – ja yhtä lailla yleisesti ottaen valitettavan tyypillinen asetelma, kun uutta teknologiaa viedään eteenpäin.

Miten eteenpäin?

Miten sitten uuden teknologian aiheuttama kustannusten nousu voitaisiin ottaa parhaiten haltuun bioetiikan näkökulmasta katsottuna, siis käytännössä ennen kaikkea lääketieteellisen tutkimuksen ja terveydenhuollon saroilla?

Haluan luonnollisesti jättää tämän kysymyksen – joka on tässä artikkelissa nähdäkseni tällä hetkellä kaikista olennaisin tai akuutein kysymys – tulevaisuusvaliokunnan työskentelyn jatkojalostettavaksi, mutta ainakin voin oman työni pohjalta tarjota joitakin koordinaatteja, joiden toivoisin ohjaavan vastauksien etsimistä.

Kuten olenkin jo useampaan otteeseen tuonut esille, toivoisin siis erityisesti vaihteeksi perinteisempien institutionaalisten pohdintojen sijaan pikemminkin humanistisen, kuten kulttuuriteemoihin liittyvän, tutkimus- ja kehitystyön vahvistamista tässä suhteessa. On esimerkiksi totta, että priorisointielinten kehittymättömyys ja heikkous on se alue, jolle käytännössä edellä kuvatut epäterveet kehityskulut usein paikantuvat, mutta olennaista on myös kysyä, mistä kulttuurillisesta taustasta tämä puolestaan juontuu.

Nähdäkseni ensimmäinen ja loogisin konkreettinen askel tämän tilanteen korjaamiseksi olisi yleisen tietoisuuden kasvattaminen, siis vanhanaikaisesti sanottuna valistus. Yleinen tietämys näistä kuvatuista prosesseista on hyvin heikkoa, ja julkista keskustelua hallitsevat pikemmin teknologiamyönteiset, tai kenties pikemmin teknologiautopistiset, kertomukset, jotka yhtä lailla tavanomaisesti yhdistävät taloushurmoksen tähän kerrontaan. Toisin sanoen Suomessa etsitään yhä ”uutta Nokkaa”, mikä on varmasti osittain rakentavaakin mutta samalla luo merkittäviä katvealueita julkisen hyödyn puntaroimiselle esimerkiksi bioetiikan teemoissa uuden teknologian suhteen.

Keskeinen kysymys näin ollen käytännössä kuuluu: *miten parhaiten korjata tätä tilannetta, siis erityisesti yleisen tietoisuuden puutetta ja keskustelukulttuurin yksioikoisuutta?*

Tähän ei varmasti ole helppoja ratkaisuja, varsinkin kun tiedonvälitystä voisi nykytilanteessa kuvata pikemmin informaatiotulvaksi. Peräänkuuluttaisin kuitenkin ennen kaikkea paitsi itsessään humanistista tutkimus- ja kehitystyötä myös tältä pohjalta ennakkoluulottomasti uuden teknologian hyödyntämistä tiedonvälityksessä. Tässä voi varmasti halutessaan nähdä tietyn ironian.

Esimerkiksi taustaorganisaationi Bioetiikan instituutti on kehittänyt mobiilisovelluksen MyBioethics, joka on käytännössä lajinsa ensimmäinen ja josta kokemukset ovat olleet positiivisia. Sen tarkoitus on madaltaa eri tahoille kynnystä tutustua bioetiikan teemoihin, esimerkiksi mainittuihin priorisoinnin kysymyksiin, sekä toisaalta tarjota eri tahoille mahdollisuutta keskustella näistä teemoista ja ottaa niihin kantaa. Toisena ja suosittuna esimerkkinä tiedonvälityksen kehittämistä nostaisin positiivisten kokemusten pohjalta esille podcast-sarjojen ennakkoluulottoman hyödyntämisen.

Usein ei tarvitse muuta kuin katsoa ympärilleen julkisissa tiloissa, niin saa viitettä siitä, missä ihmisten huomio on. Yksinkertainen neuvoni onkin mennä sinne, missä kansalaisten silmät ja korvat ovat ja ottaa haltuun uusissa teknologiakanavissa käytävää viestintää niin, että näissä tyypillisesti vallitseva teknologiaoptimismi saa vastinparikseen voimakkaammin tasapainoisen, moniäänisen ja -arvoisen, kulttuurillisesti rikkaan pohdinnan.

Tämä ei ole varmasti helppoa, mutta toivotan tulevaisuusvaliokunnalle menestystä tarkempien vastauksien löytämiseen näiden hahmottelemieni koordinaattien pohjalta. Toivottavasti olen voinut esittää hedelmällisiä kysymyksiä, jotka voivat pohjustaa maaperää hyville vastauksille.

Lähteet

New York Times 16.7.2021 "What Ever Happened to IBM's Watson?".

Saxén, Heikki (2019a) Asiantuntijalausunto tulevaisuusvaliokunnalle 31.1.2019.

Saxén, Heikki (2019b) "Geenitiedon uusi aikakausi". Teoksessa *Kaikenlaista rohkeutta* (toim. Ilari Hetemäki et al.), s. 30–46. Helsinki: Gaudeamus.

Tulevaisuusvaliokunta (2018) *Geeniteknologia*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2/2018.

Paula Tiuhonen, tulevaisuusvaliokunnan

1. valiokuntaneuvos 1993–2016:

Gloaalien kehityskulkujen

kärjistymisen näkökulma

Johdatus

Aihe ei saa olla vain yhtä maanosaa tai maata koskeva, eikä kaiketi myöskään vain yhtä elämänaluetta.

Ilmiön, ongelman, pitää olla kaiketi jo alkanut tai tunnistettavissa, muttei missään nimessä ohi.

Mitä seuraa demokratian, demografian ja ekonomin suhteiden järkkymisestä?

Olemme viimeiset 100 vuotta ja erityisesti vuosikymmenet toisen maailmansodan jälkeen eläneet uskossa, että demokratian ja kasvavan talouden toisiinsa kytkevä järjestelmä on voittoisa. Totalitaarisesti johdetut valtiot taantuivat taloudessa, tieteessä ja teknologiassa. USA on ollut ylivoimainen johtaja, ja sen johtajuus on perustunut pohjimiltaan siihen, että maailman väestöstä yksi kolmasosa on asunut Amerikassa. Sitä seuraten tai sen vanavedessä koko läntinen maailma erityisesti globaalitalouden myötä on vaurastunut, ihmiset ovat voineet hyvin ja ennen kaikkea sodilta on välttytty. Hallintamallina avoimet demokraatit ovat menestyneet suhteessa autoritaarisiin, viime vuosikymmenien aikana myös siksi, että ne ovat pystyneet innovatiivisina alueina uusimaan rakenteitaan niin politiikassa kuin taloudessa.

Lännen demokraatioissa on uskottu, että vapaus, vauraus ja kaikenlainen edistys jatkavat voittokulkuaan. Muualla maailmassa, kontrollin yhteiskunnissa, on kadehtien ja katkerana huomattu läntisissä niin kutsutuissa yltiödemokraatioissa ihmisten elämän olevan jopa mukavaa.

Lännen demokraatioiden hyvän tulevaisuuden kierre on katkennut, kun USA:n väkiluku on pysynyt samana, samoin kuin Euroopan, mutta Aasiassa ja Afrikassa on nähty jyrkkä nousu. Kun maailman väkiluku on – ehkä vuonna 2100 – 11 miljardia, Amerikassa on vain puoli miljardia ja Euroopassa toiset puoli miljardia ihmistä. Läntisen maailman, erityisesti Euroopan, väestö on vanhaa, kun se 10 miljardin Aasiassa ja Afrikassa on nuorta. Väestön, talouden ja politiikan painopiste siirtyy vääjäämättömästi Aasiaan. Kiinasta tulee uusi johtaja ensin taloudessa ja sitten politiikassa – viimeistään siinä vaiheessa, kun se on ydinasemahti. Kiina on jo saamassa taloudessa seuraajakseen Afrikan.

Onko geoeconomisen vastakkainasettelu johtamassa siihen, että läntiset taloudet vaarantuvat ja joutuvat sekasortoon? Häviääkö niiden vapauteen ja demokratiaan perustuva hallintamalli autokraattiselle mallille, joka näyttää saavan ylliotteen globaalitaloudesta? Turvallisuuden on demokratioissa katsottu kytkeytyvän ihmisoikeuksien kunnioitukseen, hyvään hallintaan, vakaisiin oloihin, vahvaan talouteen, tekniikan kehitykseen, tietoon ja lopulta ihmisten tyytyväisyyteen. Se voi kuitenkin hävitä nopeasti. Demokratian heikentymisestä on vaarallisia merkkejä USA:ssa ja joissakin Euroopan maissa. Peli näyttää koventuvan.

Sture Udd, toimitusjohtaja: Kehitysnäkökulma

Sture Udd, toimitusjohtaja, Wasa Innovation Center

Aito kehitys – merkityksellinen vedenjakaja

Tulevaisuus on pitkälti maailmassa riippuvainen siitä, miten maat ja kansakunnat kehittyvät ja kehittyvätkö aidosti lainkaan. Stagnaatio ja pysähtyminen – yhteiskuntien sisälläkin – luovat aina riitaisuuksia ja lopulta sotiakin. Tulevaisuudessa laadullinen aito kehitys teknologian ja uuden talousajattelun kautta on ylivoimaisen tärkeää verrattuna mekaaniseen kehitykseen. Esimerkiksi koulurakennuksen ikkunoiden uusimisella on vain pieni merkitys itse oppimisen tarkoitukseen, eli mielenkiintoon opetetun asian hyödyntämisestä elämässä. Samaten terveydenhuollon ja tutkimuksen organisaatio-lisäyksellä saadaan hämmästyttävän vähän positiivista vaikutusta yhteiskunnan aitoon kehitykseen.

Koskaan aikaisemmin toisen maailmansodan jälkeen ei ole ollut sellaista pysähtyneisyyden tilaa, kuin mitä on ollut viimeisimmät 15 vuotta Euroopassa ja Suomessa relevanteilla mittareilla mitattuna. Taloudellisesti bruttokansantuote (bkt) on polkenut paikallaan huolimatta siitä, että velkaantuminen on räjähdysmäisesti noussut. Suomessa julkinen ja yksityinen velka on paisunut noin 200 miljardilla ilman, että se näkyisi bkt:n kasvuna. Keskimäärin velka on lisääntynyt 13,5 miljardia vuodessa ilman tuloksia. On tärkeää huomata, että yksityisen sektorin velkaantuminen, noin 140 miljardia, ei myöskään näy bkt:n kasvuna.

Eurooppa ei ole enää teknologian kriittisemmässä johtoasemassa tulevaisuuden aloilla, joihin kuuluvat muun muassa AI (tekoäly), kvanttilaskenta, puolijohteet, avaruusteknologia, autonomiset järjestelmät ja biotiede. Tähän ei yllä enää edes USA. Muu maailma, esimerkiksi E7-maat, vastasivat vuonna 1995 vain puolta G7-maiden talouksista. Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n ennustus on, että E7-maat ovat vuonna 2040 taloudessa kaksi kertaa suurempia kuin G7-maat. Teknologian strategisten alojen osalta johtava kehitys tapahtuu Aasiassa ja merkittävältä osin Kiinassa.

On selvää, että on sopeuduttava positiivisesti tähän uuteen maailmanjärjestykseen, jossa esimerkiksi Vietnam ja Indonesia ovat nyt jo tärkeämpiä kuin Puola ja Italia.

Eurooppalainen pysähtyneisyys ja velkaantuneisuus on isossa kuvassa ollut riippumattonta siitä, onko hallitusten ohjaksissa ollut oikeisto, vasemmisto vaiko keskustalaiset puolueet. Tämän pysähtyneisyyden lopettaminen on tulevaisuuden kannalta kaikkein tärkeintä.

Eurooppalainen demokratia ja markkinatalous eivät voi saavuttaa voittoja saarnaamalla, estämällä muiden kehitystä tai Amish-kulttuurin tapaan olemalla tietämättömiä muun maailman osaamisesta ja saavutuksista. Kaiken kehityksen ja tulevaisuuden ytimessä tärkeää on kuitenkin demokratia ja markkinatalous. Demokratian ja markkinatalouden on kyettävä astua takaisin aitoon kehitykseen. Tulevaisuuden kannalta on siis saatava aikaan seuraavat asiakohdat.

Tiede ja teknologia kansakuntien kehityskeskistöön ennen ideologioita, uskontoja ja puolueohjelmia

Keskiajan pysähtyneisyydestä päästiin irti, kun tiede ja teknologia saivat vapauden toimia ideologioista ja uskomuksista riippumatta. Nyt on otettava sama askel uudestaan, koska puolueet, ideologiat ja uskomukset eivät pysy taaskaan mukana – eivät edes monet yritykset kehittyneissä maissa.

Ne kehittyneiden maiden kansalaiset, jotka seuraavat perinteistä mediaa – eli julkisia ja yksityisiä TV-kanavia, lehtiä ja radiota – ovat käytännössä paitsiossa teknologian ja tieteiden merkityksestä ja roolista. Euroopassa media ei ole 30 vuoteen hahmottanut teknologian merkitystä kuluttajille. Voi puhua median uudesta Amish-kulttuurista kehittyneissä talouksissa tai siitä, että uusi keskiaika on laskeutunut. Tämä ei johdu pahantahtoisuudesta vaan siitä, että ei löydy toimivaa taloudellista markkinalogiikkaa, jonka pohjalta tämä kehitykselle arvokkain tieto leviäisi ja innostaisi kansalaisia. Hollywood tuhoaa mielenkiinnon, ja TikTok ei myöskään nosta sisältöä tässä asiassa oikeaan rooliin.

Tarvitaan uusi edistyneempi talousajattelu

Raha ja yksittäiset yritykset eivät luo riittävästi ja automaattisesti kaikkea vaurautta ja aitoa kehitystä koko yhteiskuntaan. Kehittyneet kansakunnat ovat siirtyneet viimeisen 20 vuoden ajan pysähtyneisyyden tilaan, koska on kuviteltu, että markkinat hoitavat toteutuksen optimaalisesti ja julkiselta puolelta tarvitaan pääasiassa vain tasapainoista rahapolitiikkaa. Uusi talousajattelu käsittää sen, että uusi, aito kehitysvaihe saavutetaan vain, mikäli myös ymmärretään muun muassa arvoketjua, osaamista, riskinottohalua, kehittämistä, innovaatioarvon laskentaa, ekosysteemin laskentaosaamista, investointien merkitystä kansantaloudelle ja jalostusarvon merkitystä kansantalouden hyvinvoinnille. Tässä siis täysin toisenlaiset mittarit kuin yksittäisten yritysten liikutulosprosentti tai tuloslaskelma.

Voisi sanoa, että poliitikkojen, jotka eivät näitä laskentamalleja hallitse, ei tulisi enää olla päättämässä julkisesta budjetista ja toimintasäännöistä. Poliitikoille voisi tulla kyseeseen pätevyysvaatimus erityisesti asiavaliokunnissa.

Culture 3.0

Kulttuurista tulee luoda uusi merkityksellinen arjen kulttuuri ja vipu aidolle kehitykselle. Sen tulee olla läsnä päivittäin. Suuret yksittäiset tapahtumat ovat usein tehottomia. Pori Jazz ja Suomi Areena ovat hämmästyttävän vähän kehittäneet Suomea ja Poria.

Niin sanotut hyvät tyypit yrityksissä ja organisaatioissa ovat monesti merkityksellisempiä kuin organisaatio itsessään. On aika siirtyä pois keskiaikaisesta struktuurien ylläpidosta. Keskiössä on oltava merkityksellinen työ, merkityksellinen vapaa-aika ja merkityksellinen opiskelu, joissa saa olla mukana aikaansaamassa kehitystä – ja tämän pystyvät hyvät tyypit tehokkaasti toteuttamaan, mikäli annetaan tilaa. Kulttuurin ei pidä olla pelkästään henkilökohtaisen himon tyydyttämistä, hupia tai ajanvietettä ja sirkusta. On luotava myös vastuullista työntekoa merkityksellisellä arjen kulttuurilla.

Museoissa käymisen pitäisi olla kuin lähdeveden juontia: ei niinkään menneen ajan nostalgialla vaan piristävää raikkautta, jolla on selkeä merkitys tulevaisuuden elämässä.

Teknologinen kehitys

Kaiken ja koko maailman sähköistäminen ja nollapäästöinen (Net Zero) fossiiliton energia luovat tasa-arvoisen ja kestävä pohjan aidolle kehitykselle koko maapallolla. Siellä, missä on energiaa tai sähköä, on kehitystä eikä nälänhätää. Loputon määrä puhdasta energiaa voi olla tulossa jo vuonna 2050. Nyt keskiössä ovat 6G, tekoäly, esineiden internet, robotisaatio, kvanttilaskenta ynnä muu osaaminen. Kaikki uudet teknologiat edellyttävät energiaa.

Keskiajalla oli vaikeaa ymmärtää, että maapallo pyörii auringon ympäri, koska silmät näkivät taivaan pyörivän maapallon ympäri. Nyt, kun tekoäly kehittyy, on seuraava ongelmavaihe hyväksyä se, että hyvinvoiva keskiluokkainen ihminen on monesti laiskanlainen sekä henkisesti että fyysisesti ja haluaa maailman pyörivän itsensä ympäri vaikka väkisin. Nyt tekoäly päihittää tätä ihmistyyppiä mennessä tullen opetuksessa, terveydenhuollossa, politiikassa, journalismissa ja jopa asiantuntijana sekä johtajana. Kiinassa voi jo vuokrata virtuaalihenkilöä töihin vuorokauden ympäri hintaan 14 000 dollaria per vuosi.

Siellä, missä kone kilpailee ihmisen kanssa, myös ihmiset kehittyvät. Ne kansakunnat, jotka eivät uskalla törmätä koneosaamiseen, pysähtyvät itse.

Uusi teollisuuspolitiikka

On panostettava modernin vientiteollisuuden merkityksen ymmärtämiseen eli uuteen teollisuuspolitiikkaan, joka luo reaalityn ja merkityksellistä tutkimustoimintaa yliopistoille. Teollisuuden rooli ja merkitys ei ole 19 prosenttia, vaikka se tilastollisesti olisikin sen suuruinen osa bkt:sta. Pitää ymmärtää, että *”price is what you pay – value is what you get”*. Lentokoneiden moottorit ovat pinnallisesti vain kallista ja hienoa teknologiaa, mutta ilman niitä Kreikan, Italian, Espanjan ja Portugalin taloudet olisivat heti nollatilassa. Näihin maihin ei matkusteta ilman lentoja.

Pohjoismainen malli

Tarvitaan uusia, aidon kehityksen mittareita edellä olevien kohtien osalta. Pohjoismainen malli voisi olla ajatuksellinen lähtökohta, jossa talouden kehitys, demokratia, teknologia ja sosiaalinen kehitys ovat fiksusti balanssissa, kunhan talouteen ja teknologiakehitykseen saadaan vauhtia sekä julkisella että yksityisellä sektorilla.

Rauha

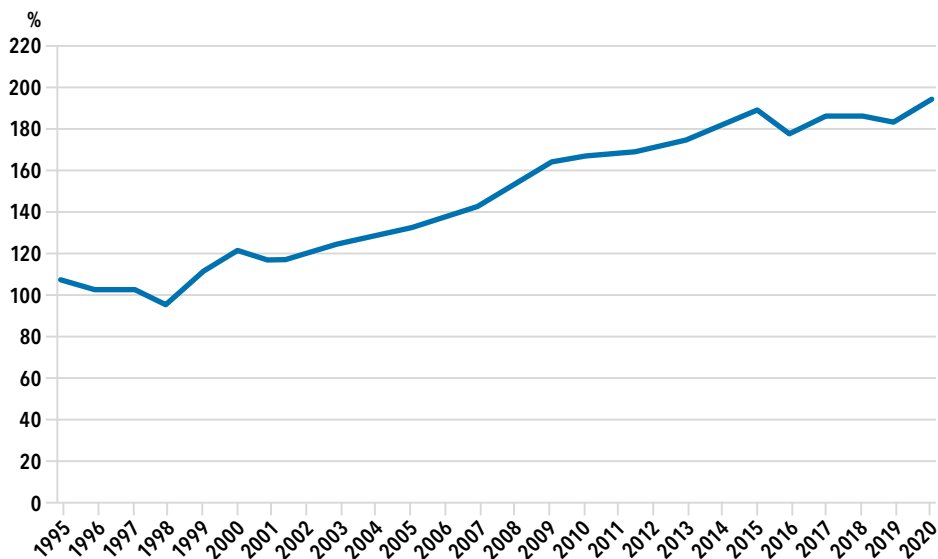
Apinaryhmiä tutkimalla on huomattu, että käyttäytymistä, jota siedetään ryhmän sisällä, ei välttämättä siedetä toiselta apinaryhmältä. Tähän vaikuttaa me-he-aivofunktiot, eli omalta ryhmältä hyväksytään väärinkäytöksiä muttei toiselta ryhmältä. Tämä käy ilmi, jos esimerkiksi ukrainalaiselta kysyy, onko Venäjä hyökkääjä ja ilkeilijä, tai jos irakilaiselta kysyy, onko Nato hyökkääjä ja ilkeilijä. Tigrayssa, Etiopiassa, ihmisillä on moninkertaisesti pahempi tilanne sodan takia kuin Ukrainassa tai Irakissa. Kuitenkaan Ukrainaa tai Irakia tukevat eivät välitä Tigraysta. Tämä logiikka koskee myös puoluepolitiikkoja, monopoliin pyrkiviä yrityksiä, talousideologeja, organisaatiohiirejä, prosessibyrokratteja, selittäjäkonsultteja ynnä muita.

Pitäisi tukea ahkerammin hyviä tyyppejä, aivoja, yksilöitä, hyväntahtoisia ”make good”-ihmisiä, jotka aikaansaavat, toteuttavat ja tekevät. Pitäisi varsinkin puoluepolitiikassa varoa kiipeilyapinoita, jotka käyttävät muita ihmisiä tikkaina, varsinkin kun harvoin itse panevat lihaa pataan.

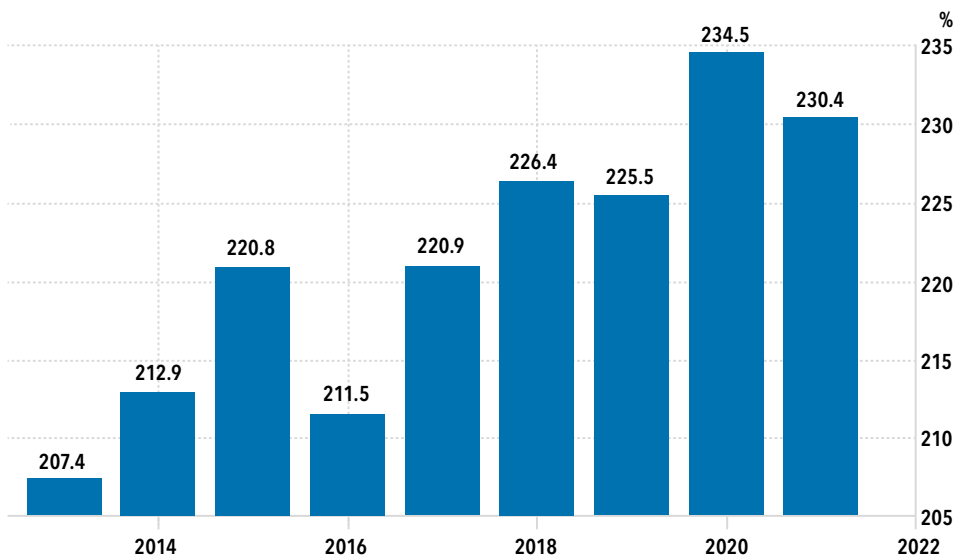
Rauhaan pitää pyrkiä niin, että syntyy mieluummin laiha sopu kuin lihava riita – siis puukkojunkkarit vanhanaikaiseen nostalgiseen museoon. Tai luodaan tekoälyyn perustuva – ChatGPT:n kaltainen – tieto ja ymmärrys, joka jarruttaisi molemmin puolin ihmisen biologista heikkoutta me-he konflikteissa. Kun ensimmäinen ammus lähtee, sotaa on valmisteltu jo kymmenen vuotta. Ammus ei käynnistä sotaa. Ensimmäisen ammuksen jälkeen kuljetaan vääjäämättä kohti rauhaa – Luojan kiitos.

Raha on rikkautta, mutta vain kehitys luo vaurautta kansakunnille.

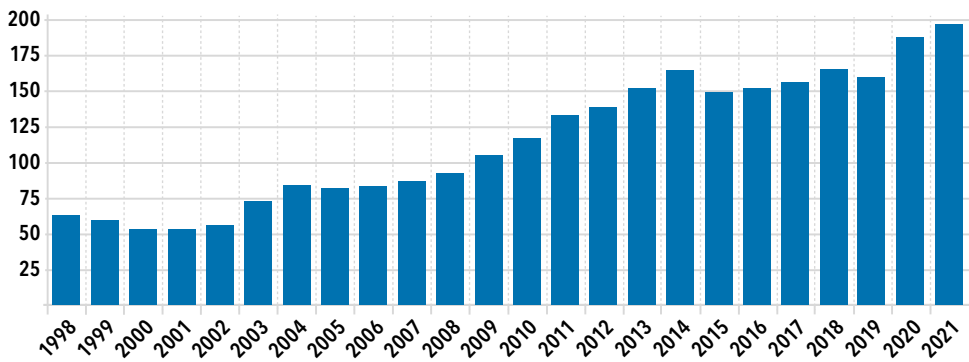
Liitteet

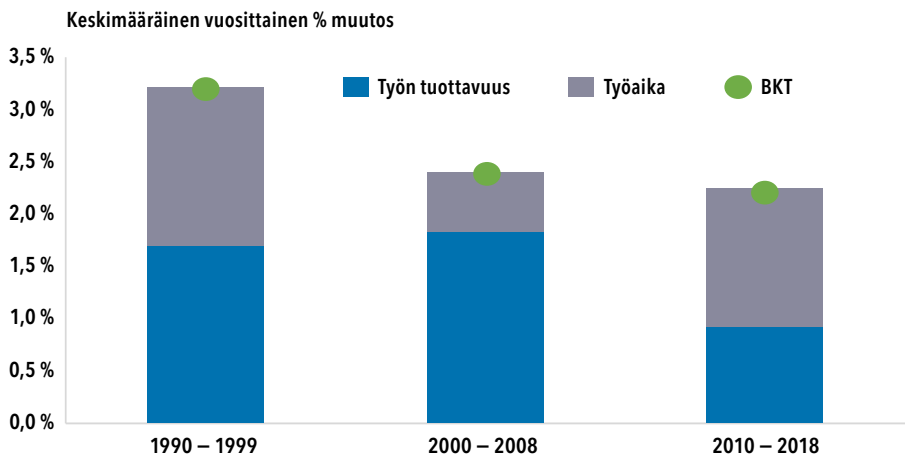
Kuva 1. Yksityisen sektorin velka suhteessa bruttokansantuotteeseen (Lähde: Suomen virallinen tilasto (SVT): Rahoitustilinpito [verkkajulkaisu]. ISSN=1795-4886. 2020, Liitekuvio 5. Helsinki: Tilastokeskus).

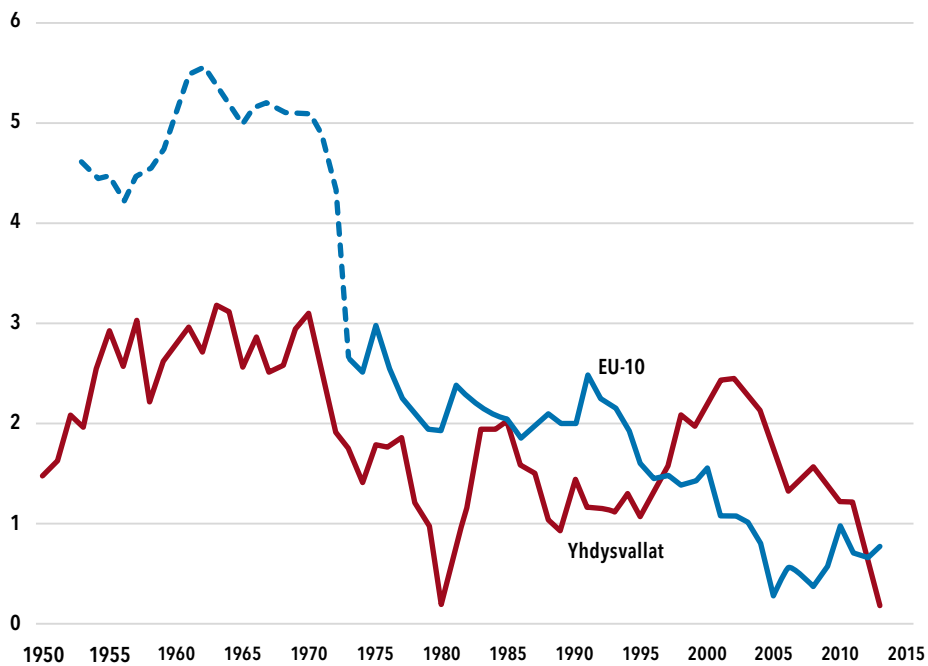
Kuva 2. Yksityisen velan suhde bruttokansantuotteeseen Suomessa 2013 - 2021 (Lähde: Tradingeconomics.com | OECD).

Kuva 3. Bruttovelan kehitys Suomessa 1998 - 2021 Yhdysvaltain dollareina ilmaistuna (Lähde: WorldData.info).

Kuva 4. Yhdysvaltojen BKT:n kasvu on hidastunut työn tuottavuuden kasvun heikennyttyä (Lähde: Bureau of Economic Analysis).

Kuva 5. Työn tuottavuuden kasvu Yhdysvalloissa sekä EU10-maissa vuosina 1950 – 2015 prosenttiyksikköinä ilmaistuna (Lähde: cepr.org/voxeu/columns, Hassan Sayed Robert J. Gordon, 29-08-2019).

EDUSKUNTA RIKSDAGEN

ISBN 978-951-53-3816-7 (NID.) | 978-951-53-3817-4 (PDF)
ISSN 2342-6594 (PAINETTU) | ISSN 2342-6608 (VERKKOJULKAISU)

